МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

УДК: 327 (437.1/.2):061.1

На правах рукопису

КРИВОРУЧКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У КОНТЕКСТІ ВІДНОСИН З США

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
і глобального розвитку

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Цепенда Ігор Євгенович,
доктор політичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ. 4

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ 12

1.1 Теоретико-концептуальні засади дослідження . . . . . ….12

1.2 Джерельна база і стан досліджуваної проблеми. 25

Висновки до 1 розділу . . . . . …44

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЕТАПИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ЗІ США. 45

2.1 Інтеграція ЧР у НАТО як фактор зміцнення безпеки 45

2.2 Чинники формування відносин у сфері безпеки між ЧР і США. 61

2.3 Етапи двосторонньої співпраці та характер чесько-американських відносин у сфері безпеки. 70

Висновки до 2 розділу. 89

РОЗДІЛ 3. РОЗГОРТАННЯ СИСТЕМИ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ США ТА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ ЧР. 93

3.1 Передумови розміщення системи ПРО США в Європі. 93

3.2 Етапи процесу чесько-американських переговорів щодо ПРО . . . . . …100

3.3 Політика безпеки Чехії у питанні ПРО: внутрішньополітичний дискурс 114

3.4 Дискусії щодо розміщення елементів ПРО в Чеській Республіці: зовнішньополітичний аспект. 124

Висновки до 3 розділу . . . . ….....136

РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В МІЖНАРОДНИХ МІСІЯХ НАТО 139

4.1 Роль збройних сил ЧР у міжнародних місіях НАТО. 139

4.2 Операція в Косово як перший виклик чесько-американському партнерству в рамках членства ЧР в НАТО. 146

4.3 Участь чеських військових у міжнародних операціях в Афганістані . . .150
4.4 Партнерство ЧР зі США в рамках операції в Іраку 2003 р.. 159
Висновки до 4 розділу 166
ВИСНОВКИ 169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 178
ДОДАТКИ. . . . .……217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБМ	Договір про обмеження систем ПРО
ПРО	Протиракетна оборона (Ballistic Missile Defense)
ПЗМ	Партнерство заради миру
БІС	Служби безпеки та інформації (Bezpečnostní informační služba)
ХДП	Чеська християнсько-демократична партія
ЧСДП	Чеська соціал-демократична партія
ПЗ	Партія зелених
КПЧМ	Комуністична партія Чехії і Моравії
ХДС-ЧНП	Християнсько-демократичний союз-Чехословацька народна партія
ТОП 09	Правоцентристська політична партія в Чехії «Традиція Відповідальність Процвітання 09»
АНО 2011	Центристська політична партія Чехії «Акція незадоволених громадян» (АНО 2011)
ЄПБО	Європейська політика безпеки і оборони
АПО	Агентство протиракетної оборони (Missile Defense Agency)
МО	Міністерство оборони
МЗС	Міністерство закордонних справ
ГД	Партія громадянських демократів
СОФА	Угода про статус збройних сил (Status of Force Agreement, SOFA)
Х-бр	Радар смуги частот Х (X-Band Radar)
ІСАФ	Міжнародна операція під проводом НАТО «Міжнародні сили в Афганістані»
КФОР	Міжнародні сили під керівництвом НАТО, відповідальні за забезпечення стабільності в Косово
ПРТ	Чеські групи з відновлення провінцій

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема формування політики безпеки малих держав та їх співпраці з глобальним лідером не є новою в академічному дискурсі. Трансформації міжнародної системи безпеки, що відбуваються протягом декількох останніх років, у тому числі викликані порушенням норм міжнародного права з боку РФ, зумовлюють необхідність перегляду стратегій безпеки держав, які не володіють достатнім військовим чи іншим ресурсним потенціалом й можливостями впливу. У центрі уваги представленої наукової розвідки – питання, спрямовані на виявлення сутності політики безпеки держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) та впливу на цей процес США. Неспівмірність матеріальних ресурсів, влади і геополітичної ваги держав цього регіону у співпраці з глобальним лідером зумовлює асиметрію їх відносин й потребує глибокого вивчення для розуміння процесів, що відбуваються в регіоні.

Відносини Вашингтона і Праги мають глибоке історичне коріння та міцну політичну традицію партнерства. З часу оголошення незалежності Чеської Республіки в 1993 р. Прага розглядає Вашингтон як гаранта регіональної безпеки й фактор зрівноваження впливів союзників – Німеччини і Росії, які внаслідок історичних, політичних чи інших обставин впливають на формування середовища безпеки держав ЦСЄ. Своєю чергою, Сполучені Штати відводять для Чехії роль надійного, однак не основного, союзника в регіоні та розглядають співпрацю в контексті можливості своєї присутності в Європі. Тому предметом особливої уваги стає динаміка співпраці Праги з Вашингтоном, що з часу вступу Чехії до НАТО змінюється від «асиметричної залежності» до прагматичного партнерства. Вплив на цей процес США й зміна політичного спрямування адміністрації у Вашингтоні свідчить про те, що в основі двостороннього співробітництва переважають американські інтереси, а Прага заради «гарантій безпеки» глобального лідера готова до корегування своїх зовнішньополітичних принципів й інтересів політики безпеки.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю аналізу особливостей сучасних чесько-американських міждержавних відносин, що розвиваються не лише в межах НАТО, а й у рамках двосторонніх угод і стратегій співпраці. Досвід Чеської Республіки у процесі формування політики безпеки у контексті відносин із США є важливим та актуальним у сучасних умовах порушення територіальної цілісності України й трансформації системи безпеки нашої держави. Процес інтеграції Чехії в євроатлантичний альянс за умов підтримки і своєрідної «протекції» США є добрим прикладом для України, оскільки вказує, що одним із невід'ємних і пріоритетних напрямів державної політики має бути підтримка добрих відносин із Вашингтоном. Необхідність екстраполяції практики формування стратегічної основи безпекової політики ЧР посилюється з огляду на не сформованість в України комплексної стратегії безпеки й оборонної доктрини відповідно до державних інтересів та згідно з принципами НАТО. З огляду на анексію Криму і збройну агресію Російської Федерації на сході України, модернізації й переходу на новітні системи управління потребують не лише стратегічні галузі України, а й збройні сили та вся військово-оборонна інфраструктура. Тому ресурсні й матеріальні можливості Сполучених Штатів можуть стати підтримкою й джерелом змін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в рамках науково-дослідницької роботи кафедри міжнародних відносин Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – «Центральна та Східна Європа в міжнародних відносинах» (ДР № 0114U001590).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у з'ясуванні особливостей формування політики безпеки Чеської Республіки під впливом співробітництва зі Сполученими Штатами Америки, вивченні механізмів участі невеликої європейської держави в проектах зовнішньої політики США.

Поставлена мета визначила необхідність розв'язання таких дослідницьких **завдань**:

1) проаналізувати основні підходи до вивчення асиметрії відносин у сфері безпеки, виокремити особливості здійснення політики безпеки Чеської Республіки в цьому процесі;

2) простежити динаміку розвитку чесько-американського партнерства у сфері безпеки й дослідити природу взаємозв'язку політики безпеки ЧР і впливу США;

3) проаналізувати зовнішньополітичні підходи США щодо розгортання ПРО та основні фактори участі Чеської Республіки в цій системі;

4) з'ясувати характер та умови переговорного процесу щодо ПРО в Чеській Республіці з урахуванням середовища європейської системи безпеки;

5) структурувати форми участі Чеської Республіки в проектах Сполучених Штатів і трансатлантичного альянсу НАТО, а також межі двостороннього співробітництва ЧР і США.

Об'єктом дослідження є процес формування політики безпеки держав Центральної Європи.

Предмет дослідження – трансформація політики безпеки Чеської Республіки під впливом партнерства зі Сполученими Штатами Америки.

Хронологічні рамки дослідження зумовлені динамікою змін у сфері трансатлантичної системи безпеки, а також зміною ролі США в політиці безпеки держав Центральної Європи, зокрема Чеської Республіки. Нижня межа – 1999 р. – зумовлена входженням ЧР до трансатлантичної системи безпеки, відповідно – зміцненням двосторонніх контактів ЧР – США, побудованих на фундаментальних засадах стратегічного партнерства. Верхня межа – 2014 р. – визначається зміною загроз для безпеки регіону, спровокованою порушенням норм міжнародного права, фактичною агресією Росії проти України та анексією Криму, а також започаткуванням нової форми європейсько-американського співробітництва, що розширює можливості співпраці ЧР зі США.

Методи дослідження. Специфіка об'єкта і предмета дисертаційного дослідження зумовили його міждисциплінарний характер, вибір і поєднання елементів історичного, культурологічного, політичного та системного аналізу. В

основу методів, які користовує автор, покладено принципи наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, раціональності наукового пошуку. Теоретико-методологічною основою дисертації стали принципи політичного реалізму («real politic»), неореалізму та конструктивізму.

Для розв'язання окреслених завдань ключовими методами дослідження стали класичні (методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, спостереження, екстраполяції, історизму, узагальнення, а також інституційно-правовий, компаративістський, біхевіоральний, статистичний, контент- та івент-аналіз тощо) і новітні (метод синергетики, SWOT- і PEST-аналіз) методи.

Системний підхід забезпечив цілісне вивчення процесу формування політики безпеки з огляду на невід'ємну роль внутрішніх (розгляд політичного спектру партій, що впливають на процес прийняття політичних рішень, ВВП держави та витрати на оборону тощо) і зовнішніх чинників (співпраця із сусідніми державами та регіональними лідерами, участь в міжнародних організаціях тощо).

За допомогою *проблемного підходу і теорії асиметрії* висвітлено основні питання й цілі двостороннього співробітництва держав, що стали предметом дослідження. *Методи структурно-функціонального аналізу* дали можливість глибше осягнути сутність політики безпеки Чеської Республіки та характер співробітництва із США з огляду на зміни середовища євроатлантичної системи безпеки, а також інтеграції ЧР в євроатлантичні структури й участі у міжнародних операціях НАТО. За допомогою *політико-правового методу* здійснено аналіз нормативно-правової бази політики безпеки ЧР та двосторонніх угод між Чехією та Сполученими Штатами у сфері безпеки окресленого рамками дослідження періоду. *Компаративістський метод*, використаний у роботі, дозволив простежити зміну ролі США у процесі формування зовнішньополітичної стратегії та політики безпеки Чехії, а також визначити основні фази поглиблення співпраці Праги з Вашингтоном, що виражалося в кількісній і якісній зміні рівня двостороннього співробітництва та трансформації системи безпеки Чеської Республіки. За допомогою методів *контент-аналізу та івент-аналізу* опрацьовано основні матеріали публічного

дискурсу, інтерв'ю та статті політиків, що стосувались основних проблемних питань чесько-американського співробітництва.

Використання методу *«кейс-стаді»* дозволило розглянути проблему на прикладі вивчення конкретних ситуацій, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки участі Чеської Республіки в глобальних та регіональних проектах США, зокрема в проекті ПРО, військових і міжнародних військових операціях НАТО.

Наукова новизна результатів дослідження визначається метою та зумовлена змістом дослідницьких завдань. У поданій до захисту дисертації:

вперше:

- комплексно досліджено процес формування політики безпеки ЧР, нормативно-правову базу та етапи двосторонніх відносин у сфері безпеки між ЧР та США;
- розкрито вплив глобального лідера на здійснення політики безпеки Чехії в питаннях ПРО й участі в операціях на Близькому Сході тощо;
- обґрунтовано, що відносини ЧР-США потребують комплексного підходу з урахуванням позицій європейських держав-партнерів;

удосконалено:

- розуміння механізмів формування двосторонніх відносин у сфері безпеки з глобальним лідером у процесі інтеграції в трансатлантичний альянс;
- вивчення етапів становлення політики безпеки ЧР;
- дослідження умов і можливостей участі європейських держав у глобальній системі ПРО та роль військових сил у міжнародних місіях НАТО;

набули подальшого розвитку:

- систематизація досліджень політики безпеки держав Центральної Європи та умови їх співпраці із США;
- вивчення інституційно-правової системи політики безпеки ЧР та механізмів впливу зовнішньої політики США в міжнародних відносинах;
- визначення основних теоретико-концептуальних підходів до асиметрії міжнародного співробітництва.

Практичне значення одержаних результатів визначається новизною та актуальністю теми й полягає в тому, що матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в науково-дослідницькій, навчальній та прикладній сферах. Висновки, зроблені автором, будуть корисними під час розробки та викладання базових дисциплін і спецкурсів для студентів вищих навчальних закладах з міжнародних відносин, зовнішньої і безпекової політики держав Центрально-Східної Європи, систем протиракетної оборони, асиметрії партнерства й стратегій глобального розвитку. Результати дослідження можуть бути застосовані й поглиблені в роботі аналітичних центрів, що займаються питаннями безпеки, особливостями політики держав ЦСЄ, а також у роботі дипломатичних представництв Чехії, США та України та державних органів, діяльність яких пов'язана з формуванням і здійсненням політики безпеки держави.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення дисертаційного дослідження та наукові результати були оприлюднені та обговорювалися на кафедрі міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Зміст та основні висновки дослідження було викладено в доповідях на міжнародних і національних наукових конференціях, семінарах:

1) Міжнародній науково-практичній конференції «10 років програми Партнерство заради миру. НАТО – Польща – Україна» (Жешув, 30. 09. 2014 р.); 2) науковому семінарі «Європа в культурно-цивілізаційному вимірі» (Чернівці, 30. 05. 2014 р.) та круглому столі на тему «Україна та Росія: контури зовнішньої політики на 2013 рік» (Чернівці, 15. 12. 2013 р.); 3) Міжнародній науково-практичній конференції: «Across the Borders» (Варшава, 15 – 18. 07. 2013р.); 4) Міжнародній науково-практичній конференції «Pogranicza Europy środkowo-Wschodniej – na skrzyżowaniu polityki, historii i kultury» (Пьотркув-Трибунальський, 10 – 11. 04. 2013 р.); 5) Міжнародній науково-практичній конференції «Między Rosją a Niemcami. Dyplomacja środkowoeuropejska w XX wieku» (Торунь, 16 – 17. 03. 2013 р.); 6) Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні та правові аспекти» (Львів, 25. 10.

2013 р.); 7) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, 15. 11. 2013р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Національна консолідація в контексті європейської інтеграції» (Івано-Франківськ, 31. 10. 2013 р.); 8) Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманитарные науки и модернизация правовой системы государства: российский и зарубежный опыт» (Новосибірск, 22. 11. 2013 р.); 9) Літній школі «Безпека в небезпеці» при Дипломатичній академії України (Київ, 17-20.06. 2013р.) та дипломатичного семінару «Россия, Украина, Буларусь: опыт содружества и новые горизонты взаимоотношений» (Москва, 27 – 30. 10. 2012 р.).

Особистим внеском здобувача є дослідження характеру й особливостей двосторонніх відносин у сфері безпеки за допомогою системного підходу і теорії асиметрії на прикладі чесько-американського партнерства. На основі концепції структуралізму та інтеракціонізму запропоновано під час дослідження відносин малих держав і світових лідерів розглядати можливості їх співпраці з погляду типу й особливостей стратегічної культури та зовнішнього середовища. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, результатом власних досліджень автора. Робота містить теоретичні та методичні положення й висновки, сформульвані дисертанткою особисто.

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення в 10 публікаціях, 7 із яких надруковано у фахових виданнях з політичних наук (у тому числі 3 статті опубліковано в закордонних виданнях Польської Республіки) та 7 матеріалів і тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Структура дисертації. Специфіка теми дослідження, поставлена мета та окреслені завдання зумовили структуру дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів, які об’єднують дев’ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінку, з них основного тексту – 177 сторінок. Список використаних джерел охоплює 345 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Теоретико-концептуальні засади дослідження

Політика безпеки є особливою сферою державної діяльності, покликаною гарантувати безпеку й оборону держави відповідно до інтересів і міжнародних зобов'язань держави на міжнародній арені. Здійснення політики безпеки можна визначити як одну з основних державних функцій, оскільки саме від ефективних стратегій її реалізації залежить цілісність й обороноздатність держави, а також міжнародний авторитет і здатність участі в колективних союзах.

З метою точного аналізу і логічного викладу основних процесів формування політики безпеки ЧР та ролі в цьому контексті Сполучених Штатів, вважаємо за необхідне здійснити інтерпретацію понять, використаних у ході дослідження. Центральне поняття нашого дослідження – «політика безпеки» – формується на основі двох визначень: «політика» (як сфера управління, координації процесів, що відбуваються в державі) та «безпека» (стан захищеності, відсутність небезпеки, загрози). Завдяки поєднанню цих понять виникає дефініція політики безпеки як комплексу військових і невійськових (політичних, цивільних) заходів і цілей, спрямованих на гарантування безпеки держави. Політика безпеки тлумачиться як найбільш загальна та основна державна програма у сфері безпеки й оборони національних інтересів, розроблена на основі аналізу середовища безпеки, загроз і ризиків, а також міжнародних зобов'язань [199, с. 34]. Це один з обов'язкових атрибутів держави, що здійснюється як цивільними, так і військовими органами державної влади і покликаний підтримувати безпеку держави на регіональному та міжнародному рівнях [83]. У документах Міністерства закордонних справ ЧР мовиться: «Політика безпеки – це набір ключових цілей та інструментів держави, спрямований на забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності, демократичних принципів та інститутів, економічного і соціального розвитку, нормального стану здоров'я та життя громадян, майна, культурних цінностей,

навколишнього середовища та здійснення міжнародних зобов'язань у галузі безпеки». У документах також говориться, що національна політика безпеки складається з п'яти основних компонентів: зовнішньої політики безпеки; оборонної; внутрішньої; економічної та інформаційної [90]. Таким чином, суть політики безпеки включає в себе засади і принципи безпеки держави, інструменти її гарантування та шляхи взаємодії з міжнародним середовищем.

У чеському науковому дискурсі поряд із поняттям «політика безпеки» існує поняття «стратегія безпеки», які часто переплітаються. Визначення «стратегія» – етимологічно термін «стратегія» походить від грецького кореня «stratos» (армія) і «agein» (вести) – визначають як практику досягнення поставлених цілей, визначених за допомогою інструментів та методів у просторово-часовому континуумі [281]. У чеському термінологічному словнику стратегія визначається як концептуальна організація та управління певною діяльністю для того, щоб впливати на майбутні умови і досягнення державою поставлених цілей [92, с. 41]. «Стратегія безпеки» в більшості випадків розглядається як конкретний документ, прийнятий урядом, у якому викладено основні засади політики безпеки. На відміну від «стратегії безпеки», поняття «політика безпеки» є значно ширшим і включає в себе ідеї, принципи, правила, інститути, дії й заходи, пов'язані з гарантуванням безпеки загалом та в кожному конкретному випадку. Дослідники звертають увагу й на те, що політика безпеки є «вищим типом стратегії інтеграції зовнішньої, внутрішньої політики та національної оборони, оскільки вона включає політичні, дипломатичні, технологічні, економічні, екологічні, культурні й моральні чинники» [281]. Чеський дослідник Й. Янда пише про те, що політика безпеки є питанням не військового, а державно-політичного спектра, а фактичне застосування збройних сил є предметом оборони, воєнної політики та військової стратегії [181, с. 56].

Нетиповим для українського академічного дискурсу, однак актуальним при вивчення відповідного типу двосторонніх відносин постає поняття «стратегічна культура». Дж. Снайдер, один з ініціаторів уведення цього поняття в науковий дискурс, визначає стратегічну культуру як «…сукупність ідей, умовних емоційних

реакцій та усталених способів поведінки, характерних для національної спільноти, які були отримані в результаті історичного досвіду» [277]. Автор звертає також увагу на те, що кожній країні притаманні особливі, часто відмінні фактори під час прийняття стратегічних рішень, а також відмінним є рівень сприйняття загроз національної безпеки й розуміння необхідності застосування превентивних дій. Тому розуміння стратегічної культури держави, на думку Дж. Снайдера, повинно передбачати відповідний аналіз поведінки цієї держави з метою запобігання прийняттю нею непередбачуваних рішень [277]. Аналогічно це поняття визначав К. Грей, який під поняттям стратегічної культури розумів «…спосіб мислення і діяльності за допомогою сили, що випливає з історичної традиції та політичної поведінки відповідно до національного інтересу» [168].

Поряд з поняттями «стратегія» і «стратегічна культура» в дослідженні часто використовуємо термін «середовище безпеки». Відповідно до визначення, запропонованого Міністерством закордонних справ ЧР, середовище безпеки – це простір, у якому Чеська Республіка реалізовує свою зовнішню політику та політику безпеки і на який здійснюють вплив чинники регіонального та глобального значення, під впливом яких воно (середовище) зазнає динамічних змін [92]. Термінологічний словник трактує середовище безпеки як результат процесів і відносин у сфері невійськових (політичних, дипломатичних, економічних, культурних, соціальних, екологічних тощо) та військових (забезпечення національної оборони) відносин, які гарантують безпеку держави та є узагальненням умов навколишнього середовища держави та відповідного місця в цих відносинах загалом [121, с. 43]. Чеський дослідник В. Карафа подає таке визначення: «…це геополітичне і регіональне середовище, що здійснює вирішальний вплив на принципи і зміст політики безпеки держави» [186, с. 29].

У контексті визначення дефінітивного ряду та відповідно до предмета дослідження розглядаємо також поняття «асиметрія безпеки», яке трактуємо як невідповідність сил і засобів у двосторонніх відносинах, нерівноцінність потужностей, військового, наукового та іншого потенціалу держав, котрі

здійснюють спільну діяльність у рамках двосторонніх чи багатосторонніх проектів, які реалізовують з неоднаковою мірою участі. Основною особливістю такої співпраці є стан нерівномірності розподілу позитивних (переваг) і негативних (ризиків) результатів двосторонніх інтеракцій, односторонність у процесі прийняття політичних рішень [332, с. 63]. Термін відносно новий, оскільки його почали застосовувати в державних програмах, звітах лише на початку XXI ст. Одним із найбільш глибоких та системних визначень стала дефініція дослідників Інституту стратегічних досліджень США С. Метца і Д. Джонсона: «Асиметрія у сфері національної безпеки – це вміння діяти, організовувати свою діяльність та мислити відмінним від опонентів чином з метою максимізації власних переваг та використання вразливих місць опонента, захоплення ініціативи чи забезпечення простору для маневрування» [219]. Надзвичайний і повноважний посол України Ю. Щербак говорить про те, що термін асиметричні відносини – це відносини між суб’єктами різної величини, коли одна сторона за основними параметрами значно переважає іншу або, маючи перевагу в одних показниках, значно поступається в інших [1, с. 15].

Таким чином, понятійно-категорійний апарат дослідження базується на ключових категоріях «політика безпеки» та «асиметрія безпеки», дефініції яких ґрунтуються на сукупності теоретичних і методологічних принципів вивчення міжнародних відносин. Поняття безпеки розглянуто як базову концепцію з погляду так званого «розширеного підходу» до безпеки. Цей підхід, запропонований Б. Бузаном й О. Вівер, на відміну від традиціоналістського розуміння політики безпеки, тлумачить це поняття як особливий тип політики, що застосовується до широкого кола питань і розглядає особливий характер безпеки в п'ятьох секторах: військовому, політичному, економічному, екологічному та соціально-культурному [106]. За своєю суттю ця відносно нова теоретико-методологічна основа, яка пропонує розглядати політику безпеки держави шляхом аналізу її на декількох рівнях, лежить в основі переважної більшості праць сучасних фахівців у сфері безпеки. Саме такий підхід дозволяє сформувати загальновизнану систему понять і

категорій політики безпеки, з урахуванням вимог нормативно-правової бази та відповідно до міжнародних угод, і забезпечує глибше розуміння проблеми загалом та пошуку шляхів її практичного розв’язання.

Просторово-часовий континуум дослідження вимагає також окреслення поняття «Центральна Європа». У вітчизняній та зарубіжній історіографії бракує єдиного визначення цього поняття. Залежно від історичного, культурологічного й політичного підходів тлумачення поняття «Центральна Європа» набирає різних визначень і територіального обшари. У вузькому розумінні це історичний регіон, який охоплює чотири держави: Польщу, Угорщину, Чехію і Словаччину – та характеризується спільною культурно-політичною і регіональною ідентичністю. У широкому розумінні це поняття охоплює значну частину території Європи на схід від Рейну, що включає такі країни, як Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Болгарія, Югославія (Сербія і Чорногорія), Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Албанія. У наукових пошуках схиляємось більше до думки української дослідниці Є. Кіш, яка під Центральною Європою розуміє об’єднану простором групу подібних одна до одної та взаємопов’язаних між собою країн – Польщу, Словаччину, Угорщину і Чехію – у певному географічно-культурному просторі, об’єднаному спільною історико-культурною спадщиною, регіональною ідентичністю, зовнішньополітичною та безпековою тотожністю, подібним соціально-економічним рівнем розвитку ринкової економіки [14, с. 23].

Системний характер представленої наукової проблематики зумовлює використання в дослідженні комплексної методології, що охоплює загальнонаукові, філософські та спеціальні методи й підходи. Вибір методів дослідження зумовлений передусім характером предмета й об’єкта його вивчення і має міждисциплінарний характер. В основу дослідження покладено діалектичний підхід, який дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси інтеграції та дезінтеграції, єдності та суперечності між сутністю і явищем, формою і змістом, симетрією й асиметрією.

Одним з методологічних підходів у роботі постає теорія симетрії й асиметрії, за допомогою яких авторка здійснила спробу аналізу характеру відносин між суб'єктами міжнародних відносин, що є предметом цього дослідження. За словами Г. Перепелиці, вивчення міжнародних відносин саме під таким кутом зору дає змогу не лише глибше висвітлити і зрозуміти політику провідних геополітичних сил, а й окреслити перспективи середніх та малих держав у цьому складному і мінливому світі [1, с. 10 – 11]. Цінність цього підходу ґрунтується не тільки на можливості простеження закономірностей співпраці держав, що лежать на перетині інтересів Заходу і Сходу, з глобальним лідером, а й на необхідності розробки і впровадження асиметричних заходів у політиці безпеки держав, що не володіють значними оборонними потужностями чи силою в міжнародній політиці.

Світоглядною, нормативно-ціннісною основою дослідницької стратегії є принципи політичного реалізму, структуралізму та інтеракціонізму. Вибір цих теоретичних концепцій зумовлений системним характером міжнародних відносин, що є результатом взаємодії між великими державами, які відповідно визначають зміст, форми і спрямованість своїх відносин з малими та середніми країнами [56]. Парадигма політичного реалізму дає змогу простежити відмінності інтересів політики безпеки держав, що є предметом дослідження, порівняти механізми гарантування безпеки та узагальнити можливості їх співпраці (чи співіснування). «Real politic» підкреслює особливе місце політики безпеки глобальних і регіональних лідерів та маргінальне місце в цій системі невеликих чи малих держав. Як пише класик теорії політичного реалізму Г. Моргентау, «…у встановленні, підтримці чи зміні балансу сил центральне місце належить великим державам – саме вони визначають «правила гри» на міжнародній арені» [218]. Інший теоретик, Р. Арон, веде мову про те, що взаємодії ґрунтуються на засадах міждержавної співпраці у вигляді символічних персонажів – «солдата» і «дипломата», так званих політичних одиниць, що виконують рольові функції від імені держави [20].

Наступним підходом, застосованим у роботі, є структуралізм. Його основні виразники – А. Франк, Б. Браун, П. Баран, Й. Гельмут та ін. – розглядають

міжнародні відносини як певну структуру, елементами якої є держава й інші суб'єкти відносин, що мають різні ролі та місце в цій структурі. Під час розгляду асиметричності міжнародних відносин структуралізм основним критерієм у визначенні типу двосторонніх відносин вважає не тільки ресурсний потенціал, а й рівень претензій держав та їх місце в системі міжнародних відносин. За словами науковців, здатність держави висувати зумовлені національними інтересами претензії є показником її впливовості, могутності на міжнародній арені чи здатності впливати певним чином на середовище, в якому вона здійснює свою політику безпеки.[30]. У дусі теорії неореалізму К. Волтц розглядав сутність та можливі результати взаємодії двох держав, що можуть бути пояснені нерівномірністю сил, які виявляються на рівні системи та окремого елемента [328, с. 34]. Британський політолог Б. Бузан, не заперечуючи тези реалістів про анархічний стан міжнародних відносин, зазначає, що загалом система трансформується в бік «зрілої анархії», тобто кожен елемент системи обирає відповідну позицію, від якої відштовхується у відносинах з іншими державами [107, с. 168].

На відміну від системного підходу, інтеракціонізм наголошує на взаємозв'язках суб'єктів у площині двосторонніх відносин і саме в цьому контексті визначає співвідношення між двома суб'єктами за різними характеристиками: величиною цих суб'єктів, їх силою, могутністю, впливом тощо. Остання поєднує як наявний ресурсний потенціал держави, так і здатність мобілізовувати й використовувати його для впливу на іншу державу задля досягнення певної мети. Відповідним чином суть підходу до визначення відносин з погляду їх асиметричності полягає не у величині суб'єктів, а насамперед у їх здатності впливати один на одного [1, с. 16].

Ще одним підходом, використовуваним під час дослідження, став пост-біхевіористський підхід, який відносить політику безпеки до сфери внутрішньополітичних характеристик держави (рівень економічного розвитку, політичний устрій тощо) та розглядає міждержавні відносини з погляду особливостей національної політики. Відповідно до цього підходу, поведінка й

рішення, ухвалені політичними гравцями, не лише впливають на формування внутрішньої політики безпеки держави, а й стають визначальними в зовнішніх відносинах.

Окресливши концептуальні підходи дисертаційного дослідження, спробуємо проаналізувати методи, використані в процесі роботи над дисертацією. Основою дисертаційного дослідження стало застосування системного аналізу, що дозволило розглядати двосторонню взаємодію асиметричних за потужністю держав у системотворчому зв'язку та причинній зумовленості двосторонніх проектів. Системний метод було використано для комплексного аналізу політики безпеки Чеської Республіки та можливостей впливу глобального лідера, що зацікавлений у реалізації національних інтересів на європейському континенті. Використання цього методу сприяло здійсненню цілісного аналізу процесів у сфері безпеки як частини загального процесу інтеграції однієї з держав Центральної Європи в трансатлантичну систему безпеки та ролі в цьому процесі Сполучених Штатів.

Важливу частину в дослідженні відіграє історичний метод, за допомогою якого простежується політична традиція відносин у сфері безпеки ЧР та США, еволюція концепцій політики безпеки Чеської Республіки з часу підготовки вступу до НАТО і ЄС до сучасної оновленої версії. Історичний метод став у нагоді під час аналізу питання розміщення елементів протиракетної оборони на території Європи та під час розгляду військово-політичної складової чесько-американського двостороннього співробітництва. Завдяки історичному методові авторка простежила еволюцію всіх цих процесів у динаміці.

У процесі розкриття дисертаційної проблематики важливу роль відіграв метод дискурс-аналізу, який полягає в способі вивчення подій відповідно до суспільного чи загальнодержавного дискурсу щодо певного актуального питання і знаходить вираження в доповідях основних політичних гравців, представників медіа та неурядових громадських організацій [218]. За допомогою цього методу простежено особливості сприйняття чесько-американської співпраці в суспільстві, серед політиків та інших державних діячів. Особливо актуальним використання цього

методу стало для висвітлення питання ПРО й енергетичної безпеки ЧР, оскільки кожен із цих розділів включав необхідність розкриття ролі російського фактора в цьому процесі. Поряд із дискурс-аналізом активне застосування знайшов метод нормативно-правового аналізу та контент-аналізу. Він дав можливість проаналізувати документи внутрішньої й зовнішньої політики ЧР і США, низку документів і нормативно-правових актів ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ й інших міжнародних організацій.

Крім зазначених методів, використовувалися такі методи: діалектичний (з огляду на те, що формування безпекової політики ЧР, як і процес двостороннього співробітництва ЧР та США – це тривалий і безперервний процес, зумовлений властивими йому закономірностями та суперечностями, факторами інтеграції та дезінтеграції); психологічний метод (застосовувався для дослідження впливу особистісного фактора чеських й американських урядовців, експертів, політиків на поступ інтеграції чеської системи безпеки в євроатлантичні структури); методи індукції й дедукції (метод індукції допоміг на основі конкретних фактів політичної співпраці ЧР та США побудувати цілісну картину їх еволюції та перспектив стратегічного розвитку в майбутньому, а метод дедукції допоміг на основі загальних знань про специфіку взаємної діяльності євроатлантичних структур безпеки та США передбачити їх подальший розвиток у контексті за активної участі Чеської Республіки), метод аналогії (використано в аналізі процесу розгортання елементів ПРО США з іншими європейськими державами, такими як Республіка Польща; у визначенні можливостей енергетичної незалежності центральноєвропейських держав від РФ).

За допомогою методу порівняльного аналізу авторка здійснила порівняння політики й стратегії безпеки Чеської Республіки на етапі становлення та інтеграції в НАТО, позиції уряду ЧР та європейських партнерів щодо участі чеських збройних сил у місіях НАТО, інсталяції елемента протиракетної оборони США. Також здійснено порівняння характеру двосторонніх чесько-американських відносин у сфері безпеки залежно від зміни зовнішньополітичних пріоритетів США.

Невід’ємною частиною дослідження став розгляд проблеми з позицій інституційного підходу, відповідно до якого відносини у сфері безпеки розглядаються як складна політико-правова та організаційно-технічна система, до якої входять: сукупність суб’єктів забезпечення національної безпеки (органи державної влади та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни, ЗМІ); сукупність об’єктів національної безпеки (національні матеріальні й духовні цінності, інтереси особи, суспільства, держави); сукупність інструментів влади (політичних, економічних, військових), які можуть бути використані для підтримки належного рівня захищеності національних інтересів (збройні сили, спецслужби, підприємства оборонно-промислового комплексу, дипломатичні засоби та ін.); чинне національне законодавство, яке визначає пріоритети державної політики національної безпеки, офіційні погляди стосовно підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів); суб’єкти, які породжують загрози реалізації національних інтересів тощо. У результаті застосування цього підходу виокремлено інституційну й організаційну складову політики безпеки ЧР, сутність і призначення інститутів національної безпеки, структуризовано середовище безпеки й основі чинники, що впливають на його формування.

Для дослідження ролі збройних сил ЧР у військових операціях НАТО автор використала метод соціокультурного аналізу, основними об'єктами якого постають: ментальність населення регіону, причини, через які населення підтримує або не підтримує уряди своїх країн, національне, соціально-політичне, релігійне і культурне середовище, а також чинники, що впливають на суспільну думку населення. Урахування цих елементів дуже важливе з огляду на оцінку ефективності участі ЧР у міжнародних операціях НАТО, ініційованих США.

Синергетичний підхід використано в аналізі двосторонніх відносин ЧР та США після зміни американської адміністрації 2009 р. Ідея нелінійності включає багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та її незворотність у слабких системах. У відповідному контексті розглядаються можливості розвитку політики

безпеки ЧР як нерівноважної системи, що здатна забезпечити можливість свого існування за рахунок непередбачуваних дій. Відповідно до цього методу дисертантка розглянула особливості національних, групових, особистісних інтересів та ціннісних орієнтацій внутрішньополітичних гравців Чеської Республіки й США в питаннях реалізації спільних, багатосторонніх та двосторонніх чесько-американських проектів, простежено особливості стратегічної культури цих держав, а також ієрархічну взаємодію та диференціацію чеського й американського бачення подальшого розвитку відносин у кожній із галузей співробітництва.

Достатньо новими методами, які останнім часом усе частіше застосовують для розгляду стратегій та концепцій безпеки, є SWOT-, PEST-аналіз. За допомогою методу SWOT-аналізу здійснено вивчення та аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища безпеки, сильних і слабких сторін політики безпеки ЧР, а також загроз і можливостей чесько-американського партнерства. Застосування цього методу зумовлене необхідністю розгляду проблем стратегії національної політики безпеки Чеської Республіки з урахуванням впливу США на зовнішнє та внутрішнє середовища безпеки.

Для аналізу стратегічної доктрини і концепції безпеки ЧР та США, визначення пріоритетів їх зовнішньої і безпекової політики, а також впливу мікро- та макрооточення на формування двосторонніх відносин використано метод PEST-аналізу. Цей метод часто називають загальною фрагментацією оточення. Суть його полягає в сегментації чинників, що впливають чи можуть впливати на теперішній чи майбутній стан безпеки. Відповідно до цього методу такими групами чинників є: політичні (P), економічні (E), суспільно-культурні (S), технологічні (T) [214, с. 73]. PEST-аналіз є інструментом аналізу та систематизації інформації для визначення основних пріоритетів у кожній сфері діяльності та у формуванні стратегічної концепції безпеки держави. Застосування PEST-аналізу дозволило виокремити основні складові політики безпеки ЧР, а саме: внутрішнє оточення – особливості політико-правової системи, устрою держави; мікроточення – специфіка функціонування інституцій, що покликані здійсювати політику безпеки;

макроточення – міжнародне середовище, здатне впливати на геополітичне положення держави та її позицію в регіоні.

У контексті використання вищеокресленого методу доцільним стало використання також методу структуризації, за допомогою якого досліджуються стратегічні проблеми національної безпеки й окреслюються основні етапи процесу їх структурування. Дисертантка зібрала й систематизувала значну кількість інформації (даних, показників розвитку ЧР і США) та здійснила її поділ за різними сферами чесько-американської співпраці відповідно до проблематики та чинників, що її характеризують. Під час використання методу структуризації заведено використовувати класифікаційне дерево, в основі (корінням) якого – національна безпека, похідними (гілками) є чотири сегменти макрооточення безпеки, далі – відповідальність державних органів в окремих сферах, похідними від яких є державні рішення. Кожен класифікаційний елемент включає в себе наступні елементи та показники класифікації. Цей метод допоміг оцінити групу чинників, від яких залежить реалізація політики безпеки, їх пріоритетність і змінні, що впливають із зовнішнього середовища.

Крім того, у запропонованому дисертаційному дослідженні використано метод когнітивної структуризації, який дав змогу встановлювати структурні інтереси в чесько-американських відносинах, виявляти системні властивості досліджуваних об’єктів та побудувати ланцюжок причинно-наслідкових зв’язків. Щоби встановити силу таких зв’язків, у дослідженні застосовувалися статистичні методи, ймовірнісна оцінка, експертне оцінювання, якісні оцінки тощо.

Для дослідження проблематики автор використовувала два основні види аналізу – кількісний і якісний. Кількісний аналіз допоміг у розгляді змісту концепцій національної безпеки ЧР і США та у визначенні пріоритетності проблем безпеки для країн, що є предметом нашого дослідження. Шляхом ідентифікації та маркування конкретних понять, термінів відображається значення проблем безпеки для кожної з держав, що є предметом дослідження. За допомогою якісного аналізу здійснено спробу вивчення характеру й перспектив двосторонніх відносин шляхом

аналізу офіційних заяв, виступів, інтерв'ю з ключовими політиками, опублікованих на офіційних сайтах президента, парламенту, уряду.

У роботі також використано метод тематичного дослідження – «case study», який використовують через складність предмета як засіб нагромадження потрібного досвіду про предмет та який зосереджує увагу на контекстуальному аналізі обмеженого числа подій чи умов, у яких діють суб'єкти. Метод тематичного дослідження (або вивчення конкретного випадку) у подальшому можемо екстраполювати на проблеми, що постають перед українською системою безпеки та є прикладом відносин з США.

Методологія цього дослідження формувалася поступово відповідно до об'єкта та предмета дослідження, а також проблемного питання кожного з підрозділів. Відповідно можемо виділити кілька етапів дослідження. На першому етапі проаналізовано умови навколишнього середовища, що впливають на національну систему безпеки та розташування збройних сил Чеської Республіки. У цьому контексті розглядаємо можливості й перспективи участі у військових союзах, політичні, технологічні, економічні, фінансові, соціальні, культурні, історичні фактори впливу на двосторонні відносини у сфері безпеки. Аналіз усіх цих факторів дає змогу виокремити загрози зовнішнього середовища та сценарії впливу цих загроз на двосторонні відносини ЧР – США в короткостроковій та довгостроковій перспективі. На цьому етапі використано метод експертних оцінок, метод моделювання (побудови сценаріїв) та метод перехресних впливів, що дало змогу впорядкувати перелік загроз та сценаріїв їх можливого розвитку.

На другому етапі на основі аналізу нормативно-правової бази визначили принципи й завдання політики безпеки держави на кожному з етапів державного розвитку. Далі перелік цілей порівнюється з можливостями й потенціалом збройних сил та з урахуванням обмежень і зовнішніх залежностей, які можуть вплинути на формування відповідної системи безпеки. Цей етап вимагав застосування як кількісних, так і якісних методів, які знайшли вираження в контент-аналізі, івент-аналізі, порівнянні тощо. Результатом цього етапу стало порівняння можливостей і

перешкод на шляху двостороннього співробітництва у сфері безпеки, а також пошук спільних інтересів у процесі реалізації багатосторонніх міжнародних проектів.

Третій етап полягав у визначенні шляхів досягнення можливостей за умови двосторонньої співпраці. На цьому етапі здійснено аналіз спільних інтересів і механізмів співпраці у процесі відвернення загроз у сфері безпеки, а також – характеристику взаємовигідних позицій, ресурсів, впливу. На цьому етапі ефективним стало застосування таких методів, як SWOT- і PEST-аналіз, компаративістський, метод прийняття рішень та метод узагальнення. На основі чітко розроблених критеріїв, як-от мобільність, професійність, витрати, час, логістика та інші, проаналізовано доцільність чи недоцільність політичних рішень щодо участі збройних сил у військових операціях чи в місіях НАТО.

Четвертий етап – систематизація та узагальнення – став ключовим в окресленні комплексного та глибокого бачення проблематики з відповідним формуванням певних висновків, прогнозуванням шляхів можливого чи бажаного розвитку двосторонніх відносин ЧР – США. Важливість цього етапу підкреслено в можливості формулювання практичного значення дисертації та безпосередніх і опосередкованих висновків для України. На цьому етапі корисним стало застосування методів аналогії та екстраполяції, моделювання, методу «case study» тощо. Особливу увагу на останньому етапі дослідження звернено також на синергетичний підхід, який дозволив простежити динаміку двосторонніх відносин – їх лінійність і «точки біфуркації».

1. 2 Джерельна база і стан досліджуваної проблеми

У світовій академічній політичній думці робилися численні спроби аналізу політики безпеки невеликих держав, таких як Чеська Республіка, та впливу на цей процес глобального лідера, яким залишаються Сполучені Штати. Процес формування безпекової політики та інтеграції Чехії в трансатлантичні структури безпеки, партнерство з НАТО і ЄС у контексті економічного, соціокультурного, і зовнішньополітичного аспектів співпраці розглядали як вітчизняні, так і іноземні

дослідники. Однак, поза увагою науковців продовжує залишатися проблема асиметрії двосторонніх відносин між ЧР і США в контексті формування стратегії й політики безпеки держави, що пройшла шлях трансформації від комуністичного минулого і стала одним із членів найбільшої євроатлантичної колективної системи безпеки.

Джерельна база дисертації включає декілька типів використаних джерел. По-перше, це література загального філософського характеру (спогади, мемуари, публіцистичні чи літературно-критичні праці тощо) і теоретико-методологічного характеру, використання якої уможливило формулювання основних теоретичних і концептуальних засад дослідження. По-друге, це офіційні документи та інформаційні матеріали Міністерства закордонних справ ЧР, Міністерства оборони ЧР, Міністерства промисловості і торгівлі ЧР, урядові рішення й парламентські законопроекти, а також документи Білого дому США, Державного департаменту США, Міністерства оборони США тощо. Складовою джерелознавчої бази дослідження стали документи нормативного характеру таких інституцій, як Європейська комісія, Європейська Рада, Міжнародне агентство з ядерної енергетики, представництва ООН, НАТО і ЄС та ін. Третю частину джерел становить література академічного та публіцистичного характеру – монографії, статті, експертизи, звіти, рапорти, газетні публікації чеських суспільно-політичних тижневиків «Право», «Днесь», «Господарські новини», «Міжнародна політика», «Рефлекс», а також прес-релізи активістів кампанії «Не допустимо!» тощо. Чималу частину інформації почерпнуто зі сторінок інтернет-видань, вищезазначених офіційних державних органів. Окремим джерелом розгляду тематики стали аналітичні матеріали таких інституцій, як Інститут міжнародних відносин у Празі, дослідницькі центри «Габал, аналіз і консультування» («Gabal, Analysis & Consulting»), «СТРЕМ» [129] («STREM»), «Центр дослідження громадської думки» («CVV») [128], Національного інституту стратегічних досліджень України [40], фондів урядової Чеіхї та ін.

У ході дисертаційного дослідження проаналізовано широку нормативну базу чесько-американського співробітництва у сфері безпеки та національні документи ЧР і США, спрямовані на реалізацію політики безпеки в державі. Під час аналізу нормативно-правової бази співробітництва США – ЧР взято до уваги норми ст. 5 Вашингтонського договору НАТО, де закріплено основні положення та зобов'язання колективної системи безпеки, а також норми основного документа ЄС у сфері безпеки, яким керуються держави-члени Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, що визначає цілі, принципи та умови цієї співпраці. До проаналізованих джерел внутрішнього характеру належать зокрема такі документи: Стратегія безпеки 2011 р., положення якої базуються на Стратегіях безпеки 2003, 2001 та 1999 рр.; Оборонна стратегія 2012 р., Біла книга оборони 2011, 1995 рр. [344] та Військова стратегія 1999, 2002, 2004, 2008 рр., Доктрина збройних сил ЧР 2004 р., Концепція професіоналізації і мобілізації Збройних сил ЧР 2003, 2002 рр. [324], а також рішення, ухваленні на Саміті в Лісабоні 2010 р., на Саміті в Страсбурзі 2009 р., на Бухарестському саміті 2008 р. [343]. Загалом розглянуто чотири національні Стратегії безпеки Чеської Республіки і дві – Сполучених Штатів Америки [289], шість військових стратегій ЧР, близько 30 офіційних державних документів та двосторонніх угод, заяв і декларацій.

У спробах осягнути суть та особливості динаміки чесько-американського партнерства розглянуто філософські та духовні засади співпраці держав, які є предметом нашого вивчення. Концептуальною основою дослідження стали праці творців чеської державності Т. Масарика, М. Кундери, В. Гавела та інших чеських суспільно-політичних діячів і представників еліти, котрі невід'ємною зовнішньополітичною складовою розвитку Чехословаччини, а згодом Чеської Республіки вважали відносини із США. Мемуари В. Гавела повторюють це твердження, наголошуючи, що «тільки в союзі [з США] Чехія буде повноцінно розвиватись як держава середньої потуги». Загалом В. Гавел розглядав чесько-американські відносини як логічний та взаємозумовлений симбіоз, тому його основні державні рішення на посаді президента були пов'язані зі зміцненням такого

партнерства. Більше того, за В. Гавелом, європейський та американський континенти нерозривно пов'язані і твердо вкоренитись у Європейському Союзі Чехія може лише завдяки альянсу з Америкою [169]. У розумінні передумов формування стратегічного середовища безпеки ЧР важливою філософською основою стала праця М. Кундери «Трагедія Центральної Європи», яка розглядає особливості позиції малих народів Центральної Європи після закінчення Першої світової війни бачення їх майбутнього розвитку та співпраці з потужними державами. Важливим джерелом розуміння регіонального й геополітичного значення ЧР стали твори Я. Палацького, Я. Паточки та інших творців чеської духовної спадщини, які аргументували необхідність формування гармонійних відносин з геополітичними центрами сили задля зміцнення власної самодостатності в регіоні.

З метою систематизації джерел і літератури вважаємо доцільним класифікувати праці дослідників і, відповідно до проблемного підходу, виділимо такі групи:

1) праці, що містять концептуальне підґрунтя формування закономірних явищ у чеській політиці безпеки ЧР, у яких розкриваються історичні та причинно-наслідкові зв’язки впливу США тощо. Сюди належать роботи Т. Масарика [22], В. Гавела [169], В. Клауса, О. Крейчі [204], Л. Стейскала, Я. Ейхлера, А. Расека, Л. Франка [84], Є. Кробаха, Т. Вейса [330], Ш. Вайсової [90] та ін..

Істотним внеском у ретроспекцію зовнішньої політики та стратегії Чеської Республіки є системне дослідження за редакцією О. Піка «Зовнішня політика ЧР 1993 – 2004 рр. Успіхи, проблеми і перспективи». Робота зосереджує нашу увагу на основних проблемах формування зовнішньої й безпекової політики ЧР, становлення апарату органів державної влади, що відповідають за здійснення політики безпеки, окреслює рівні двосторонніх відносин із сусідами, основними гравцями міжнародної політики. За словами О. Піка, протягом першого десятиліття досліджуваного періоду чеська зовнішня політика зіткнулася з низкою успіхів і невдач, що дало їй можливість досягнути цілей – інтегруватися в європейські й трансатлантичні

структури та утвердити свої позиції в регіоні. Автор окреслює політику 1993 – 2004 рр. у термінах балансування між регіональними лідерами й союзами та глобальним гравцем. Така позиція дала змогу піднятися на якісно вищий рівень економічного, політичного розвитку країни та утвердити її позитивне сприйняття з боку партнерів [250].

Цінним джерелом характеристики й аналізу умов формування політики безпеки Чеської Республіки стала праця творців зовнішньої і безпекової стратегій, колишніх прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ, безпеки і оборони, керівників військової розвідки, генералів тощо під назвою «Чеська Республіка в системі Спільної політики безпеки і оборони ЄС: аудит і перспективи» [116]. У дослідженні не лише проаналізовано середовище регіональної та міжнародної систем безпеки, у яких Чеська Республіка здійснює свою політику безпеки, але й пояснено основні причини зменшення оборонних витрат та розходження в зобов'язаннях перед політикою колективної оборони НАТО та Спільною політикою безпеки і оборони ЄС. Один з авторів аналітичної праці О. Вондра говорить про те, що слабкість оборонної і безпекової політики держав Центральної Європи (за винятком Польщі) зумовлена відсутністю в НАТО і ЄС виразної стратегії розвитку та гарантій безпеки цих держав. Унаслідок цього формується «подвійне дно» стратегічного середовища безпеки таких держав, як Чеська Республіка: з одного боку, підтримка безпеки гарантована ст. 5 Вашингтонського договору, а з іншого – уся стратегічна інфраструктура сил Альянсу (з 28 баз НАТО лише 5 розміщено в Центральній Європі) та основна військова сила США розміщені на території держав Західної Європи (ідеться про те, що на території держав Центральної Європи перебуває лише 13 тис. з наявних на європейському континенті 66 тис. американських військових) [116, с. 8].

Подібну позицію щодо недостатності ресурсів для розвитку оборонної інфраструктури та політики безпеки Чеської Республіки обстоюють й інші колишні військові, дослідники А. Рашек, М. Балабан, Л. Стейскал [83], Т. Карасек [187], В. Караффа [186] та ін. Автори характеризують зовнішню політику й військову

стратегію ЧР у контексті регіональних прагнень інтеграції з євроатлантичними структурами, зосереджуючи основну увагу на реформуванні чеської армії, проблемах військового й політичного сектора в цьому контексті.

Вагомим внеском у переосмислення чесько-американських та чесько-європейських відносин є також монографія Я. Ейхлера «Безпекова та стратегічна культура США, ЄС та ЧР», котра є свого роду унікальним дослідженням особливостей політичної лінії поведінки найбільшого партнера ЧР (США), стратегічного союзника (у рамках членства – ЄС) та власної національної стратегії розвитку та співробітництва [159]. Автор дослідження аналізує стратегії безпеки кожного з вищеозначених політичних гравців міжнародних відносин та можливостей їх співпраці на взаємовигідних умовах. Наприкінці розвідки дослідник говорить про те, що для Чеської Республіки концептуально та ціннісно ближчою є європейська стратегічна культура, водночас історично зумовлені взаємини із США створюють додаткові можливості розвитку, як і нові загрози безпеці;

2) дослідження, присвячені формуванню концептуальних основ політики безпеки Чехії та ролі Сполучених Штатів на кожному з етапів становлення оборонної й безпекової стратегій розвитку держави, трансформації форм участі чеських збройних сил у міжнародних місіях НАТО і ЄС тощо. Основну цінність у цьому напрямку досліджень становлять праці Я. Ейхлера, Л. Майєрніка, Н. Гінека, Т. Вейса, К. Козака, Г. Шульцової, Я. Бєчки, М. Брюстлова, П. Зуни, М. Кубеша, Я. Куселака, З. Прохазки, М. Кожана, О. Дітріха та ін..

Зазначені праці вказували на матеріальну й технічну підтримку Сполученими Штатами процесу інтеграції ЧР у євроатлантичні структури і реформування військового сектора, а також визначали роль Вашингтона в становленні самостійної позиції Чехії в регіоні. Одним із перших, хто здійснив критичний аналіз причинно-наслідкових зв’язків і простежив розвиток основних тенденцій чесько-американського партнерства, був професор Карлового університету М. Калда. У своїй роботі «Чесько-американські відносини: від віддаленої альтернативи до близького партнерства» автор здійснює комплексний аналіз історичного значення

двосторонніх відносин для Європи та всього трансатлантичного простору, аналізує роль економічних, культурних, соціальних факторів, що впливали на становлення чесько-американського партнерства, а також розглядає позицію Чехії у питаннях торгівлі зброєю та розміщення елементів системи протиракетної оборони США [110, с. 94]. Сукупність усіх цих факторів автор окреслює як закономірний процес існування асиметрії двостороннього співробітництва, що знаходить вираження в нерівномірності американських і чеських інтересів й пріоритетів у питаннях безпеки й зовнішньої політики.

Подібним чином вплив глобального лідера на основні напрямки зовнішньої політики ЧР здійснював представник безпекових студій у Брно професор Б. Даньчак. У своїх наукових розвідках автор підкреслює ключове значення Вашингтона для інтеграції Праги в НАТО і ЄС, зосереджує основну увагу на економічних чинниках та політичних суперечностях, що виникали серед держав «старої Європи». За словами автора, позиція Вашингтона на той час полягала в узгодженні й координації змін, що відбувалися в основних державних сферах, відбудові інфраструктури, відповідності нормативно-правової бази нормам НАТО тощо, а також сприяла нівеляції скептицизму західноєвропейських держав щодо можливостей відновлення оборонних можливостей так званих «нових демократій» – Польщі, Чехії та Угорщини. Додатково, констатує автор, міцна підтримка США стала чинником уникнення загрози чи негативних впливів з боку Росії [143].

Одним з найновіших опрацювань, у яких здійснено системний аналіз двосторонніх відносин між ЧР і США, став аналітичний звіт чеських та американських дослідників під назвою «Чесько-американські відносини: дорожня карта для майбутнього» [124]. Цінність цієї праці зумовлена коментарями американських експертів, котрі підкреслюють відмінності зовнішніх і внутрішніх загроз для безпеки у сприйнятті Сполучених Штатів і держав Центральної Європи, зокрема ЧР, різний рівень оборонних можливостей, матеріальної, ресурсної та військово-технічної бази. Водночас говорять про широкі можливості співпраці, прихильність глобального лідера до свого європейського партнера, а також

підкреслюють, що відмова від попередніх планів розміщення ПРО у 2009 р. не виключає можливості розміщення стратегічних об'єктів оборонної системи НАТО на території Чеської Республіки;

3) вивченню питань формування й умов розгортання системи ПРО США в ЧР привячені праці Н. Гінека, Я. Ейхлера, В. Стжітецького, М. Туми, О. Крейчі, Я. Келлера, Є. Машталки, Р. Кхола, Я. Червенки, Е. Міхти та ін. Одним із перших системних досліджень на території ЧР, що висвітлювало питання американської системи у світі загалом та в Європі зокрема, стало дослідження експертів Інституту міжнародних відносин у Празі Р. Кхола та Ф. Шульца «Американська система ПРО», яке вийшло друком 2002 р. [193]. У монографії підкреслено, що мета роботи – продемонструвати позицію найбільших держав Європи і світу, позитиви та недоліки розміщення елементів системи в Чехії. Крім того, публікація містить не лише дискусію навколо ПРО в Європі, Росії чи Китаї, а й суперечливі дискурси в Сполучених Штатах. Цікаво зазначити, що, як свідчать розсекречені матеріали Міністерства закордонних справ ЧР, саме 2002 р. розпочалися неофіційні переговори на дипломатичному рівні між ЧР та США щодо розміщення елементів ПРО, а суспільна й публічна дискусії стосовно цієї проблеми розпочалися лише у 2006 – 2007 рр. Тому можна припустити, що ця монографія вийшла у світ з конкретною метою – закладення інформаційної основи для сприйняття американської системи ПРО в ЧР.

Документальним джерелом дослідження процесу розгортання ПРО та відповідної реакції з боку міжнародної спільноти став збірник документів Міністерства закордонних справ ЧР під назвою «Вибрані закордонні реакції на можливість розміщення систем протиракетної оборони США в Чехії та Польщі» [326]. Іншим важливим джерелом у процесі дослідження стала брошура Міністерства оборони ЧР під назвою «Чи буде радар з Кваятолу стояти в Брди? Чи має ЧР приєднатись до системи протиракетної оборони?», у якій послідовно описуються позитивні сторони розміщення елементів американської ПРО в ЧР, вигоди та перспективи подальшої протиракетної співпраці ЧР з НАТО і

продовження добрих відносин із США. У праці наведено думки й висновки американських військових експертів, а також висловлені позиції окремих членів уряду Чеської Республіки [105].

Особливу увагу висвітленню проблеми ПРО приділили автори монографії «Бій за вишку 718. Хроніка протестів громадян ЧР проти будівництва американської РЛС у Брди», у якій комплексно відображено події навколо намірів розміщення елементів ПРО в ЧР [103]. Метою публікації, за словами її авторів, стала необхідність об'єктивного відображення питання ПРО в чеському суспільно-політичному дискурсі й пояснення проблеми з погляду громадян, політиків, громадських діячів держав Центрально-Східної Європи. Автори монографії вважають, що Європа потребує стабільності й безпечного розвитку не за рахунок побудови небезпечних військових баз і станцій, а за рахунок поступового зміцнення оборонної співпраці в межах регіону чи європейського континенту.

Не можемо оминути також увагою й те, що чеські дослідники неоднозначно розглядають роль системи ПРО в Європейській системі безпеки та оборони. Плюралізм думок стосовно розгортання ПРО дозволяє виділити окремі підходи академічної думки, що обґрунтовують різні стратегії розміщення елементів протиракетних систем на великій відстані. Перша група – так звані *традиціоналісти*, які віддають перевагу традиційним підходам до розв'язання проблеми, покладаючись передусім на дипломатію, контроль над озброєннями, нерозповсюдження та ядерне стримування. Підхід традиціоналістів до розгортання американської системи ПРО пов'язаний зі сприйняттям загрози, насамперед з боку Росії та Ірану, що дістало відображення в дебатах чи не в усіх країнах Європи [177, с. 14 – 16]. Відповідно до поглядів прихильників цього напряму, розгортання протиракетної системи може відбуватися лише в рамках союзу держав трансатлантичного простору з урахуванням позиції російської сторони. Серед чеських дослідників проблему ПРО з погляду традиціоналістського підходу розглядають Н. Гінек, В. Стжітецький [173], П. Даньчак [143], П. Друлак [156, 157], М. Кожан [198] та ін. Н. Гінек вивчає проблему ПРО в контексті російсько-

американських відносин, передусім відносин Росія – НАТО. Дослідник доводить, що питання протиракетної оборони держави, як і продовження політики ядерного стримування, сягає своїми коренями періоду «холодної війни» і вирішення потребує на рівні глобальних гравців (за умов загального політичного порозуміння між США і Росією), а не за рахунок малих партнерів [173, с. 10]. Аналогічним чином польський дослідник Т. Гібкі погоджується з Н. Гінеком, що спорудження на великій відстані іноземних елементів ПРО США (у тому числі у Великобританії, Данії та Норвегії) відбувалося в часи «холодної війни» і може служити лише поштовхом до її розгортання. У своїх розвідках дослідник зосереджує увагу на необхідності вироблення спільного європейського підходу до реалізації системи ПРО та говорить про необхідність виділення коштів на її формування [177].

Друга група – *модерністи*, вони вважають, що найбільш оптимальною стратегією для відповіді на загрози вистрілу балістичних ракет може стати розгортання системи ПРО, яка не лише здатна завдати удару у відповідь, а й має можливості завдати превентивного удару на джерело розгортання балістичних ракет. Можливу загрозу з боку Росії модерністи пропонують ураховувати, однак зосереджувати розгортання ПРО на європейській і трансатлантичній системі безпеки задля запобігання ударам із держав Близького Сходу. До цієї групи належать такі дослідники, як Д. Вілкенінг, О. Транерт, О. Дітріх [148] та ін. Зокрема американський дослідник Дін Вілкенінг переконливо зазначив, що російське занепокоєння стосовно завдавання першого балістичного удару з боку європейської системи ПРО не відповідає дійсності. Більше того, незважаючи на жорстку риторику, модерністи пропонують розглянути спільний сценарій розгортання ПРО спільно з російськими експертами. При цьому аргументують, що наслідки запуску ракет дальнього радіуса дії могли б перешкоджати стратегічній співпраці США – РФ та дестабілізувати безпеку на європейському континенті [331].

З огляду на чутливість розгортання системи ПРО для Росії і традиціоналісти, і модерністи вказують на необхідність врахування позиції цієї держави, а також формування планів створення системи протиракетної оборони в рамках НАТО. Як

пише Н. Гінек, помилково розглядати ПРО винятково як стратегічну доктрину швидкого та гнучкого реагування США, оскільки ПРО за своєю суттю досить функціональна модель безпеки й оборони, особливо в контексті попередження та відвернення удару, тобто результат першого удару матиме фундаментальне значення незалежно від того, хто б'є першим [175].

Таким чином, аналіз ролі формування системи ПРО та плани розміщення одного з її елементів на території ЧР розглядаємо як діалектичний процес. З одного боку, система ПРО негативно впливає на стан стратегічної рівноваги, що становить невід'ємний елемент «політики відлякування», спрямованої на запобігання конфліктам держав, які володіють ядерним потенціалом [132, с. 31 – 33]. У цьому випадку основною метою розгортання системи ПРО постає необхідність формування у противника образу держави, готової завдати удар у відповідь, однак при цьому не налаштованої завдати удар першою. М. Чайковський говорить про те, що «протиракетна оборона виконуватиме цю роль аж до моменту доведення неефективності системи оборони», що, за його словами, малоймовірно [132, с. 36]. З іншого боку, система ПРО розглядається як стратегічна система, покликана захищати інтереси США на континенті, а тому передбачає необхідність проведення моніторингу щодо можливого ракетного наступу з держав Близького Сходу чи з Росії. Очевидно, для виконання своїх функцій система протиракетної оборони повинна розбудовуватися територіально та відповідно до стратегічного призначення.

«Американський підхід» до розміщення елементів ПРО запропоновано в роботі чеського дослідника А. Фіреша, який аналізує ситуацію щодо протиракетної оборони в контексті формування російсько-американських відносин, відповідним чином пояснює причини зміни Сполученими Штатами концепції ПРО в Європі [164, с.19]. Своєрідне продовження досліджень американської візії на проблеми ПРО здійснює й Л. Кантор [185. с. 37]. У своїх роботах дослідник аналізує плани так званого «Третього стовпа» американської системи протиракетної оборони в Польщі й Чехії в контексті американо-іранських та американо-російських інтересів. Автор

простежує балансування США між Іраном, Росією і державами Європи, дає системну оцінку основних концепцій стримування і дилеми безпеки з акцентом на важливості класичної «дилеми безпеки» проти імперіалістичної. Дослідник резюмує, що мотивами системи ПРО є реалізація американських інтересів та використання превентивних оборонних потужностей за рахунок європейських держав.

У вітчизняному академічному дискурсі проблематика протиракетної оборони досі не набула достатнього звучання. Достатньо глибокий аналіз розгортання системи ПРО на європейському континенті та формування протиракетної безпеки НАТО здійснили дослідники Інституту світової політики в праці «Україна у системі Протиракетної оборони НАТО: Pro et Contra» за редакцією А. Гетьманчук за підтримки Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння і за підтримки Офісу зв'язку НАТО в Україні та урядів Королівства Данії та Естонії [44]. У роботі автори не лише розглядають процес переговорів щодо можливого розміщення протиракет ПРО у 2007 р., а й аналізують ступінь ризиків і загроз з боку знищених ракет, траєкторія уламків котрих досліджена лише теоретично. Цінність цієї роботи підтверджується відсутністю у вітчизняному науковому дискурсі дискусії відносно протиракетної оборони. Унаслідок цього, зазначають автори дослідження, щодо цього питання населення України отримує здебільшого вторинну інформацію, відкориговану відповідно до пріоритетів політичної сили, яка її озвучує. Робота не лише містить глибокий аналіз військово-технічних чинників участі в системі ПРО, але й відповідні рекомендації з цього приводу для зміцнення євроатлантичної безпеки та сприйняття України як зацікавленого, надійного та передбачуваного партнера в розбудові системи протиракетної оборони.

У результаті огляду первинних і вторинних джерел дослідження можна виділити два підходи до проблематики, які безпосереднім чином відображають відмінність підходів європейських і вітчизняних дослідників та американських науковців. Йдеться про конструктивістський та реалістський підходи.

Перша група дослідників, до якої зараховуємо опрацьовані дослідження чеських, польських, українських та російських науковців, розглядає проблематику з погляду інтересів колективної системи безпеки, стратегій, консенсусу та співзалежності. У дусі теорії конструктивізму дослідники зосереджують увагу на загальній структурі системи безпеки й інтересах ЧР у рамках трансатлантичного партнерства та ролі США. Цей напрямок представляють дослідники провідних чеських науково-дослідницьких центрів та інституцій у Празі, Плзні та Брно, а також праці вітчизняних дослідників. **Другу групу** становлять праці американських науковців, які в дусі теорії «політичного реалізму» політику безпеки невеликих європейських держав розглядають з погляду можливостей її використання для національних інтересів США та в контексті поглиблення впливу на континенті. У дусі теорії асиметрії фахівці визначають закономірним нерівномірний розподіл позитивних і негативних наслідків такого партнерства й розглядають проблематику безпеки з погляду інтересів, ризиків та вигод Вашингтона. Водночас науковці підкреслюють прагматичну основу такого партнерства, яка дозволяє невеликим державам зміцнювати свою позицію в регіоні й користати від матеріальних і технічних можливостей, наданих глобальним лідером для здійснення певного типу завдань. Найбільш показовими в цьому контексті для нас стали праці таких авторів, як Зб. Бжезинський, Дж. Глен, Е. Міхта, Б. Джексон, Е. Лукас, В. Мітчелл, К. Мюнтер, Л. Шеунерманн, Ч. Гаті, К. Данкер, С. Бланк, Д. Панке, Р. Кейган, С. Крістенсен та ін.

Американський дослідник С. Бланк у монографічному дослідженні «Прага, НАТО і Європейська безпека» здійснює спробу аналізу чеської політики безпеки стосовно державних інтересів та загроз, які постають перед державами-членами НАТО. На думку вченого, сучасне середовище безпеки ЧР є найбільш сприятливим у чеській історії для інтеграції чеських інтересів із трансатлантичними структурами безпеки. Більше того, автор підкреслює психологічні й політичні мотиви належності до західноєвропейської цивілізації, що відповідним чином сприяли інтеграції в атлантичний альянс. У підсумку дослідник резюмує про необхідність членства ЧР у

НАТО як однієї зі спроб самоідентифікації та уникнення психологічного дискомфорту в разі асоціацій ЧР із східною частиною європейського континенту [100].

У контексті огляду умов формування політики безпеки Чеської Республіки як невеликої європейської держави не зайвим буде згадати академічну дискусію на початку 90-х рр. щодо доцільності малим державам формувати й розвивати власну стратегію безпеки [266; 89; 322]. Попри суперечливі фактори «залежності» та «клієнтелізму» малих держав у міжнародних відносинах ідеалістичні переконання політики Вільсона (маємо на увазі «право націй на самовизначення») усе ж беруть гору. Американські фахівці Дж. Глен, В. Мітчелл, Л. Шеунерманн, Б. Джексон сходяться на безперечній необхідності існування політики безпеки як основній умові «виживання» малих держав. За словами науковців, дилема політики безпеки невеликих держав полягає в тому, що вони орієнтуються на баланс сил регіональних і глобальних політичних гравців і намагаються зрівноважити вплив останніх на своїй території. Із цього прагнення випливає також тяжіння невеликих держав до співпраці з потугами, віддаленими територіально [124, с. 19]. У цьому випадку США виступають як своєрідний «міст» чи бар'єр для можливого впливу Росії та надають ресурси для розвитку в межах регіональної співпраці в рамках Вишеградської групи.

Якщо розглядати цю проблему з погляду ліберального підходу, то малі держави опиняються під впливом «реальної політики» великих держав, що керуються власними інтересами і стратегією «відлякування». Основною умовою так званого виходу з цієї дилеми науковці називають членство малих держав у міжнародних безпекових організаціях, колективних договорах тощо, а також збільшення витрат, фінансування на безпеку й оборону держави [124, с. 44 – 45]. Доповненням до цих аргументів можуть служити дослідження українських і канадських науковців на чолі з Г. Перепелицею, які вивчали відносини таких держав, як Ізраїль, Канада, зі США. У результаті науковці довели, що асиметричне співробітництво між країнами у сфері безпеки та оборони викликане необхідністю підвищення рівня боєздатності національних збройних сил або потребою в

зміцненні колективної оборони. За словами фахівців, «…асиметрія інтересів простежується в тому, що великі або високорозвинені країни мають перевагу у військово-технічному потенціалі, а малі країни – в геостратегічному положенні чи в мережі військово-комунікаційної інфраструктури. Тому складається обопільна потреба компенсувати дефіцит за рахунок військового співробітництва» [1, с. 214]. Водночас, за словами Г. Перепелиці, у випадку, коли обидві країни належать до однієї організації зі спільними завданнями і цілями, то можемо говорити про асиметрію впливів [1, с. 188]. Тобто, хоча союзництво невеликої держави (такої, як ЧР) і глобального лідера (США) видається абсолютно односторонньо орієнтованим, взаємна зацікавленість у стабільності системи безпеки в регіоні визначає відповідні напрями співробітництва у сфері безпеки й оборони. У разі співпраці Чеської Республіки і Сполучених Штатів прикладом можуть служити плани розгортання системи протиракетної оборони, спільна участь у міжнародних місіях, використання обопільних досліджень ядерного потенціалу чи тренувальних комплексів для військової підготовки збройних сил тощо.

Цінними в підготовці дисертації стали дослідження експерта у сфері безпеки, науковця Інституту Вільсона у Вашингтоні Е. Міхти, викладені у працях «Нові американські союзники: Польща, Угорщина і Чеська Республіка в НАТО» та «Майбутнє НАТО. Регіональна оборона і глобальна безпека». У дусі теорії «політичного реалізму» дослідник наголошує на неможливості чеської політики відігравати одноосібну роль у міжнародній системі безпеки. Звертаючись до традицій формування чеської державності, військових сил та досвіду співпраці з глобальними й регіональними державами-лідерами, Е. Міхта доводить схильність чеської політики безпеки до пошуку постійного гаранта безпеки, «сфери впливу» на регіональну безпеку. У висновках підкреслює, що однією з основних умов реалізації політичних амбіцій ЧР постає необхідність підвищення рівня витрат на безпеку й оборону ЧР та співпраця з регіональними партнерами [72].

Стан наукової розробки проблематики та поставлені завдання дослідження зумовили необхідність використання не лише іноземних джерел, а й вітчизняних.

Одним із базових джерел у дослідженні була робота українсько-канадської наукової групи під керівництвом Г. Перепелиці «Асиметрія міжнародних відносин». У праці вперше у вітчизняній літературі здійснено комплексний аналіз асиметрії міжнародних відносин на прикладі українсько-російського, американсько-канадського, американсько-російського та американсько-ізраїльського партнерства [1, с. 10]. Концептуальними джерелами у вивченні інструментів американської політики щодо країн Центральної Європи стали роботи дослідників, котрі ґрунтовно аналізують зовнішню й оборонну політику США, серед них роботи: Є. Камінського [11], С. Шергіна [56], Г. Перепелиці [1; 31, 32], І. Цепенди [51, 52, 53], В. Ціватого [53], С. Федуняка [19; 46; 47; 48], О. Гончаренка, В. Горбуліна [40], І. Тодорова [34], О. Потєхіна [34; 35], В. Бурдяк, С. Волощук [6], Є. Кіш [14], М. Гон [10], О. Добржанського, А. Круглашова, Ю. Макара, В. Макара [19; 33], В. Моцока [24], М. Павлюка [31], М. Лендьел [18], Н. Ротар, В. Фісанова [49], Т. Лупула, Є. Юрійчука, М. Марчука, Т. Марусик, М. Лазаровича, Т. Андрущенка та ін.

У монографічних роботах вітчизняних науковців питання двосторонніх відносин ЧР – США у сфері безпеки розглядається переважно в контексті інтеграції ЧР з євроатлантичними структурами НАТО і ЄС. Поміж дослідників, які у своїх роботах концентруються на вивченні засад та умов формування зовнішньої політики ЧР – С. Волощук [23], С. Віднянський [23], І. Вовканич [49] , О. Коломієць [15], Л. Кіцила [13], Є. Кіш [14], Т. Коротченко [16], М. Нагорняк [25], Н. Марадик [21], М. Лендьел [18], Л. Павлишин [30], Т. Федорчак [45], О. Цуп [54] та ін.

Окремої уваги заслуговує дисертація Л. Кіцили, у якій проаналізовано й описано процес інтеграції політичної системи ЧР до ЄС, позиції та пріоритети політичних партій і труднощі процесу концептуалізації зовнішньополітичного курсу. Авторка умовно виділяє три етапи становлення зовнішньої політики Чехії з 1990 до 2004 рр., підкреслюючи, що всі три етапи можна розглядати в рамках дихотомії «європейський вибір/противники європейського вибору». За словами Л. Кіцили, основною в зовнішній політиці стала дихотомія «європейський вибір/економічний безлад», що засвідчило своєрідну «реанімацію»

зовнішньополітичної дихотомії часів холодної війни «Схід/Захід» у нових умовах [13]. У роботі Л. Павлишин аналізує напрями зовнішньої політики ЧР до вступу країн-членів до ЄС і після; основну увагу зосереджує на процесі побудови співробітництва із сусідніми державами, акцентуючи при цьому, що саме вступ до НАТО фактично заново визначив принципи політики безпеки й оборони Чехії та сприяв радикальним реформам збройних сил у країні [30]. Так само розглядає процес трансформації ЧР Т. Федорчак, зосереджуючи увагу на тому, що для невеликої держави внутрішньополітичні фактори відіграють важливу роль у процесі формування зовнішньополітичних пріоритетів і цілей. Авторка описала політичні чинники переходу Чехії до демократії, проаналізувала розбудову правової соціальної держави, громадянського суспільства та соціального капіталу в ЧР, регіоналізм і зони інтеграційного тяжіння в політиці демократичної ЧР [45].

Одним із ґрунтовних досліджень участі ЧР у військових операціях НАТО стала робота І. Цепенди «Трансатлантичне співробітництво, його роль у формуванні моделі розвитку стабільного світу», у якій системно проаналізовано умови формування й участі об’єднаних сил НАТО в операціях на європейському континенті та в місіях на Близькому Сході, роль і місце сил реагування НАТО, а також важливість міжнародних операцій на Балканах [52]. Інший науковець, С. Волощук, аналізуючи сильні й слабкі сторони ЧР як члена НАТО, акцентує на позитивних аспектах: гарантії безпеки, професіоналізації армії, модернізації військового комплексу, спроможності брати участь у міжнародних операціях та делегувати чеські загони в склад елітних підрозділів НАТО та ін. Автор звертає увагу на значну фінансову й гуманітарну підтримку ЧР для Афганістану (у тому числі допомогу близько 20 млн. крон), успіхи чеських груп з відновлення провінцій тощо [6].

На противагу вищезазначеним результатам дослідженням Л. Кіцила говорить про те, що «…досить наївно вважати, що членство Чехії в НАТО дає підстави для «більш тісних відносин зі США», які б відрізнялись від стосунків Вашингтона з Варшавою чи Будапештом». За словами авторки, розбіжності в поглядах між США

та державами Європи, зокрема і ЧР, приводять до необхідності остерігатися формування таких «особливих стосунків» ЧР із США, якими вони були в часи панування соціалізму, коли Чехословаччина взірцево виконувала найбезглуздіші накази Москви. Також авторка вважає наївними думки чеських «єврореалістів» (прихильників та авторів «Маніфесту чеського єврореалізму»), що базуються на необхідності «поважати американські зовнішньополітичні пріоритети, навіть якщо вони не збігаються з європейськими», та зазначає, що такі невеликі держави, як Чехія не можуть чинити опір рішенням чи впливу, який здійснює США на внутрішньополітичні процеси в НАТО [13].

Цікаво зауважити доволі дивні відмінності в баченні проблематики чеськими та російськими авторами. Чеські науковці О. Крейчі, К. Конечна, Й. Машталка у своїх роботах акцентують на антиросійській риториці, що склалась у Чехії після проголошення незалежності та продовжує зберігатись донині. «Чехія є лабораторією, де можна діагностувати дуже сильний синдром русофобії. Після «Оксамитової революції» 1989 р. у чеській політиці важко знайти настільки ж яскраві ідеологічні установки, як штучно створений страх перед Росією», – зазначають автори [17]. Протилежне бачення цієї проблеми обстоює російський дослідник В. Пророк. Він наголошує на існуванні «історичних непорозумінь, однак зазначає, що русофобія в Чехії давно минула і чехи не відмовляються від російської культури чи російської мови. Автор також веде мову про те, що хоча культура, економіка та політика ЧР орієнтовані насамперед на Захід, однак інтерес до російської культури зростає. Тому політика перейшла з ідеологічної в прагматичну площину, що пов’язане із входженням Чехії до трансатлантичних структур безпеки. Крім того, за словами автора, присутність Росії в ЧР позв’язана з тим, що між політичними елітами НАТО і ЄС немає єдиної точки зору на відносини з Росією, її політику, її амбіції й можливості співробітництва. Відповідно ці зовнішні загальноєвропейські підходи впливають і на чеську політику. Питання полягає в тому, чи піде ЧР шляхом взаємовигідного співробітництва і пошуку компромісу, чи віддасть перевагу ідеологічній конфронтації з РФ [36].

Отже, представлене дослідження охоплює широке коло проблем політики безпеки у двосторонніх відносинах США і ЧР. Тому й вимагає залучення широкого кола джерел та літератури. Опрацювання монографій українських та зарубіжних науковців, навчально-методичної літератури, дисертацій, науково-публіцистичних статей тощо дало змогу поглибити розуміння проблеми формування зовнішньої і безпекової політики держав Центральної Європи та вплив глобального лідера в цьому процесі. Аналіз праць показує, що проблема двосторонніх відносин двох нерівноцінних за впливом і ресурсами держав у сучасній міжнародній системі безпеки потребує подальшого об’єктивного та комплексного вивчення з метою формування інституційних рамок і можливостей двосторонньої співпраці Чехії як елемента європейської системи безпеки з глобальним гравцем – Сполученими Штатами Америки.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Таким чином, мультидисциплінарність обраного предмета дослідження зумовила застосування значної кількості методів та підходів. Понятійно-категоріальний апарат дисертації базується на ключових визначеннях: «безпека», «політика безпеки», «загроза», «асиметрія». Ці категорії розглядаються з погляду запропонованого представниками Копенгагенської школи підходу, що пропонує вивчати безпеку держави на основі розширеного аналітичного методу, за допомогою аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів на світовому, загальнодержавному і локальному рівнях. Такий підхід забезпечує краще розуміння проблеми загалом та сприяє пошуку її практичного розв'язання.

Криза міжнародної системи безпеки супроводжується змінами методологічних і концептуальних підходів у дослідженні політики безпеки європейських держав. Тому основою теоретичної частини обрано конструктивістський підхід, відповідно до якого в ценрі дослідження знаходиться питання національного інтересу, що визначає формування зовнішньої і внутрішньої політики держави. Методологічна частина дослідження базується на поєднанні класичних методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції та інших із застосування нових, таких як SWOT, PEST – аналіз, що дозволяють формувати дослідження двосторонніх відносин ЧР з США у сфері безпеки на засадах комплексності і системності, з урахуванням ризиків і загроз. Водночас глибина проблематики не дозволяє розглянути всі аспекти співпраці глобального лідера та невеликої європейської держави, що стимулює науковий пошук і є ґрунтом майбутніх наукових досліджень.

Різносторонність проблематики зумовлює використання значної кількості джерел, присвячених питанням, що розглядаються в дисертації та є предметом вивчення як європейських, американських, так і вітчизняних дослідників. Аналіз праць показує, що проблема двосторонніх відносин нерівноцінних за впливом і ресурсами держав у сучасній системі міжнародної безпеки потребує подальшого об'єктивного та комплексного вивчення й осмислення, а також вироблення механізмів для визначення «рамок», необхідних для взаємовигідної співпраці.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ЕТАПИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ЗІ США

2.1 Інтеграція ЧР у НАТО як фактор зміцнення безпеки

Трансформація основних пріоритетів зовнішньої політики держав Центрально-Східної Європи під впливом розпаду Варшавського договору, об'єднання Німеччини та інших процесів, що відбувались на європейському континенті й Балканах, свідчила про невідворотність процесів еволюції їх системи безпеки та змін у політичній, економічній, військовій та інших сферах. Необхідність формування власної політики безпеки виникла ще на початку становлення державності Чехословаччини в 1989 р. Однак відокремлення Словацької Республіки в 1993 р. стало одним із основних факторів у створенні власних органів та інституцій, покликаних гарантувати безпеку й оборону невеликої держави. Саме на цьому етапі закладались основні засади формування інституційного апарату для здійснення політики безпеки ЧР. Попри визначену межу хронологічних рамок дослідження – 1999 р. – вбачаємо за необхідне коротко окреслити загальний контекст й передумови формування зовнішньополітичної доктрини та принципів політики безпеки ЧР у рамках НАТО.

Після 1993 р. середовище безпеки держави відображало загальну тенденцію до інтеграції з Європою та дистанціювання від комуністичного минулого. Однак відсутність виразної стратегії безпеки, оборонних можливостей та енергетична залежність закладали небезпеку перетворення країни на «буферну зону» між Росією і Німеччиною. Вразливість політичної системи й економіки Чехії вимагала як внутрішніх реформ, так і зовнішньополітичної підтримки. Альтернативою в цьому контексті було формування міцних зв'язків із трансатлантичним альянсом та Сполученими Штатами, які в той час перебували «на піку» свого лідерства у світі. Гарантії колективної системи безпеки всіх членів альянсу, відповідно до ст. 5 Вашингтонського договору, стали «привабливою ціллю» для посткомуністичної держави, яка з недовірою ставилася до західноєвропейських партнерів (що було

пов'язане з історичними подіями 1938 і 1968 рр.) та не володіла достатніми ресурсними й оборонними можливостями, щоб самостійно гарантувати безпеку. Додатковим чинником була також низька довіра громадської думки до армії чи інших військових сил, покликаних забезпечувати безпеку держави.

Не менш істотну роль відігравав особистісний чинник. Основними гравцями чесько-американських відносин на той час виступали В. Гавел та М. Олбрайт. У лютому 1990 р. президент Гавел виступив з промовою перед двома палатами чеського парламенту. У своєму зверненні він підкреслив ключову роль Сполучених Штатів у формуванні європейської системи безпеки та закликав парламентарів підтримати молоду державу в її євроатлантичних прагненнях. Пізніше, під час одного з перших засідань Палати депутатів у квітні 1993 р., президент проголосив основною метою зовнішньої політики ЧР захист демократичних цінностей і членство в НАТО [192, с. 40]. Іншим лобістом інтеграції Чехії в НАТО стала М. Обрайт. Протягом 1993 – 1996 рр. як посол США при ООН вона намагалась показати Вашингтону поступ і зміни, що відбуваються в Чехії, Польщі, Угорщині. І вже з 1996 р. до 2000-го як Державний Секретар США проводила двосторонні переговори щодо формування засад спільної політики безпеки, реформ основних стратегічних документів й координації зусиль у боротьбі з міжнародними загрозами.

Одним з перших проявів підтримки з боку США було створення 1993 р. Ради Північноатлантичного співробітництва, покликаної координувати співпрацю НАТО з країнами Центральної Європи, що задекларували прагнення стати членами альянсу. Саме в рамках співпраці з Північноатлантичною Радою було передано основні критерії членства в НАТО до держав ЦСЄ. Посол США при ООН М. Олбрайт і начальник штабу збройних сил США Дж. Шалікашвіллі в розмові з представниками Комісії з питань зовнішньої політики сейму ЧР в той час зазначали, що питання членства Чехії в європейських та трансатлантичних структурах безпеки розглядатиметься не лише в Брюсселі, а й у Вашингтоні. «Безпека Центральної Європи і Чеської Республіки співзалежить від безпеки США і НАТО», – підкреслювала М. Олбрайт [27]. Пізніше в доповіді адміністрації президента

Клінтона конгресу щодо розширення НАТО стверджувалось, що «…мир, стабільність і процвітання Європи життєво важливі для американської національної безпеки. Тому вступ Чехії до Організації Північноатлантичного договору поліпшить здатність Сполучених Штатів захищати і просувати американські інтереси в трансатлантичному просторі» [270, с. 778]. Я. Солак у своєму дослідженні процесу інтеграції держав ЦСЄ доходить висновку, що фактично вступ до НАТО здійснювався за безпосередньої участі й контролю США в цьому процесі. Саме уряд у Вашингтоні надавав для держав, що заявили про своє прагнення інтеграції в НАТО, умови й інструменти ратифікації. Відповідним чином звіт про стан підготовки військового й оборонного секторів держав-претендентів до участі в НАТО здійснювався також перед урядом США й за участі генерального секретаря Альянсу. Тому, за словами дослідника, Вашингтон повною мірою використовував інструменти координації й контролю над процесом інтеграції [275, с. 23].

Наступного, 1994 р. сформовано більш міцну основу співпраці у сфері безпеки – програму «Партнерство заради миру». Основні завдання ПЗМ були пов’язані із збереженням міжнародної і регіональної систем безпеки, планування оборони й військового бюджету, стратегічної політики та військових навчань, модернізація та професіоналізація армії відповідно до стандартів НАТО. У рамках програми проводилися спільні навчання, спрямовані на професіоналізацію військових та підготовку до участі в міжнародних операціях.

Проблема чеської безпекової й оборонної сфер на цьому етапі полягала у формуванні можливостей цивільного контролю в галузі безпеки та розширення поняття «безпеки» не лише на військову сферу, а й на загальнодержавний та локальний рівень. У Міністерстві національної оборони на той час працювало 29 тис. осіб, 21 з яких були військові (зокрема 4000 офіцерів, 2000 прапорщиків і 1500 солдатів) та 80 – цивільні. Як і в інших держав Центральної Європи, керівництво збройних сил було підпорядковане військовим, офіцерам, що в переважній більшості (82%) у минулому були членами Комуністичної партії [302, с. 21]. Тому до німецького досвіду формування збройних сил, відповідно до міжнародних

стандартів та уявлення про солдата як «громадянина в мундирі», підходили обережно. Дослідники О. Пікк, Р. Кхол твердять, що більшість зовнішньополітичних цілей ЧР на початковому етапі становлення держави були реалізовані саме завдяки участі ЧР у програмі «Партнерство заради миру», яка заклала основу трансатлантичної співпраці зі США [192, с. 58]. Після приєднання до програми «Партнерство заради миру» 10 березня 1994 р. впроваджувались не лише технічні, але й адміністративні та політичні зміни в реорганізації безпекового сектору. У рамках ПЗМ Президент ЧР В. Гавел разом із президентом США Б. Клінтоном організовували зустрічі з представниками інших держав Європи, у ході яких обидва президенти закликали до співпраці в рамках програми ПЗМ та підтримки міжнародних операцій НАТО [169].

Труднощі, пов’язані зі зміною політики безпеки відповідно до норм альянсу, були зумовлені також внутрішньополітичними суперечностями, зокрема проведенням парламентських виборів напередодні ратифікації пакту щодо вступу до НАТО та дискусіями навколо документа під назвою «Урядовий проект щодо рішення про вступ ЧР до НАТО» від 11 лютого 1998 р. Попри те, що практично всі політичні сили ЧР задекларували європейський або трансатлантичний напрямок як ключовий у державному розвитку, комуністична й республіканська партії Чехословаччини відкидали необхідність вступу до альянсу. Зауважимо, що із середини 1992-го до 1998 р. коаліцію в парламенті формувала Партія громадянських демократів, представники якої наголошували на важливості присутності США в регіоні. Однак сили лівоцентристського спрямування, зокрема соціал-демократи на чолі з М. Земаном, висловлювали свою позицію наступним чином: «…Рішення щодо нашої інтеграції до НАТО, як і проведення референдуму щодо цього питання, має бути прийняте на сесії нового парламенту» [275]. Однак результати виборів істотно не змінили ситуації, не надавши твердої більшості жодній з чеських партій: 32,3 % отримала партія соціал-демократів, 27,7% - громадянських демократів. Через необхідність компромісного рішення та збереження образу надійного партнера 15 квітня 1998 р. нижня палата парламенту більшістю голосів (154 зі 192-х

депутатів) схвалила рішення щодо членства ЧР у НАТО [261, с. 285]. Наступним кроком стала ратифікація 30 квітня договору про приєднання до НАТО більшістю (64 із 69 депутатів) верхньої палати чеського парламенту та його наступне підписання президентом В. Гавелом. Таке порозуміння уряду, парламенту і президента було позитивним розв'язанням ситуації з огляду на найменшу серед держав Центральної Європи громадську підтримку інтеграції до НАТО, що утримувалась на рівні 54% [275, с. 37].

Каденція наступного уряду змінила розклад сил: із середини 1998-го до 2004 р. проурядову коаліцію очолювали соціал-демократи, а прем'єр-міністром став В. Клаус. Прагматичність Клауса та орієнтованість на розвиток чеської економіки збіглася зі зростанням американських інвестицій, що надходили в стратегічні галузі. Зокрема, відбулося поглинання заводів «Ракона» («Rakona») компанією «Проктор енд Гембел» («Procter & Gamble»), американські інвестиції надійшли до чеської аерокосмічної фірми «Боїнг» («Boeing») та «Аеро Водоходи» («Aero Vodochody»), тютюнова корпорація «Філіп Морріс» (Philip Morris) інвестувала в чеську компанію «TATRA» тощо. Загальний обсяг інвестицій США становив понад 3,2 млрд. доларів [354]. США були четвертим найбільшим торгівельним партнером ЧР.

Із донесень МЗС ЧР випливає, що, крім міжпрезидентських зустрічей протягом президентства В. Гавела – Б. Клінтона, розвитку набули міжгалузеві зв'язки, зокрема між міністерствами зовнішніх справ, оборони, внутрішніх справ, торгівлі й промисловості, між економічними консорціумами тощо [347, с. 73 – 74]. Координацію формування політики безпеки здійснили на рівні Комітету безпеки й оборони Палати депутатів ЧР та міністрів закордонних справ І. Дейстенберг (з 1993 до 1995 рр.), Й. Зеленєц (з 1995 до 1997 рр.), а пізніше керівник генерального штабу армії ЧР, генерал Є. Шедіви (з 1997 до 2002 рр.). У контексті розширення співробітництва зі США варто також згадати програму навчання військових та представників публічної адміністрації, запропоновану Вашингтоном з метою обміну інформацією та набуття американського досліду чеськими службовцями. Протягом вказаного періоду відбулося понад 50 офіційних зустрічей та обмінів між

представниками вищого військового представництва, близько тисячі службовців брали участь у стажуванні, яке проходило від трьох місяців до трьох років у США [347, с. 131]. Одним із таких службовців був генерал Є. Шедіви, який протягом 1993 – 1994 рр. навчався у Військовій академії армії США. Такі програми обміну послужили добрим ґрунтом для двостороннього співробітництва та полегшили можливість реалізації політики інтеграції у трансатлантичні та європейські структури безпеки. Крім того, для модернізації військових сил ЧР, відповідності їх професійного рівня та навчальної підготовки нормам і стандартам НАТО 1996 р. у рамках програми іноземного військового фінансування («Foreign Military Financing») Вашингтон виділив понад 87 млн. доларів на консультативну допомогу та реструктуризацію армії [220].

Невід'ємною умовою підтримки Чеської Республіки з боку Вашингтона було формування нормативно-правової бази в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, підготовки стратегічних документів у сфері безпеки й оборони. Першими документами були: Закон «Про армію ЧР» від 1993 р. та Військова стратегія, схвалена 1994 р. У документах декларувалась необхідність формування міцної армії, «…готової дати відповідь на будь-яку загрозу безпеці чи військової атаки противника і з можливістю використання потенціалу міжнародних структур безпеки і союзників по НАТО» [93].

Після Мадридського саміту НАТО й отримання в липні 1997 р. запрошення стати членом трансатлантичної системи безпеки уряд ЧР схвалив першу Національну оборонну стратегію. Документ містив формулювання про необхідність системних змін у підході до оборонної політики та передбачав створення єдиної системи безпеки і проголошував НАТО як засіб підвищення безпеки й оборони Чеської Республіки [291]. Уперше було сформульовано умови участі військових підрозділів за межами держави (за згодою парламенту). Також було прийнято важливий документ у сфері політики безпеки ЧР – Конституційний Закон № 110/1998 «Про безпеку Чеської Республіки», який визначав основним обов'язком держави охорону суверенітету й територіальної цілісності ЧР, а також «…захист

демократичних цінностей, життя, здоров'я та власності громадян як основної цінності» [323]. У документі закріплювалася здатність держави системно формувати всеосяжну концепцію безпеки, гарантувати права своїх громадян та модернізувати збройні сили держави. Крім того, у законі вперше виділено сфери відповідальності державних органів, до функцій яких входить збереження безпеки. Зокрема, уряд став відповідальним за стан державної безпеки у випадку надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Як основний виконавчий орган влади саме уряд виступав підзвітним перед Палатою депутатів у частині захисту прав і демократичних свобод громадян, захисту територіальної цілісності країни. Закріплювалося також, що Рада національної безпеки, до якої входили прем'єр-міністр та інші члени уряду, також несе відповідальність за підтримку безпеки в державі. Президентові, як головнокомандувачеві збройних сил, відводилась дорадча роль і функції зовнішньополітичного представництва. Наступним нормативно-правовим документом, який набирав чинності у випадку настання критичної ситуації у сфері загрози безпеці ЧР, став Указ уряду ЧР від 11 січня 1999 р. № 33. Цей документ дозволяв урядові в найкоротші терміни збирати міжвідомчі комісії для реакції на кризову ситуацію, а також передбачав формування адміністративного апарату, відповідального за сферу безпеки та оборони держави [83].

Попри попередні домовленості щодо формального розширення НАТО під час ювілейного саміту у квітні 1999 р. у Вашингтоні уряд Сполучених Штатів був зацікавлений у якомога швидшому підписанні ратифікаційних актів. Це зумовлювалося як інтересом США, пов'язаним із військовою інтервенцією трансатлантичного союзу проти Югославії, так і кризою переговорів щодо необхідності оновлення Нової стратегічної концепції НАТО (1991 р.). Крім того, підвищена увага до європейської системи безпеки з боку американських союзників пояснюється ще й негативною реакцією Росії на процес інтеграції ЧР з альянсом. Погрози щодо блокування договору про скорочення й обмеження стратегічних і наступальних озброєнь «СТАРТ II» та «наступ» російської пропаганди в чеському медійному просторі могли свідчити про «зіткнення» російських прагнень впливати

на політику держав ЦСЄ з євроатлантичними прагненнями Праги. Тому негативна позиція Росії мотивувала Вашингтон до зосередження більших зусиль, матеріальних та нематеріальних, у розширенні НАТО ще до початку роботи саміту.

З цією метою 8-9 грудня 1998 р. на засіданні міністрів закордонних справ держав-членів НАТО у Брюсселі (участь у якому брали представники і держав ЦСЄ, і Росії) було ухвалено рішення про те, що Польща, Чехія та Угорщина стануть членами НАТО ще до квітня 1999 р [291]. Однак намір ратифікувати угоди про членство в альянсі викликав значні дискусії в Конгресі США. Представники Республіканської партії та ліберали Демократичної партії виступали проти «розширення» НАТО [80]. Зокрема, вказувалось на невиконання умов членства в НАТО, непідготовленість військових сил, нездатність утримувати відповідний рівень фінансування процесу інтеграції держав-претендентів на членство в НАТО та ін. За словами дослідників, лише залучення президентом Клінтоном до участі в слуханнях щодо «розширення» НАТО експертів і представників етнічних груп – американців польського, чеського й угорського походження – сприяло зміні негативних позицій стосовно інтеграції ЧР у НАТО. Не менш важливу роль перед схваленням ратифікаційних угод членства ЧР у НАТО відіграла й М. Олбрайт, котра запевнила керівництво США в необхідності «розширення» альянсу як одного із кроків запобігання поширенню російського впливу в посткомуністичних державах Центральної Європи.

Незважаючи на дискусії в Конгресі, затвердження (30 квітня 1998 р.) і ратифікація (21 травня 1998 р.) сенатом США протоколів про вступ Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО все-таки відбулись. Після голосування один із лідерів Республіканської партії В. Роуз аргументував свою прихильну до розширення альянсу позицію тим, що «…в іншому випадку Росія поверне собі «сферу впливу» за рахунок Центральної Європи» [143, с. 112]. «Тому підтримка розширення НАТО в сенаті США сприятиме відновленню історичної справедливості Ялти, реалізації національних інтересів США та зміцнення демократії в Європі», – підкреслював керівник Комісії зовнішніх справ республіканець Г. Хелмс [143, с. 113].

У результаті лобіювання процесу «розширення» НАТО з боку США в лютому 1999 р. президент В. Гавел підписав Договір про приєднання Чеської Республіки до Північноатлантичного договору, а 12 березня тодішній міністр закордонних справ Я. Каван отримав ратифікаційну угоду з рук Держсекретаря США М. Олбрайт. У повідомленні для преси Каван зазначив: «Цей договір став результатом зусиль ЧР на шляху до повноправного членства в НАТО та зусиль США щодо закріплення статусу постійного союзника для держав Центральної Європи» [354, с.156]. Вступ ЧР до НАТО відбувся разом з ратифікацією двох основних договорів – Акта №222/1999 від 8 листопада 1999 р. про статус військових сил інших держав на території Чеської Республіки та Конституційного акта № 300 / 2000 від 9 серпня 2000 р., який визначав умови відправки військ ЧР у міжнародній місії й операції, діяльності внутрішніх збройних сил та участь в оборонних міжнародних організаціях [80, с.59]. Відповідальність за виконання цих нормативних документів було розділено між урядом і парламентом.

На внутрішньому рівні остаточне закріплення норм політики безпеки ЧР відбулось цього ж 1999 р., коли набула чинності прийнята парламентом Стратегія безпеки Чеської Республіки. Документ закріплював пріоритетність норм НАТО і дотримання основних нормативно-правових актів альянсу, а також проголошував стратегічним інтересом партнерство зі США та ЄС у сфері політики безпеки й оборони [93, с. 3]. В основному документі політики безпеки вперше виразно визначалося середовище безпеки ЧР, національні інтереси (які, своєю чергою, поділялись на «життєво важливі», «стратегічні» і «важливі»), ризики й загрози ЧР; декларувався обов’язок підготовки збройних сил для акцій у військових операціях у рамках багатонаціональних сил НАТО тощо [93, с. 6]. Доповненням до Стратегії безпеки стало також прийняття Військової стратегії ЧР. Цього ж року було затверджено «Концепцію збройних сил Чеської Республіки до 2009 р.», основні засади якої визначали норми модернізації збройних сил до НАТО та оновлення особового складу системи безпеки.

Таким чином, першу Стратегію безпеки ЧР було ухвалено відповідно до зобов'язань формування державної концепції безпеки в рамках членства в НАТО. Зміна Стратегічного концепту НАТО у 2000 р. для ЧР означала необхідність зміни підходів до чеської системи безпеки згідно з умовами членства в альянсі. Відповідним чином у січні 2001 р. було ухвалено наступну редакцію Стратегії безпеки. Документ доповнював поняття «ризику» та «загрози», закріплював положення щодо пріоритетності інтеграції з ЄС та співпраці зі США. Характерним для Стратегії безпеки 2001 р. було зосередження уваги на уникненні чи запобіганні внутрішнім загрозам та на виконанні зобов'язань у рамках членства в НАТО.

Наступний етап трансформації політики безпеки ЧР спричинений подіями 11 вересня 2001 р. у США та зміною Стратегічної концепції НАТО, прийнятої на саміті в Празі 2002 р [257]. Декларуючи свою солідарну позицію в боротьбі з тероризмом, уряд ЧР ухвалив нову «Концепцію чеської зовнішньої політики 2003-2006» і модифікував Стратегію безпеки, приймаючи новий її варіант у грудні 2003 р. [95]. Обидва документи основним пріоритетом політики безпеки закріплювали боротьбу з тероризмом, а свою участь у НАТО Чехія передбачала посилити за рахунок зміцнення власних оборонних можливостей. Зовнішньополітична концепція закріплювала роль США як надійного партнера, а НАТО як гаранта безпеки, «твердої сили» й інструменту утримання американських сил у регіоні [273]. Якщо порівнювати зі Стратегією 1999 р., то наступні дві редакції основного документа у сфері безпеки є більш виразними, розширеними та концептуальними. Основною відмінністю є зміна в оцінці ризиків і загроз, що постають перед політикою безпеки держави, та шляхів боротьби з ними. Наприклад, основними «ризиками безпеки» у Стратегії безпеки 1999 р. постають «природні катастрофи, стихійні лиха, продовольчі та екологічні аварії, пандемії» [93], тобто фактори, що відносять до сфери внутрішньої безпеки. Водночас Стратегія безпеки 2001 р. основною загрозою для європейської системи безпеки називає розвиток ситуації на півдні Європи. Зміна пріоритету загроз безпеці в наступній стратегії безпеки ЧР зумовлена передусім змінами в політиці безпеки найбільшого союзника в НАТО – США.

Наступна редакція Стратегії безпеки ЧР була прийнята 2003 р. і не лише закріплювала необхідність боротьби з тероризмом як основною загрозою, а й передбачала можливість застосування «твердої сили» разом із союзниками НАТО, якщо це буде необхідно [273]. Також стратегія закріплювала неподільність євроатлантичного простору та декларувала підтримку проектів Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗБП) та Спільної політики безпеки і оборони (ЄПБО) за умови, якщо вони не суперечать нормам НАТО. Колишній міністр закордонних справ К. Свобода пояснював таку позицію наступним чином: «Питання взаємної співпраці в рамках НАТО і ЄС для чеської зовнішньої і безпекової політики відіграє ключову роль. Однак спільна безпекова, зовнішня і оборонна політики повинні бути доповненням до євроатлантичних відносин. Для нас Північноатлантичний альянс має більш важливе значення» [247]. Таким чином у ЧР сформувалось два основних напрямки зовнішньої політики – європейський та атлантичний. На думку Р. Йоха, це створювало для Чехії, як і для інших держав ЦСЄ, можливість стати «сполучною ланкою» між державами Західної Європи, т. зв. «старими членами» НАТО, і США [183]. Подібної думки дотримується Р. Кхол, котрий говорить про можливість зворотного впливу ЧР на США в донесенні позиції спільної європейської політики безпеки й оборони та безпекових інтересів європейського континенту [193, с. 7].

Простежуючи основну зовнішньополітичну лінію урядів ЧР, звернемо увагу, що, поряд із закріпленням ключової ролі НАТО для колективної й індивідуальної систем безпеки, розвиток добрих відносин і тісної співпраці як зі Сполученими Штатами в рамках НАТО і ЄС, так і на двосторонньому рівні закріплювався як один із найважливіших пріоритетів чеської зовнішньої політики незалежно від ідеологічної чи політичної спрямованості уряду. У Концепції зовнішньої політики уряду В. Шпідли (2004 – 2008 рр.) закріплено основну роль США в трансатлантичних відносинах та як гаранта європейської системи безпеки [192, с. 44]. Пріоритети наступного уряду С. Гроса (2004 – 2005 рр.) продовжували трансатлантичну традицію зовнішньої і безпекової політики та «…визнавали пріоритетом посилення партнерських відносин між ЄС і США, а також Канадою» й

підтверджували «…готовність спільної боротьби з сучасними небезпеками і загрозами, серед яких – міжнародний тероризм, поширення зброї масового знищення, міжнародна злочинність» [342, с. 222 – 229]. Подібним чином розглядали партнерство з Вашингтоном уряд І. Пароубека (2005-2006рр.) [351], І. Тополанека (2006 – 2007, 2007 – 2009 рр.) [352; 353], Я. Фішера (2009 – 2010 рр.) [341], П. Нечаса (2010 – 2013 рр.) [342], І. Руснока (2013 – 2014 рр.) [120], і Б. Соботки (з 2014 р.).

Своєрідним узагальненням та «розширенням» поняття політики безпеки на міжнародному, державному та локальному рівнях постає Стратегія безпеки 2011 р. Документ поширює відповідальність за збереження безпеки не лише на державних гравців, а й на рівень міжнародних організацій, членом яких є держава та місцеві адміністрації, відповідальні за здійснення політики безпеки на місцевому рівні. Основними серед зовнішніх загроз визнаються загроза тероризму, поширення зброї масового знищення тощо. Ризики безпеки природного характеру поставлені на останнє місце. Натомість важливим завданням політики безпеки постає «…розвиток всеосяжної, ієрархічно організованої системи безпеки, що поєднує політичні (внутрішні і зовнішні) та військові засоби у гарантуванні внутрішньої і зовнішньої систем безпеки, захист населення, економічної, фінансової стабільності на законодавчому і соціальному рівнях» [96, с. 2].

Система безпеки чітко визначає органи, покликані здійснювати політику безпеки ЧР: «Президент, парламент, уряд, Рада національної безпеки та органи державної влади на центральному регіональному та місцевому рівнях, збройні сили, військові загони безпеки, органи розвідки та порятунку, а також аварійні служби» [96, с. 3]. Роль найвищих інститутів для гарантування безпеки держави полягає у виконанні законодавчої, виконавчої, контрольної й репрезентаційної функцій. Зокрема, Парламент ЧР затверджує закони в галузі безпеки й оборони держави, а також бере участь у формуванні політики безпеки та ухваленні рішень щодо участі чеських збройних сил у міжнародних операціях. Крім законотворчої функції, парламент виконує й роль контрольного органу за діяльністю уряду, державних

інституцій та організацій у сфері безпеки й оборони. Функції контролю та нагляду над станом безпеки й оборони здійснюють відповідні органи в рамках парламенту: в Палаті депутатів ЧР діє Комітет безпеки та оборони, а в сенаті ЧР – Комітет зовнішніх справ, безпеки та оборони. Президент держави є головнокомандувачем збройних сил, а також має право голосу під час засідань уряду й Ради національної безпеки. Під час військової кризи функції президента розширюються. Однак у час відсутності військової загрози президент не наділений спеціальними функціями влади.

Стратегія безпеки 2011 р. закріплює неподільність політики безпеки Чехії та її невід'ємність від безпеки євроатлантичного регіону й глобальної системи безпеки. Як зазначено у Стратегії, «…одним із довгострокових інтересів країни є підтримання ефективної ролі ООН та сприяння єдності євроатлантичного регіону» [96]. З метою комплексного висвітлення спільних для ЧР і США позицій, закріплених у політиці безпеки ЧР, ми проаналізували кількість суміжних інтересів, загроз і викликів, закріплених у Стратегії безпеки ЧР (2011 р.), яка була актуальною на час нашого дослідження. Задля порівняння даних із загальноєвропейською стратегією додатковою колонкою наводитимуться відповідні кількісні показники. Зокрема результати контент-аналізу представлено у додатках, в таблиці 2. 2 а) і б). Як свідчать результати дослідження, попри те, що підтримка стратегічного партнерства і двосторонніх проектів ЧР зі США закріплена в ст. 88 Стратегії безпеки ЧР, про суміжні з американськими інтереси й загрози загалом ідеться ще в 36 статтях. При цьому зауважимо, що загалом Стратегія безпеки містить 96 статей. Суміжність із європейськими позиціями безпеки становлять 64 статті. До спільних загроз, які закріплює і стратегія безпеки ЧР, і стратегія безпеки США належать: загроза тероризму (ст. 46, 47, 48), екстремізму (ст. 49), кібернетичних атак (ст. 55, 56, 57), загроза поширення зброї масового знищення, контроль над звичайними озброєннями (ст. 14, 42, 44, 53, 54), загроза хімічного, біологічного, радіологічного захисту і ядерне стримування (ст. 50, 51, 52) тощо. Якщо говорити про суміжні для Чехії і США шляхи боротьби із вказаними небезпеками, то належить виділити

програму комплексної протиракетної оборони (ст. 34, 50), участь військових у міжнародних гуманітарних операціях (ст. 35, 36, 37, 45, 60, 78) [272]. Отже, можемо зробити висновок про те, що Стратегія безпеки ЧР на третину закріплює трансатлантичні інтереси, більш ніж на половину – європейські і знову ж таки на третину – виключно національні. З одного боку такий рівень суміжності чеських інтересів з американськими доводить існування зацікавленості у співпраці у стратегічній перспективі, а з іншого – свідчить про асиметрію сприйняття загроз і можливостей боротьби із ними.

Таким чином, вступ Чехії до НАТО сприяв реформуванню військового й оборонного секторів, започаткував процес професіоналізації армії та формування нормативно-правової бази політики безпеки. Програма «Партнерство заради миру» стала однією з ключових форм чесько-американської співпраці на перехідному етапі й створила можливість відповідності стандартам і нормам так званої першої «хвилі розширення» НАТО. Підтримка Сполученими Штатами зовнішньополітичних прагнень ЧР стати частиною колективної системи безпеки досягла своєї подвійної мети: з одного боку, зберегла присутність у Центральній Європі та розширила коло союзників, а з іншого – зберегло і зміцнило трансатлантичну систему безпеки в умовах трансформації в Європі і на Балканах. Разом з інтеграцією в НАТО Чехія, як і інші держави Центральної Європи, отримала не лише міжнародні гарантії безпеки й широкі можливості модернізації й професіоналізації збройних сил і технологій, а й зобов’язання закріпити витрати на оборону на рівні 2 %. Витрати на безпеку й оборону становлять обов’язковий елемент політики безпеки ЧР та можуть бути показником обороноздатності держави. Виконання цієї умови не завжди було дотримано. Це продемонстровано в таблиці 2.3. З огляду на те, що витрати на сектор безпеки й оборони безпосереднім чином пов’язані із станом обороноздатності держави, можемо припускати, що явної загрози безпеці держави вище військове й адміністративне керівництво не вбачало. Однак якщо участь у міжнародних операціях НАТО трактується як виконання одного із зобов’язань членства в альянсі, то збереження необхідного мінімуму оборонних витрат є очевидним.

Проголошення основним напрямком зовнішньої політики ЧР інтеграції з НАТО, реформування збройних сил та приведення їх у відповідність до стандартів альянсу стало пріоритетним разом із становленням незалежної держави. Однак зміна підходів до політики безпеки й оборони та модернізація військового сектору вимагали збільшення витрат на потреби національної оборонної промисловості, а також формування засад контролю й управління. Ефективність процесу трансформації й приведення оборонного комплексу у відповідність до стандартів НАТО стали очевидними на початкових етапах інтеграції, однак повноправне членство заклало сумніви щодо оборонних можливостей ЧР.

Аналіз даних Міністерства оборони ЧР за 1999 – 2014 рр. дозволяє «розділяти» фінансові можливості витрати ЧР на безпеку й оборону на кілька періодів, див. Табл. 2.6. Зауважимо, що з огляду на часові рамки нашого дослідження ми не виділяємо період із 1993 до 1999 рр., у якому відбувалися формування засад оборонної та безпекової політики ЧР, модернізація військово-промислового комплексу та військової підготовки військовослужбовців. Однак важливість цього просторово-часового континууму засвідчує те, що витрати на безпеку й оборону становили понад 2 % [207]. Це було пов’язано передусім із необхідністю виконання основних умов членства в НАТО, реформуванням військового і цивільного сектору, оборонної промисловості відповідно до стандартів трансатлантичного альянсу. Не менш важливу роль у цьому процесі відігравали інвестиції Сполучених Штатів у модернізацію військової інфраструктури, промисловість та реформування армії. За даними Комісії Конгресу США, фінансова підтримка Чехії та інших держав Центральної Європи, що вступили до НАТО, становила близько 3 млрд. доларів для кожної з країн. Крім того, Управління Конгресу у справах бюджету зобов’язувалося щорічно протягом десяти років виплачувати від 1,5 до 2 млрд. доларів на приведення у відповідність до норм НАТО військово-оборонного комплексу [287]. Мовилось також про фінансову підтримку американськими військовими компаніями ринку озброєнь партнерів у регіоні. Зокрема, американська компанія «Боїнг» придбала 35 % акцій чеської авіабудівної компанії «Аеро Водоходи» з метою

модернізації багатофункціонального літака L-159 чеських збройних сил. У сукупності всі ці фактори дозволили оборонному комплексу ЧР протягом наступних декількох років досягти стандартів альянсу.

Період із 1999 до 2003 рр. був результатом активного розвитку політики безпеки й оборони ЧР як на стратегічному (прийняття і ратифікації усіх необхідних документів у сфері безпеки й оборони), так і тактичному (реформування армії, перехід її на контрактну основу, модернізація військової інфраструктури тощо) рівнях. Членство в НАТО врегулювало правовий статус збройних сил ЧР в міжнародних операціях разом із силами альянсу, а також розширило можливості спільних навчально-тренувальних заходів на військовій базі в м. Пардубіце. У цей період витрати на оборону відповідали встановленому НАТО мінімуму й коливались на рівні від 2,1 % до 2,35 %. Підвищення військових та оборонних витрат було пов’язане з участю збройних сил ЧР в операціях НАТО: 1999 р. – початок операції в Косово, 2001 р. – в Афганістані та 2003 р. – в Іраку. Однак уже з 2004 р. спостерігаємо їх спад. Причиною цього могли стати завершення одного з етапів професіоналізації армії, перехід її на контрактну основу (у 2004 р.) та одночасне продовження участі в операціях НАТО в Афганістані та Іраку.

Починаючи з 2006 р. і до 2014 р. відбувається подальший спад оборонних витрат – з 1,72 % до 1,08 %. Як декларувалося в офіційних документах Міністерства оборони ЧР, зниження витрат на оборону було пов’язане із сприйняттям відсутності серйозних загроз національній безпеці. Водночас зниження рівня витрат на оборонний комплекс зумовлене кількома факторами. По-перше, загальним спадом витрат на безпеку й оборону серед держав Центральної Європи. Відмінною виглядає лише ситуація Польщі, котрій протягом періоду кризи вдалось утримати оборонний бюджет на рівні 2 %. По-друге, збільшенням витрат на оборонні механізми у сфері захисту повітряного простору, закупівлі бронетранспортерів і легких бойових машин, модернізацію механізованих військ, транспортних вертольотів та іншої військової техніки. Прикладом у цій ситуації може бути придбання багатофункціональних бойових літаків «L-159 Alca» протягом 1999-2008 рр. та

модернізація танків «Т-72М4 CZ» протягом 2000-2005 рр. Однак із 72 придбаних бойових літаків у міжнародних місіях використовувалися лише 24 [207]. По-третє, негативним чином на скорочення оборонного бюджету вплинула фінансова криза 2008 р., унаслідок чого дефіцит державного бюджету зріс із 2,7 % ВВП у 2008 р. до 5,8 % у 2009 р. Відповідним чином державний борг збільшився із 30 % ВВП в 2008 р. до 35% у 2009 р. В умовах дефіциту державного бюджету витрати на оборону скоротились удвічі [119].

Таким чином, інтеграція Чехії в НАТО стала невідворотним фактором формування системи безпеки держав Центральної Європи та входила не лише до життєво важливих інтересів держав-кандидатів на членство в НАТО, а й до політики Вашингтона на європейському континенті. Асиметричність потенціалів та несформованість безпекового сектору Чехії, як і інших держав Центральної Європи, дозволили Вашингтону заповнити нішу так званого «гаранта безпеки» і створити образ довготривалого стратегічного партнерства. Водночас з погляду інтересів політики безпеки ЧР партнерство і співробітництво зі США на перехідному етапі створило умови й інструменти для інтеграції Чехії в європейську і трансатлантичну систему безпеки.

2. 2 Чинники формування відносин у сфері безпеки між ЧР і США

Базуючись на тезах про те, що двосторонні відносин ЧР і США склалися під впливом необхідності зміцнення євроатлантичної системи безпеки, розглянемо основні чинники у формуванні чесько-американського союзництва у сфері безпеки. Основними можемо назвати історичний, трансформаційний, внутрішньополітичний, військовий чинники, а також різницю потенціалів та асиметрію інтересів між ЧР і США. Вираження того чи іншого чинника пов’язане з трьома основними факторами, які формували зовнішню політику та політику безпеки ЧР, а саме: 1) складністю середовища безпеки і позиції в регіоні; 2) відмінністю стратегічної культури та засад прийняття державних рішень порівняно з США; 3) рівнем реалізації державних інтересів.

Чеський дослідник М. Калда зазначає, що в сприйнятті Сполучених Штатів Чехословаччина виглядала як реальна альтернатива європейських стандартів: оригінальна країна з самобутньою мовою, культурою, традиціями, історією [110, с. 95]. В. Стжітецкий та О. Дітріх говорять про те, що становлення системи безпеки ЧР та формування відповідних відносин зі США відбувались в умовах деполітизації (скорочення залежності вищого військового керівництва від лінії партії, люстрації всього вищого військового державного керівництва), дерадянізації (широкої люстрації та реструктуризації збройних сил) та демілітаризації (збільшення громадського контролю над збройними силами, безпекою й обороною держави загалом) [147, с. 49]. Тому саме ці три фактори визначають не лише характер двосторонніх відносин Праги з Вашингтоном, а й місце Чеської Республіки в Європі. Аналогічної думки дотримується й генерал-майор чеської армії І. Шедіви, який пропонує розглядати політику безпеки ЧР як результат впливу регіональних (Польщі, Німеччини,Франції) та геополітичних гравців (США, Росії). І хоча, за його словами, нині немає загрози для суверенітету чи безпеки держави, політики та дипломати повинні передбачати реальні чи можливі наслідки й загрози від двосторонньої та багатосторонньої співпраці з США [274, с. 5 – 6].

Політична традиція двосторонніх чесько-американських відносин має глибоку історію та переважно позитивну традицію двостороннього співробітництва. У 1918, 1938, 1968, 1989 рр. – на кожному з етапів формування державності – США сприяли становленню невеликої держави в Центрі Європи з її прагненнями незалежності та європейською ідентифікацією. 1918 р. і Перша Республіка Т. Масарика стали початком становлення чеської державності. Саме президент США В. Вільсон висловив підтримку чехословацькій армії та визнав право чеського народу на власну державу. Натомість відсутність американського інтересу на континенті спричинила укладення Мюнхенського трактакту 1938 р. про приєднання прикордонних земель Чехословаччини – Судетів – до Третього рейху. За оцінками істориків, готовність з боку Америки визнати Мюнхенський трактат як

умиротворення гітлерівського режиму було виявом американської політики «real politic» та вторинності врахування інтересів «малих держав».

Події «Празької весни» 1968 р. та введення військ Варшавського договору вкотре засвідчили слабкість державної безпеки Чехословаччини в середовищі між німецькою політикою «MittlerEurope» і радянського «соціалізму з людським обличчям». Це стимулювало до необхідності пошуку більш потужного союзника, не зацікавленого у приєднанні частини території. Незважаючи на те що США й ЧР не були союзниками у війні, їх відносини розвивались на безпосередньому міжлюдському рівні. Адже саме на цей період припала найбільша «хвиля» еміграції із Чехословаччини до Америки. Найкращим прикладом людини, що вийшла з чеської емігрантської сім'ї, стала радник президента США й посланець США в ООН М. Олбрайт. Зрештою, чеська еміграція до США відома ще з часів Австро-Угорської імперії, згодом продовжила цю традицію в 30-х роках та після подій «Празької весни».

Завершення «холодної війни» та піднесення «молодих демократій» у Європі, в тому числі й відновлення незалежності Чехословацької держави, довели потужність сили і впливу союзника з-за океану та закріпили в уявленнях чехів віру у «свободу», «демократію», «права людини». Події після Оксамитової революції, як і процеси трансформації всієї європейської системи безпеки, збіглись зі становленням світового лідерства Сполучених Штатів. Особливий пієтет останніх до молодих держав на європейському континенті став причиною та передумовою реалізації подальших американських планів у світі.

Відмінність середовища безпеки, у якому розвивали свою політику Чеська Республіка і Сполучені Штати, зумовлене насамперед асиметрією їх географічного положення, розмірів, ресурсів та політичних систем. Розрив інтересів між великими і малими державами (так званими «сталими і молодими демократіями») у Європі закладав те, що невеликі держави або закріплювали основні принципи політики безпеки, сформовані на європейському континенті, або взагалі відмовлялись від її формування. Дослідження американських науковців, які працюють над вивченням

політики малих держав, доводять, що малі держави, як правило, шукають «гаранта безпеки» серед великих держав, здатних збалансувати їх позицію в регіоні та компенсувати брак політичних чи інших ресурсів малої держави. Зокрема американський експерт у сфері безпеки Е. Міхта підкреслює, що невеликі держави Центральної Європи через негативний досвід альянсів з регіональними партнерами, слабкість їх структур безпеки та неспроможність гарантувати безпеку самостійно в результаті пошуку так званого «гаранта безпеки» обрали США [72, с. 131].

У цьому контексті професор П. Друлак також застерігає, що з огляду на посткомуністичне минуле та дисидентську традицію чеська політика частіше вдається в крайнощі, трактуючи свою позицію як зіткнення між добром і злом (між дисидентами і залишками комуністичного режиму): ЄС розглядається чеською політичною елітою як надто прагматичний, матеріально орієнтований партнер, без моральної основи; Росія – як держава, що намагається не втратити колишніх зон впливу та узалежнити держави ЦСЄ від енергоресурсів; а США – як гегемон, що хоча й насаджує «правила гри», однак гарантує безпеку та підтримку суб'єктності малої держави в міжнародних відносинах [266]. Резонна думка П. Друлака підтверджується і експертними оцінками Асоціації міжнародних відносин. За даними цієї організації, на 2012 р. ключовим партнером ЧР є Німеччина, частота двосторонніх візитів є абсолютно симетричною. Далі за пріоритетністю йдуть США – 86,7 %, Словаччина – 82,7 % і Польща – 74,7 %. Відносини з цими державами вважаються найбільш сприятливими та пріоритетними. Меншою мірою розвиваються двосторонні відносини з іншими регіональними партнерами. Зокрема співробітництво з РФ (яке у 1990 – 1992 рр. досягало позначки 78 %) чеські експерти оцінюють показником у 38,7 % [272, с. 2 – 4].

Обов'язковим фактором підтримки відносин глобального лідера з невеликою державою дослідники називають і відчуття загрози відновлення «сфери впливу» колишнього СРСР з боку РФ. Американський аналітик Р. Ульман вбачає у співпраці Вашингтона з малими державами Європи фактор історичної тяглості зовнішньої політики США (часів «холодної війни»), що виражається в поширенні

«американських цінностей» – демократії, ролі закону, конкуренції в економіці на континенті. За словами науковця, партнерство та гарантії безпеки з боку США побудовані на бажанні протистояти поширенню сфер впливу Росії у Східній Європі. Тому Вашингтон, декларуючи поширення демократичних цінностей у Європі, намагається протистояти регіональному партнерові на Сході та в центральній частині Європи.

Підтримка з боку США потенціалу малої центральноєвропейської держави на політичному, інформаційному, економічному, візовому та безпековому рівнях заклала міцний фундамент чесько-американських відносин. Важливу роль у становленні такого сприйняття США відіграв перший президент – В. Гавел, який поділяв цінності «демократії по обидва боки Атлантики». Перший президент незалежної Чехії не лише підтримував добрі стосунки з американськими політиками (Б. Клінтоном, М. Олбрайт та ін.), а й своєю діяльністю на найвищому посту намагався довести завершення «комуністичної ери» у свідомості громадян, повернення в європейську «сім’ю народів», на чому акцентував свого часу Т. Масарик. За словами колишнього посла ЧР в США О. Вондри, на той час політичні еліти в Центральній Європі були глибоко переконані, що новий порядок у регіоні повинен ґрунтуватися на міцному трансатлантичному зв'язку зі Сполученими Штатами, оскільки останні – на відміну від «інших держав» (малося на увазі Німеччину й Росію) – ніколи не мали гегемоністських амбіцій у Європі [292, с. 206].

Тісне співробітництво Праги й Вашингтона стало добрим джерелом сприяння реалізації американських інтересів та об’єднання навколо себе «проамериканської коаліції» на континенті. Підтримка ініціативи США в Комісії ООН з прав людини на Кубі й Бірмі; перенесення головного офісу «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» в Прагу; підтримка мовлення в Ірані та Іраку; лобіювання позиції країн Балтії до включення в НАТО та ЄС; підтримка кампанії в Косово, Боснії та Герцеговині, дозвіл на присутність американських військових на своїй території ще до вступу в альянс тощо – далеко не повний перелік зустрічних ініціатив чеських партнерів,

спрямованих на своєрідне «спрощення» позиції США в регіоні чи на Близькому Сході. Варто також згадати про діяльність чеських неурядових організацій, які спільно з американськими колегами (Національний фонд на підтримку демократії, Національний демократичний інститут, Міжнародний Республіканський інститут, «Фрідом Хаус», німецький Фонд Маршалла) активно підтримували демократичні рухи в Сербії («Відсіч»), Грузії («Chmara»), Україні («Пора»), Білорусі («Зубр»).

Попри позитивні аспекти співпраці асиметрична природа чесько-американських відносини все ж вносить корективи. Ідеться не лише про асиметрію їх потенціалів та інтересів двох держав, а й про відмінності сприйняття загроз, інтерпретації норм і стратегій їх реалізації. Це спричинене відмінностями підходів до вирішення конфліктів та врегулювання міждержавних криз. У Стратегії безпеки ЧР основними механізмами гарантування безпеки постають невійськові засоби, хоча й передбачено можливість застосування військової сили, коли всі інші засоби вже використано, щоб запобігти небажаному розвиткові подій. «Стратегія безпеки ЧР закріплює пріоритетність активного запобігання збройним конфліктам та превентивній дипломатії. У випадку, коли мирні засоби будуть вичерпані, відповідно до своєї конституції, законів і принципів Статуту ООН, і в рамках своїх зобов'язань із солідарності зі своїми союзниками, ЧР може використовувати силу для захисту своїх життєво важливих чи стратегічних інтересів» – мовиться у Стратегії [273.]. Американська стратегія навпаки – серед підходів забезпечення безпеки передбачає здійснення превентивного удару, що уможливлює застосування військових інструментів для запобігання безпосередньої або потенційної небезпеки. При цьому оцінка загрози чи ризику для державної безпеки може здійснюватись в односторонньому порядку (та, як показала практика, іти врозріз із нормами міжнародного права).

Ще однією особливістю чесько-американського співробітництва, що випливає зі стратегічної культури, є схильність Вашингтона до білатералізму та Чехії – до мультилатералізму. Стратегія безпеки ЧР 2011 р. (ст. 44) закріплює застосування принципів мультилатералізму в реалізації політики безпеки: «ЧР надає перевагу

розв'язанню міжнародних проблем і викликів у сфері безпеки на багатосторонній основі» [273]. Ці відмінності у формах співпраці викликають дискусії в сусідніх із Чехією держав, європейських партнерів. Наприклад, щодо можливості невеликої держави приймати рішення про розміщення іноземних баз на європейському континенті чи участі держав ЄС у міжнародних операціях з ініціативи США.

Розглядаючи відмінності стратегічної культури обох партнерів, не можемо оминути інструменти, за допомогою яких політика безпеки кожної з держав передбачає досягнення цілей. У цьому контексті США й НАТО, зазвичай розглядаються як «тверда сила» (тобто передбачають можливість військової інтервенції чи можливість превентивного удару), а ЄС – як «м'яка сила» основними інструментами відвернення небезпеки є пошук консенсусу або введення контрзаходів в економічній площині – санкцій, обмежень та ін. З огляду на те, що зовнішньополітична доктрина ставить за мету поєднання обох напрямків – партнерства зі США, і з ЄС, – можемо припускати, що чеська політика безпеки перебуває у стані «безальтернативного вибору» між європейськими і трансатлантичними зобов'язаннями: разом із підтримкою американських превентивних (за замовчуванням, наступальних) заходів порушує передбачені нормами міжнародного права можливості мирного врегулювання конфліктів.

Я. Ейхлер, розглядаючи місце ЧР у системі регіональної й міжнародної систем безпеки, метафорично веде мову про те, що Чехія опинилась у ситуації між «яструбом і голубом»: коли, з одного боку, національні інтереси безпеки більше відповідають Стратегії безпеки ЄС (2003 року) та шляхам регулювання конфліктів на основі превентивних заходів, а не попереджувальних ударів, а з другого – Чехія закріплює спільні зі США загрози та шляхи їх подолання, що знаходить вираження в участі чеських збройних сил у міжнародних місіях НАТО, програмі протиракетної оборони тощо [158, с. 45]. За словами чеського дослідника Р. Кхола, відмінності в підходах до розв'язання проблем безпеки між ЄС та США ускладнюють чесько-американські відносини [192, с. 40].

Невідповідність безпекових інтересів ЧР та США простежується і в їх рівнях, масштабах: якщо політика безпеки США спрямована на здійснення своєї стратегії безпеки в глобальних масштабах, то інтереси політики безпеки ЧР здійснюються переважно в регіоні та на локальному рівні. Відповідно до цілей, різними постають і рівні їх реалізації (ідеться насамперед про засоби, які уряд виділяє на безпеку): приміром, військовий бюджет США перевищує чеський у понад 30 разів, чисельність регулярних військ – у понад 20, резервних – у 60 разів. Від американської чеська армія відрізняється також технологічною і професійною оснащеністю. На сьогодні Сполучені Штати є лідерами у здійсненні так званої революції у військовій сфері, тоді як Чехія та європейські союзники НАТО перебувають лише на початку шляху впровадження технологічних, організаційних та доктринальних аспектів «революції у військовій сфері». Зрештою, вирішальною перевагою США над ЧР є володіння ядерною зброєю. Попри асиметрію інтересів та можливостей чеський дослідник Н. Гінек усе ж вбачає позитивний аспект чесько-американського співробітництва в галузі безпеки, звертаючи увагу на новітні технологічні, інноваційні, ядерні дослідження. У своїх аналітичних звітах науковець прогнозує розширення можливостей співпраці не лише у військовій сфері, сфері протиракетної оборони, а й у достатньому науковому потенціалі в галузі новітніх розробок [176, с.15 – 16].

У спробах виділити глибший концептуальний характер співробітництва між ЧР і США можемо наголосити на деяких особливостях обох сторін, що закладені ментально і впливають на прийняття рішень у сфері міжнародних відносин. Характерними рисами чеської стратегічної й політичної культури можемо назвати дві протилежні тенденції – ідеалізм та скептицизм. Чеський ідеалізм ґрунтується на вірі у «вище призначення, місію демократії» у світі, мирне врегулювання конфліктів, суспільний консенсус, свободу, права людини, що здатні впроваджувати Сполучені Штати. Сформований на ідеї державності Т. Масарика ідеалізм чехів припускає навіть поєднання «балансу» сил між ідеологічно протилежними світовими потугами – США та РФ [213]. Історики звертають увагу на те, що для

ческого народу американці завжди символізували свободу та взаємопідтримку: в 1918 р. – у створенні демократичної республіки, 1948 р. – у звільненні Чехословаччини, і врешті перемогою у «холодній війні» створили можливість існування самостійних суверенних держав у центрі Європи [137]. Частка ческого ідеалізму проглядається й у покладанні відповідальності за зовнішню безпеку на Сполучені Штати (зокрема зменшенні витрат на оборону) та готовності захищати трансатлантичні цінності (навіть у випадку спротиву з боку європейських союзників). У цьому контексті можемо також вести мову про конвергенцію ческого й американського ідеалізму та поєднання американського гегемонізму з часткою ческого скептицизму. Ці концептуальні основи взаємодоповнюють та взаємозамінюють одна одну.

Американські рішення щодо необхідності «поширення демократії» на Близькому Сході чи в інших частинах світу практично завжди зіштовхуються з скептицизмом та політичними дебатами, у ході яких рішення тією чи іншою мірою задовольняє американських партнерів. Тут також зауважимо цікаву деталь: коли йдеться про антиамериканізм, джерела якого формуються частково в державах Західної Європи чи РФ, то позиція Чехії (зрештою, як і Польщі) у цьому питанні більш зважена і менш критична. За словами Олександра Вондри, держави Центральної Європи відчувають відповідальність за партнерство зі Сполученими Штатами і для багатьох видається абсурдним псувати відносини з партнером, який продовжує підтримувати (у тому числі матеріально) їх демократичні ініціативи та залучає до участі в розв’язанні глобальних проблем (тероризм, боротьба з поширенням ЗМЗ тощо). Ще 2003 р. в «Газеті Виборчій» А. Міхнік підкреслив: «…ідеалістичні настрої в Центральній Європі побудовані передусім на здоровому почутті національної користі й самозбереження. Історія навчила наші народи ніколи не стояти поодинці, не стояти в темному провулку з Німеччиною чи Росією, а також не покладати надій на порятунок на Францію чи Великобританію. Історія навчила нас об’єктивно оцінювати реальну політику» [292, с. 209]. Коментар А. Міхніка вкотре підтверджує міцну позицію США в Європі та доводить схильність до пошуку

сильнішого партнера у формуванні власної стратегії безпеки та зміцнення свого положення в регіональному середовищі.

Таким чином, підтримка Сполученими Штатами Чеської Республіки під час інтеграції до трансатлантичного простору свідчить про взаємообумовлений процес партнерства та репрезентації американських інтересів на європейському континенті. Процес реформування сфери безпеки ЧР відбувався в нерозривному зв'язку і за активної підтримки США, що також певною мірою зміцнило й узалежнило зв'язки Праги з Вашингтоном. Після набуття членства в НАТО Чехія визнається одним із найприхильніших союзників США в європейському регіоні, що неодноразово доводив свою здатність підтримувати рішення глобального лідера, навіть у випадках невигідної для себе позиції з погляду національних інтересів. Різниця у формах і рівнях стратегічної культури, що неодноразово ставала причиною непорозумінь та «ліній розламу» двосторонніх відносин, доводить необхідність виразного донесення позицій один до одного. У цьому контексті влучною видається теза М. Палиша про те, що майбутнє чесько-американських відносин повинно ґрунтуватись на виразному усвідомленні політичної, культурної та духовної єдності між Європою та Америкою [244, с. 17 – 18].

2. 3 Етапи двосторонньої співпраці та характер чесько-американських відносин у сфері безпеки

З огляду на історичну традицію двосторонніх відносин ЧР і США та з урахуванням специфіки формування політики безпеки Чеської Республіки дослідники чеської зовнішньої політики та політики безпеки виділяють етапи співпраці відповідно до позицій у міжнародно-правому полі обох держав. Періодизація, розроблена чеським дослідником Р. Кхолом, передбачає вивчення політики безпеки ЧР на двох етапах. Перший – період визначення пріоритетів (1993 – 1997 рр.), під час якого Чехія отримала запрошення вступити в НАТО на Мадридському саміті. Сюди автор також включає безпосередньо процес вступу до НАТО (1997 – 1999 рр.). Другий етап автор пропонує розглядати в часових межах

1999 – 2004 рр. Із цим періодом він поєднує дестабілізацію в міжнародній системі безпеки, пов'язану з терористичними атаками на США 11 вересня 2001 р., розробку Стратегії безпеки ЧР (2001, 2003 рр.), формування Спільної європейської зовнішньої та політики безпеки [192, с. 41 – 43]. Іншу періодизацію у своїх дослідженнях розробили Ш. Вайсова і Л. Кабада. Характеризуючи чесько-американські відносини, автори виділяють три етапи: від 1993 до 2001 рр. – період інвестування і політичної підтримки США в ЧР; з 2001 до 2009 рр. – етап наслідування (виконання) Чехією рішень США у сфері міжнародної системи безпеки; з 2010 р. – «новий етап» – «відновлення» партнерства через усвідомлення прагматичності зовнішньополітичних пріоритетів США та слабкості європейської системи безпеки [109, с. 110 – 111].

На нашу думку, коли говоримо про трансформацію євроатлантичної системи безпеки та концепцію політики безпеки ЧР, доцільним є розгляд чесько-американських відносин на трьох етапах:

І етап (1999 – 2006 рр.) – становлення паритетних засад та асиметрія двостороннього співробітництва у сфері безпеки;

ІІ етап – стратегічність та узалежнення чесько-американської співпраці в галузі протиракетної оборони (2006 – 2009 рр.);

ІІІ етап – розчарування ЧР можливостями співпраці зі США та пошук нових форматів партнерства, проекти розвитку ядерної енергетики (2009 – 2014 рр.). Крім того, доцільним вважаємо виокремлення так званого «нульового», початкового етапу, який заклав основу двостороннього співробітництва. Саме на цьому етапі (1993 – 1999 рр.) кристалізувались умови двостороннього партнерства ЧР зі США, вироблялись основні «формули» двостороннього та багатостороннього (у рамках НАТО) співробітництва.

Аргументом цієї періодизації став процес прийняття стратегічних документів безпеки ЧР та двосторонніх угод чесько-американського співробітництва. З огляду на періодизації чеських науковців і предмет нашого дослідження розглянемо особливості й характер двосторонніх відносин на кожному з означених періодів.

Перший етап чесько-американських відносин можемо охарактеризувати як етап повноцінного партнерства ЧР з НАТО і визначеності у відносинах зі США. У цьому проміжку закріплювались результати співпраці зі США в період трансатлантичної інтеграції ЧР, реформи збройних сил, адміністративного апарату, здійснення суспільного контролю за політикою безпеки ЧР. Практична значимість чесько-американських відносин почала втілюватись у життя з самого початку членства ЧР у НАТО. Із 1999 до 2006 рр. основним питанням у чесько-американських відносинах стала участь ЧР в операціях НАТО з ініціативи США. Ідеться насамперед про міжнародні місії в Косово (1999 р.), Афганістані (2001 – 2014 рр.) та Іраку (2002 – 2012 рр.) тощо. Пізніше це знайшло відображення в підтримці намірів участі в національній системі протиракетної оборони США тощо. Присутність чеських військових і цивільних сил на Близькому Сході, незважаючи на негативну позицію європейських партнерів, демонструвала лояльність до рішень глобального лідера. Попри те, якщо порівняти із сусідніми державами, такими як Польща, і з огляду на ресурсні можливості й витрати на оборону, то внесок ЧР у миротворчі зусилля НАТО вважається порівняно незначним [174]. Скажімо, лише за період із 1998-го до 2002 р. 980 чеських солдатів узяли участь у місіях НАТО [191].

За даними Міністерства закордонних справ ЧР, протягом 1999 рр. відносини зі США перебували на високому рівні. Зазначалося, що для Чехії США є одним з найбільших і найважливіших торговельних партнерів, а політичні питання розглядаються на основі консенсусу та порозуміння [354, с. 100 – 103]. На підтримку реформ демократизації суспільства Вашингтон виділяв окреме фінансування, що було спрямоване на поліпшення економічного й соціального клімату в регіоні. У декларації Палати представників конгресу США під час обговорення можливостей, які виникли у зв’язку зі змінами в регіоні, ішлось про те, що підтримка самовизначення європейських держав і становлення ринкової економіки здійснювалися тому, що ці «цінності є найважливішими для американської національної мети і головними для світу, в якому американські інтереси повинні бути захищеними» [283, с. 14]. Тобто заходи американського уряду

не мали доброчинного характеру, а були частиною планомірної політики просування американських інтересів у Європі. За словами чеського дослідника О. Пікка, політичне значення підтримки Чехії випливало з прагнення США сформувати й легітимно закріпити свій вплив на союз демократичних сил у Центральній Європі [250, с. 37].

Важливим документом цього періоду стало підписання міністрами оборони ЧР і США 3 квітня 2000 р. Стратегічної угоди між Міністерством оборони ЧР та Департаментом оборони США про обмін науково-технічної інформації та технологій для забезпечення безпеки й ідентифікації хімічних речовин і токсичних відходів промисловості [269, с. 130]. Документ, крім політичної та економічної складових, сприяв поглибленню співпраці чеських та американських вищих навчальних закладів для обох сторін. Як зауважує чеський дослідник М. Калда, «…саме завдяки науковій співпраці ЧР зі США у чеських навчальних закладах фактично немає антиамериканських тенденцій, що існують у деяких освітніх закладах Західної Європи» [110, с. 95].

Однак попри загалом позитивну тенденцію підтримки ЧР з боку США мусимо також вказати на існування суперечностей того періоду. 2002 р. після декількох років переговорів щодо закупівлі надзвукових американських винищувачів F-16 та F-18 чеський уряд вирішив закупити винищувачі «Гріпен», запропоновані шведсько-британським консорціумом. У результаті укладених офсетних контрактів чеський військовий арсенал поповнився 14 сучасними шведськими літаками JAS-39 «Гріпен» (за вартості контракту 750 млн. доларів чеська сторона отримала офсетні компенсації від компанії «Сааб» на суму 975 млн. доларів) та понад 100 австрійськими бронетранспортерами «Пандур II» (Чехія заплатила компанії «Steyr-Daimler-Puch Spezialfahrzeuge» 650 млн. доларів і отримала 150 % офсетних компенсацій) та ін. [240, с. 65 – 66]. Така ситуація викликала «хвилю» незадоволення з боку американських дипломатів та представників оборонного сектору США. Зокрема, американський посол у ЧР С. Степлтон у грудні 2003 р. дав зрозуміти, що вибір шведських апаратів «Гріпен» матиме для Чехії «наслідки

політичного і військового рівня» [241, с.17 – 20]. Слова посла було сприйнято в ЧР з обуренням та інтерпретовано як «спроби тиску» на партнерів. Офіційна Прага аргументувала свій вибір передусім національними інтересами та більшими фінансовими можливостями від укладених контрактів. Існує також думка, що ухвалення рішення про закупівлю на мільярд доларів надзвукових винищувачів у Швеції була спробою ЧР впливати на дипломатів і політичних лідерів усіх зацікавлених країн [156].

Інша ситуація стала причиною непорозумінь між Прагою і Вашингтоном через два роки. Предметом непорозуміння став офсет на поставку військової техніки (зокрема літаків-винищувачів). 1998 р. американська компанія «Боїнг» придбала 35 % національної літакобудівної компанії «Аеро Водоходи» («AeroVodochody») з перспективою продажу літаків для чеських авіаліній [282]. Однак після шести років роботи на чеському ринку, 2004-го, «Боїнг» відмовився вкладати свої інвестиції через затратність роботи чеської компанії «AeroVodochody», яку було оголошено «збанкрутілою». Попри те, що «Боїнг» відповідно до контракту повинен був отримати 39 млн. доларів компенсації від чеського уряду, представники компанії не отримували відшкодування.

Переломним для всієї системи трансатлантичної безпеки прийнято вважати 2001 р. Зміна умов міжнародної системи безпеки після 11 вересня привела й до трансформації прийняття загроз як для США, так і ЧР. Підтвердженням важливості союзництва зі США з боку чеського уряду стало ухвалення (одним із перших серед країн Європи) Концепції боротьби з тероризмом та низки інших документів, пов’язаних із запобіганням терористичним атакам. Власне аналіз державних документів ЧР (Стратегії безпеки, військової, оборонної стратегій) після 2001 р. засвідчує послідовність закріплення американських принципів політики безпеки в чеських державних документах. У звіті МЗС ЧР за 2001 р. вказано, що ЧР засуджує терористичні атаки на США, а співпраця зі США після подій 11 вересня набуває нового виміру, а в Стратегії безпеки ЧР (2001, 2003 рр.) закріплюється визначення «стратегічне партнерство» [348, с. 140 – 142].

Важливість чесько-американських відносин було продемонстровано частотою і високим рівнем візитів представників обох країн. Чехія стала першою посткомуністичною державою, де відбувався саміт НАТО за участі американського президента Дж. Буша 2002 р. За словами чеського дослідника Д. Крала, ця подія відбулася головним чином завдяки особистій участі президента В. Гавела та колишнього посла в США, спеціального посланника саміту О. Вондри. Цього ж року президент В. Гавел відбув з офіційним візитом до США для участі в зустрічах у Вашингтоні, Нью-Йорку, Маямі та у штаті Флорида [349].

Символічним у цьому контексті став і офіційний візит прем'єр-міністра В. Шпідли в супроводі міністра закордонних справ К. Свободи, міністра оборони М. Костелка, міністра промисловості й торгівлі М. Урбана на зустрічі в Білому домі з президентом Дж. Бушем [284]. У ході візиту йшлося про виділення фінансування на оснащення й навчання чеських збройних сил, що беруть участь у місіях НАТО. Склад делегації та пізніше опубліковані документи дозволяють припустити, що під час зустрічі відбулось обговорення умов розміщення системи протиракетної оборони в Європі. Починаючи з 2004 р. кількість візитів американських представників до Праги помітно зросла. Важливою подією став візит міністра закордонних справ ЧР К. Свободи, під час якого він зустрівся з державним секретарем США С. Пауеллом, радником з національної безпеки К. Райс і заступником секретаря оборони П. Вулфовіцем [350, с. 105]. Предметом зустрічі стало обговорення спільних загроз та викликів з боку країн, що володіють зброєю масового знищення, питання безпеки в Європі, протиракетної оборони та спільної боротьби з тероризмом.

У 2005 р. тісна співпраця між ЧР та США в галузі безпеки та оборони поглибилася за рахунок участі в спільних операціях в рамках НАТО і програми розвитку захисту прав людини. Цього ж року ЧР виділила США одну з найбільших сум гуманітарної допомоги у зв’язку з негативними наслідками, які спричинив ураган «Катріна» у вересні 2005 р. [351, с. 98]. Саме тоді, уперше в історії, повітряний міст НАТО використовувався для транспортування гуманітарної

допомоги з ЧР до США. Кульмінацією двосторонніх контактів у 2005 р. стало обговорення в березні в Білому домі питань трансатлантичної системи безпеки між президентом ЧР В. Клаусом і президентом США Дж. Бушем. Незважаючи на задекларовані успіхи політичного діалогу, сприйняття США серед громадян ЧР було більше негативним, аніж таким, як його хотіли бачити окремі політики. Місії НАТО (у складі «КФОР» у Косово, «ІСАФ» в Афганістані) вимагали матеріальної і військової підтримки з боку партнерів і ставили перед громадською думкою питання доцільності чеської участі в цих операціях. Підтвердження цього знаходимо в критичних статтях, розміщених не лише в масовій пресі, а й в аналітичних тижневиках «Зовнішня політика», «Міжнародні відносини» тощо. Причин цьому декілька: по-перше, роз'єднаність політичної еліти щодо участі в міжнародній операції в Косово (одразу після вступу ЧР до НАТО); по-друге, зменшення уваги з боку США до держав регіону; по-третє, російська риторика, спрямована проти участі держав Центральної Європи в діяльності НАТО.

Загалом умовно виділений нами перший етап двосторонніх відносин ЧР – США, у хронологічних рамках 1999 – 2005 рр., відзначається збереженням позитивної тенденції політичного діалогу в галузі безпеки й оборони, підвищенням рівня професійності чеської армії, фінансової підтримки з боку США тощо. Участь ЧР у миротворчих місіях стала визначальним інструментом співпраці Праги з Вашингтоном. Моментом, що мав негативний вплив на розвиток чесько-американської кооперації, була зміна політичних еліт і формату їх двосторонніх контактів. Якщо на початковому етапі «сполучною ланкою» атлантичної співпраці, були В. Гавел (до 2003 р.) і Б. Клінтон (до 2001 р.), міцність контактів яких базувалась насамперед на особистій приязні, то формат зустрічей президентів В. Клауса та Дж. Буша був прямо протилежним. Це пояснюється тим, що В. Клаус не був прихильником двосторонніх відносин у сфері безпеки з Вашингтоном, а новообраний глава Вашингтона розглядав ЧР як одного з «нових союзників» НАТО. Важливу роль «лобіста» чеських інтересів в американській адміністрації відігравала

представниця США в ООН М. Олбрайт, батько якої після ІІ світової війни емігрував з ЧР до США.

Предметом наступного, другого періоду чесько-американської співправці, умовно окресленого нами хронологічними межами 2006 – 2009 рр., стало питання розміщення елементів американської системи ПРО в Чехії. Попри те, що цей часовий континуум більшою мірою був результатом попередніх домовленостей та неофіційних переговорів, важливість його окремого розгляду полягає в найактивнішій фазі чесько-американської співпраці та в найбільшій рефлексії європейських партнерів і Росії щодо партнерства ЧР та США. На відміну від попередніх етапів двосторонніх відносин для цього періоду характерна відносна симетрія контактів на найвищому рівні, що насамперед свідчило про зацікавленість американської сторони в розгортанні проекту ПРО на чеській території. Лише протягом 2007 – 2008 рр. до Чеської Республіки зі США прибуло близько 25 делегацій (від візитів президента, держсекретаря, міністрів до експертних груп з питань безпеки та оборони, військових), які були прийняті на найвищому рівні. Протягом 2006 – 2008 рр. Чеська Республіка користується значним інтересом з боку засобів масової інформації Сполучених Штатів: потоки новин, експертні звіти зосереджено на основних темах зовнішньої політики і внутрішньої ситуації в Чехії. За словами чеського дослідника О. Пікка, чесько-американські відносини протягом вказаного періоду демонстрували характер сильного чесько-американського альянсу, заснованого на спільних цінностях і трансатлантичних зв'язках, а також на близьких відносинах між США та ЄС [268, с. 341 – 342]. Показовими в цей період є також збільшення американських інвестицій та Угода про соціальну безпеку, наукову й технічну співпрацю між ЧР і США [66; 69].

З огляду на те, що аналіз ходу переговорів, як і самих угод буде розглянуто в наступному розділі, окреслимо загальні рамки політичного діалогу, що склався між ЧР і США. Одним з інструментів зміцнення співробітництва на цьому етапі стає ще одна форма співпраці під назвою «Стратегічний діалог Чехія – США» – двостороння програма співробітництва, спрямована на обмін інформацією у сфері зовнішньої

системи безпеки та на розвиток інших питань (права людини, економічна співпраця тощо) чесько-американського партнерства [280]. Програма, створена в результаті переговорів прем'єр-міністра М. Тополанека з президентом США Дж. Бушем у Вашингтоні в лютому 2008 р., передбачала проведення щорічних міжміністерських зустрічей. Особливістю стратегічного діалогу було те, що таку програму зі Сполученими Штатами реалізовують лише 10 світових держав. За словами Є. Шнайдера, існування стратегічного діалогу підкреслює особливе значення для Сполучених Штатів Чехії серед держав Центральної Європи [272].

Перша фаза стратегічного діалогу відбувалася у Вашингтоні 4 вересня 2008 р. Основними питаннями стали проблеми сприяння демократії, права людини, а також зміцнення чесько-американського співробітництва у сфері безпеки. Крім того, на цьому етапі співробітництва між ЧР і США було прийнято ключові Угоди у військовій сфері й сфері безпеки. Першою стала Угода між США і ЧР про розміщення системи протиракетної оборони США у вигляді радарної станції в Чеській Республіці (так званий Основний договір), яку підписали в Празі 8 липня 2007 р. міністри закордонних справ Чехії та США і схвалив сенат 27 листопада 2008 р. [65]. Другу угоду – щодо розташування американських військ, які перебувають на території Чеської Республіки (далі – SOFA) – між Сполученими Штатами Америки та Чехією підписали 19 вересня 2008 р. в Лондоні міністри оборони Чехії та США. У чеському парламенті її було обговорено і схвалено як додаток до Основної угоди [68]. Третю угоду, Угоду про співпрацю у сфері Протиракетної оборони між урядом Чеської Республіки та урядом Сполучених Штатів Америки, підписано 31 жовтня 2008 р. в Празі. Після набрання чинності угода давала можливість чеським підприємствам брати участь у будівництві системи протиракетної оборони [62].

Крім угоди про статус американських військових на території ЧР, 19 вересня 2008 р. у Лондоні міністри оборони ЧР В. Парканова і США – Р. Гейтс підписали ще один важливий двосторонній документ – Декларацію про стратегічну співпрацю у сфері оборони між Чеською Республікою та Сполученими Штатами, який

передбачав створення Груп оборони високого рівня («High Level Defence Group»). Цей документ значно розширив можливості проведення спільних військових тренувань, а також досліджень у сфері оборонної промисловості тощо. Ст. 1 цього документа закріплює, що «Сполучені Штати Америки і Чеська Республіка встановили стратегічний діалог для проведення консультації з питань міжнародної безпеки, в тому числі ракетних загроз і міжнародного тероризму, які можуть вплинути на безпеку й оборону США та Чехії» [144]. Документом також передбачалась підтримка армії ЧР у військових операціях за кордоном, обмін інформацією, збільшення рівня підготовки і навчання кадрів, консультування з важливих ініціатив, що розглядатимуться в рамках НАТО, створення умов для обміну розвідувальною інформацією та можливості спільних інвестицій у військову промисловість [144].

Прийняття цього документа закріпило наміри двостороннього співробітництва у сфері безпеки й оборони у стратегічній перспективі. Про це зокрема свідчить ст. 2 Декларації, яка проголошує, що «…США пов’язані із системою безпеки ЧР. Тому Сполучені Штати і Чеська Республіка будуть працювати разом для захисту від нових військових чи невійськових загроз або для обмеження наслідків таких загроз» [144]. Про практичну значимість цього документа свідчить те, що вже 2008 р. для модернізації збройних сил в Афганістані чеські солдати безкоштовно отримали 300 американських літаків «Humvee». Також було надано транспортні засоби для потреб Чеської групи з відновлення провінцій у провінції Логар та для членів спецпідрозділу військової поліції «SOG» на півдні Афганістану [264].

Ще одна проблема чесько-американських відносин, яка вирішилась успішно для Чеської Республіки й засвідчувала прихильність глобального лідера, було питання відміни візового режиму для поїздок чеських громадян до США. Двосторонні переговори між ЧР і США щодо скасування візи розпочались ще 1990 р., коли Чехословаччина в односторонньому порядку скасувала візові вимоги для громадян США [223]. Завершення домовленостей засвідчило підписання Меморандуму про взаєморозуміння в лютому 2008 р., який передбачав включення

Чеської Республіки до програми «Віза Вейвер» («Visa Waiver»), яка регулює умови для безвізового в'їзду між США та іншими державами [113]. Зауважимо, що питання безвізового режиму зі США розглядалось комплексно разом з Польщею та іншими 26 державами Європи, однак першою позитивне рішення отримала Чеська Республіка [336]. Як зазначив прем'єр-міністр М. Тополанек, підписання цього меморандуму можна вважати «історичним моментом», «показником американської довіри» до Чехії, оскільки вона перша серед держав ЄС підписала цей документ зі США. Важливість цієї події в чесько-американських відносинах американський президент підкреслив наступним чином: «Сподіваюся, що чехи розуміють, що їх уряд і їх країна йдуть попереду у програмі скасування віз. Вітаю вас із цією провідною позицією» [335]. Таким чином, незважаючи на те, що представники й чеської, й американської дипломатії публічно заявили, що питання ПРО і скасування віз не пов'язані, можемо припустити, що рішення Вашингтона в цій ситуації було прийнято саме задля схвалення проекту ПРО в нижній палаті чеського парламенту й було спрямоване на збільшення підтримки американського проекту чеською громадською думкою.

Загалом погоджуємось з чеськими та американськими дослідниками, які схильні вважати період 2007 – 2009 рр. був найбільш успішним у чесько-американських відносинах, а угоди й декларації, прийняті в цей час на найвищому рівні – закріпленням довгострокових інтересів США в Чехії та Європі загалом. У цьому ж контексті можемо заперечити скептикам, які після оголошення нової доктрини розгортання ПРО президента Обами говорили про втрату потенціалу чесько-американського партнерства після відмови від планів ПРО у м. Брди. Скасування реалізації масштабного проекту, яким був проект ПРО, означало розгортання низки галузевих проектів у сфері атомної енергетики, дослідження ядерних технологій, удосконалення військового сектору й оборонної інфраструктури тощо [115]. Закладені можливості співпраці відповідно до підписаних угод розширюють можливості співпраці у сфері не лише безпеки й оборони, але й енергетичного сектору та інноваційних досліджень.

Третій етап чесько-американських відносин, умовно окреслений нами 2009 – 2014 рр., характеризується прагматичністю і пошуком нових форматів партнерства. Початок цього етапу був ознаменований «розчаруванням» влади ЧР щодо амбіційного партнерства зі США у сфері ПРО. 5 травня 2009 р. під час зустрічі з провідними представниками країн ЄС новообраний американський президент Барак Обама у своїй славнозвісній «Празькій промові» («Prague Vision») оголосив про необхідність перегляду оборонної доктрини США і всієї системи протиракетної оборони, а також про відмову від планів розміщення будівництва радара в Чехії і ракет-перехоплювачів у Польщі [267]. Рішення Б. Обами викликало суперечливі оцінки серед чеських політиків: противники розміщення систем ПРО у м. Брди (КПЧМ та прихильники громадських акцій «Не допустимо!») раділи досягненням бажаного – відмови від реалізації цього проекту; урядові політичні сили (ГДП, ТОП 09) шукали шляхів продовження участі ЧР у ньому; натомість політичні сили, що займали проміжну позицію в питанні ПРО (СДП, ХПД), поширювали у медійному дискурсі думку про більшу пріоритетність для США інтересів Москви та відносин «перезавантаження». Попри спекуляції навколо теми ПРО, подальша підтримка проекту протиракетної оборони в рамках НАТО передбачена Стратегією безпеки ЧР 2011 р. [126].

Чеський дослідник О. Дітріх в оцінці ситуації наголошує, що «Празька промова» президента Б. Обами розв’язувала одну з найбільших проблем чеської внутрішньої і зовнішньої політики – питання ПРО, тому стала символічною в перегрупуванні чеської внутрішньополітичної сцени[1] [147, с. 73 – 74]. Таку саму позицію обстоюють сучасні дипломати й дослідники, серед яких Є. Шнайдер [272], Т. Вейс [330], Я. Курфюрст [137], Н. Гінек [175], О. Вондра [122] та ін.

Усупереч прогнозам чеських експертів щодо зниження рівня двостороннього співробітництва після 2009 р., динаміка розвитку чесько-американських відносин у

[1] Ідеться про те, що через тиждень уряд М. Тополанека пішов у відставку. Головою тимчасового уряду став Я. Фішер.

2010-му зберігалася. Символічним у цьому контексті став візит президента Б. Обами до Праги для підписання з російським президентом нового договору по скорочення наступальних озброєнь (СНО-ІІ). Під час перебування в Празі Б. Обама наголошував на необхідності проведення подальших заходів для нерозповсюдження ядерного озброєння [188, с. 34 – 35]. Попри те, що підписання контракту з РФ не стосувалось безпосередньо чеських-американських відносин, воно стало знаком підтримки балансу сил та вагомості для США свого європейського союзника.

Незважаючи на складнощі чесько-американського порозуміння в другій половині 2009 р. та сприйняття необхідності зміни розгортання системи ПРО на території Європи, уже в січні наступного року в Празі відбувся Другий стратегічний діалог, у ході якого обидві країни підписали спільну заяву щодо розширення співробітництва в галузі наукових досліджень цивільної ядерної енергії, наукових розробок і зміцнення міждержавних торговельних відносин. На виконання домовленостей 10 червня 2010 р. міністри оборони США – Р. Гейтс і ЧР – М. Бартак під час зустрічі міністрів оборони країн-членів НАТО в Брюсселі підписали Угоду про дослідження, розробки, випробування й оцінку діяльності [61]. Аналогічну угоду з США раніше підписали тільки 10 країн НАТО. За словами міністра П. Бартака, «…підписання Угоди означає відкритий доступ до проектів, які здійснюють Сполучені Штати, та можливість їх спільної реалізації. Своєю чергою для науково-дослідного потенціалу США це шанс вийти на центральноєвропейський ринок» [118., с. 146]. Варто зауважити, що угода не лише створювала умови розвитку у сфері кібернетики, інформатики й автономних систем, а й передбачала можливості реалізації проектів у галузі ядерної фізики, інженерії й біомедичних наук, які визнаються стратегічними сферами розвитку науки.

Третій раунд стратегічного діалогу Чехія – США відбувався 3 – 4 травня 2011 р. та охоплював розгляд питань політики безпеки та диверсифікації енергетичних джерел енергії. З чеського боку лідером переговорів був перший заступник міністра закордонних справ Є. Шнайдер, з боку США ключовими особами були заступник міністра закордонних справ з питань Європи та Євразії

Ф. Гордон і заступник міністра закордонних справ з питань економіки, енергетики і торгівлі Х. Фернандес [300]. Результатом перемовин стало підписання в жовтні 2011 р. між Міністерством енергетики США, посольством США в Празі та Міністерством освіти, молоді і спорту ЧР ще однієї угоди, що передбачала створення спільного центру цивільних ядерних досліджень у Празі [59]. За словами урядовців, створення цього центру повинно було стати ще одним кроком у розширенні чесько-американського співробітництва, сприяти розширенню можливості використання ядерної енергії тощо. Також декларувалося, що угоду підписано для полегшення й координації спільної діяльності й підтримки регіональних ініціатив у сфері ядерної безпеки та задля сприяння режимові нерозповсюдження ядерної зброї.

На виконання угоди протягом року здійснювалась передача Міністерством енергетики США 75 кілограмів флориду солі з національної лабораторії «Oak Ridge» Департаменту США («Department’s Oak Ridge National Laboratory») до Чеського науково-дослідного інституту ядерної енергії «Řež» («Czech Nuclear Research Institute Řež») для проведення експериментів, які пришвидшуватимуть дослідження реакторів нового покоління [272, с. 2 – 4]. Прихильність США до співпраці у сфері вивчення «мирного атома» була продемонстрована переходом реактора «Řež» на низькозбагачений уран з подальшою утилізацією залишків високозбагаченого урану в Чехії. У квітні 2013 р. Сполучені Штати зобов'язалися виділити 500 тис. доларів на фінансування проектів у сфері ядерної енергетики включно з коштами МАГАТЕ. Кошти передбачали створення Центру цивільних ядерних досліджень, формування його професійного складу, проведення робочих нарад, семінарів, навчальних заходів та академічних обмінів. Крім того, уряд ЧР зобов’язався до фінансування долучити «певні внески» з боку ЧР [5]. Подальшим кроком стало підписання наступного документа. 12 –13 червня 2013 р. між ЧР та США було укладено Меморандум порозуміння між Департаментом енергетики США, Державним департаментом США та Міністерством освіти, науки і спорту ЧР щодо необхідності співпраці в рамках Центру цивільних ядерних досліджень [217].

Цього ж року розпочав роботу інформаційний веб-сервер Центру цивільних ядерних досліджень США і ЧР.

Наступна, четверта, едиція Стратегічного діалогу Чехія – США розпочалася 28 березня 2012 р. в Чернінському палаці в Празі. Зустріч була присвячена питанню політики і безпеки, підготовці до саміту НАТО в Чикаго та співробітництву в Афганістані. Чеську сторону представляв перший заступник міністра закордонних справ Є. Шнайдер, американську – заступник директора європейської та євразійської частини Міністерства закордонних справ Ф. Гордон. У ході зустрічі обговорено питання укладення угоди, яка надавала чеським фірмам право на отримання рівного з американськими постачальниками статусу, що фактично означало доступ до американського військового ринку та озброєння. Зауважимо, що вперше про спрощення військової торгівлі між США і ЧР заговорили ще у 2008 р., в ході обговорення проекту розміщення радара ПРО й угоди «СОФА» (SOFA) [76]. Однак тоді через певні обставини підписання угоди не відбулось.

У квітні міністри оборони О. Вондра та Л. Панетта у Брюсселі підписали Міжурядову угоду про взаємну закупівлю матеріалів та послуг для цілей оборони [64]. Як зазначив американський міністр Л. Панетта, «…Чехія разом з Польщею є першими державами Центральної та Східної Європи, які отримали такі ж можливості на збройному ринку, як Великобританія, Німеччина чи Ізраїль». При цьому в рамках угоди американські військові планували закупити протягом 2012 – 2013 рр. військової техніки на суму близько 180 млд. доларів [345]. «Угода має принципове значення для підприємств оборонно-промислового комплексу, оскільки відкриває шлях до отримання контрактів на публічних тендерах в Америці. Ми стали одним із 21 найближчого союзника, з яким Сполучені Штати уклали цей договір», – оцінював важливість угоди О. Вондра [226]. З огляду на те, що близько 40 % світових витрат на оборону припадає на Сполучені Штати, очікування чеських фірм важко переоцінити. За словами міністра оборони США Л. Панетти, підписання угоди про військову торгівлю стало основною подією у відносинах ЧР з США – це «добрий крок у правильному напрямку» [345].

Крім того, у Брюсселі було досягнуто порозуміння щодо створення спільного чесько-хорватського навчального вертолітного центру в рамках програми «розумна оборона» («smart defence») НАТО в м. Пардубіце за умови фінансової підтримки США. До цього часу на цій базі відбувалися навчання американських та афганських пілотів. За словами О. Вондри, ідея формування спільного навчально-тренувального центру з’явилася напередодні у Вашингтоні під час зустрічі прем'єр-міністра ЧР П. Нечаса з президентом США Б. Обамою. Вона стала закономірним продовженням співпраці Чехії і Хорватії у спільних навчаннях військових пілотів для участі в операціях в Афганістані, недалеко від Задару. В одному з коментарів для чеських медіа міністр неоднозначно підкреслив: «Без американської допомоги не зможемо реалізувати цей проект. Думаю, американські партнери задоволені, що до них звертаються з конкретною концепцією військової співпраці». Також міністр оборони ЧР неодноразово наголошував на намірі чеських збройних сил продовжити перебування свого контингенту в Афганістані до квітня 2014 р. [122.].

Попри загальну позитивну динаміку співпраці у сфері безпеки окремі питання чесько-американського партнерства викликали негативну реакцію західноєвропейських партнерів та суспільства. Виступаючи на боці США, фахівці ЧР 2012 р. приєдналися до експертів у питанні планування операції із застосування хімічної зброї в Сирії [59, с. 14]. Крім військових підрозділів, представництво США в консульських установах Сирії здійснювалося за посередництва диппредставників ЧР. До цього аналогічну функцію виконувало польське консульство в Сирії, яке «…з огляду на небезпеку подальшої співпраці було закрито». У серпні 2012 р. Посол США в Чехії Н. Ейзен скерував до уряду ЧР прохання представляти інтереси США в Сирії, обґрунтовуючи це необхідністю захисту прав людини, що є одним із пріоритетів зовнішньої політики Чехії. Американські джерела потрактували цю подію як свідчення «найвищого рівня довіри США до ЧР» [117]. Натомість чеське суспільство та представники неурядових організацій виступили проти, аргументуючи свою позицію необхідністю гарантування безпеки своїм дипломатичним представникам за кордоном. Попри масові протести в центрі Праги

проти втручання в сирійський конфлікт влада ЧР погодилась на прохання США, покликаючись на чергову необхідність підтримки стратегічного партнерства ЧР з США [117]. Участь на боці союзників у збройному конфлікті в Сирії досі залишається одним із контроверсійних питань чеської політики безпеки.

Загалом на цьому етапі співпраці кооперація здійснювалась у трьох стратегічних сферах: безпеки й оборони, економіки і торгівлі, розвитку атомної енергетики і новітніх досліджень. Лише протягом 2012 р. до Праги прибуло близько десяти американських делегацій найвищого рівня, приблизно стільки ж узяло участь у зустрічах, що відбувалися в США.

Однією з перспективних сфер двостороннього співробітництва на цьому етапі стає офсетна політика[2]. Незважаючи на значне скорочення озброєнь після Другої світової війни, продаж військової техніки ЧР до США зберігає лідерські позиції. Якщо порівнювати потоки озброєнь з ЧР до США і ЧР до Канади, то в першому випадку вони будуть удвоє більшими [29, с. 144]. Це, зокрема, відображено в таблиці 2.4. З огляду на інтенсивність двосторонніх контактів 2007 – 2008 рр. саме в цей період спостерігався найбільший експорт озброєння до США. Більше того, аналіз показників військового експорту протягом 2010 – 2011 рр. демонстрував найвищі показники за всю історію відносин ЧР і США. Важливість цього напряму співробітництва засвідчили Угода між урядом ЧР й урядом США про науково-дослідні розробки, тестування та оцінку діяльності [151] і Договір про торгівлю зброєю між ЧР та США, підписання якого відбулося 3 червня 2013 р. в Нью-Йорку. З боку ЧР договір підписали представниця ЧР при ООН Е. Грда, з американської – держсекретар США Дж. Керрі. Договір передбачав урегулювання умов ведення бізнесу для чеських експортерів у міжнародному середовищі, встановлював основні правила для експортерів та імпортерів торгівлі зброєю і поширював їх на всі види звичайних озброєнь, які перераховано в Реєстрі ООН (йдеться про бойові танки,

[2] Офсет — вид компенсаційної угоди військового спорядження, істотною умовою якої є висунення зустрічних вимог щодо інвестування частини коштів від суми контракту в економіку країни-імпортера.

бойові броньовані машини, артилерійські системи великого калібру, бойові літаки, вертольоти, військові кораблі, ракети й пускові установки), а також на стрілецьку зброю і легке озброєння [276].

Практичну функціональність договору ЧР зі США підтвердили передачею для Чехії 2013 р. трьох надзвукових літаків «L-159» [60]. Особливістю цього контракту стала його реалізація на умовах секретності та нерозголошення компанії власника. Відомо було лише, що передача літаків була частиною контракту з іспанською компанією «EADS CASA», яка здійснювала поставку обладнання для Чеських військово-повітряних сил [76]. Про це стало відомо зі слів директра Національного бюро озброєння П. Буланта.

Початок 2014 р. став для чесько-американських відносин продуктивним з погляду реалізації проектів. Серйозність намірів двосторонньої співпраці у сфері розвитку енергетичних досліджень засвідчила угода між США та ЧР під назвою «Атомна енергетика: цивільні дослідження і розвиток», яка була підписана 26 березня 2014 р. [67]. Саме цього дня відбулося відкриття ініційованого президентом США у 2011 р. чесько-американського Центру цивільних ядерних досліджень при технічному університеті в Празі. У ході його відкриття посол США в ЧР Н. Ейзен відзначив: «Наша співпраця у сфері цивільних ядерних досліджень є адекватною формою партнерства у XXI столітті. У рамках такого співробітництва ми не лише об'єднуємо передові науково-технічні інституції, а й створюємо робочі місця як у Сполучених Штатах, так і в Чехії» [77]. Відповідно до домовленостей витрати на розвиток діяльності центру покривалися з бюджетів обох країн. Американська сторона зобов’язалась витратити на проект 500 тис. доларів (9,95 млн. крон) у 2013 – 2015 рр.; технічний університет інвестував близько 1 млн. крон, а Міністерство освіти, науки і спорту – 3,5 млн. крон. Загалом на дослідження й розробки в сфері енергетики американський уряд планував витратити близько 170 млн. доларів [306]. Як зазначив міністр енергетики США Е. Моніз, «…близько третини енергії в Чеській Республіці походить від ядерної енергетики, і тому центр стане «каталізатором» у сфері атомної галузі в ЧР» [308].

З огляду на поступ у сприянні дослідженню ядерної енергетики символічним стало відкриття у Вашингтоні 10 квітня 2014 р. нового раунду стратегічного діалогу Чехії – США. На цю подію було відправлено заступника міністра закордонних справ П. Друлака. З американської сторони участь у зустрічі брала міністр закордонних справ з питань Європи та Євразії В. Нуланд. Варто зауважити, що це був уже п'ятий раунд Стратегічного діалогу, предметом розгляду якого стали сучасні проблеми трансатлантичної системи безпеки й ситуація у Східній Європі та на Близькому Сході. Зустрічний візит В. Нуланд до Праги 5 лютого 2014 р. відбувся задля пошуку спільних рішень щодо врегулювання ситуації в Україні та пошуку спільних рішень у сфері європейської безпеки [252].

Таким чином, характер і сутність чесько-американських відносин протягом історії формування змінювали свої форми і значення для кожної зі сторін. Найвищий рівень підтримки Вашингтон демонстрував протягом процесу інтеграції ЧР до транасталантичного альянсу та планів розміщення елементів ПРО на чеській території. Інвестиції та політична підтримка Чехії на початкових етапах державотворення стали своєрідним підґрунтям для лояльності в чеській зовнішній політиці та готовності підтримувати рішення глобального лідера. При цьому звернемо увагу на те, що у 2007 р., коли Вашингтон запропонував Чехії розмістити радар ПРО, інтереси держав у цій сфері були суміжними й заклали основу подальшої «дорожньої карти» двосторонньої співпраці. Укладення двосторонніх договорів у сфері військової промисловості та торгівлі стало для Чехії можливістю модернізації військових потужностей, промисловості й торгівлі, а традиція проведення двосторонніх дискусій у рамках Стратегічного діалогу підвищила рівень відповідальності та загальних засад діяльності невеликої держави з глобальним лідером.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Трансформація зовнішньої та безпекової політики Чеської Республіки під впливом інтеграції з НАТО до сучасного етапу розвитку міжнародних відносин відбувалася разом зі зміною характеру чесько-американського партнерства, що протягом 1999 – 2014 рр. еволюціонувало від мультилатерального співробітництва в рамках НАТО до пошуку нових форм білатерального співробітництва в окремих секторах безпеки та оборони. Це зумовлене як низкою причин внутрішнього характеру – трансформацією військово-оборонного сектору ЧР, модернізацією армії та підготовкою до участі в міжнародних операціях НАТО; так і зовнішніми чинниками – зміною міжнародного середовища безпеки, зосередженням на боротьбі з тероризмом як загрозою № 1 для міжнародної системи безпеки, розгортанням системи ПРО США в Європі, необхідністю зміцнення «східного кордону» НАТО у зв'язку з агресією з боку РФ та ін.

Дослідники сходяться на тому, що інтеграція з трансатлантичним союзом відбувалася двома етапами. Перший – підготовчий, що охоплював період до офіційного членства ЧР в НАТО, завершився 12 березня 1999 р. досягненням бажаного статусу. Другий – період виконання зобов'язань, від 24 березня 1999 р. – передбачав процес імплементації нормативно-правової бази НАТО, реформування військового сектору та необхідність вибору між колективними зобов'язаннями в рамках НАТО і дотриманням норм ООН. На кожному з етапів трансформації чеської політики безпеки США надавали свою матеріальну та нематеріальну допомогу. Заклавши основу на інституційному рівні, Вашингтон створив грунт не лише для зміцнення європейської системи безпеки, а й для стратегічної присутності в регіоні та підтримки своїх ініціатив в інших регіонах світу. Для Сполучених Штатів Чехія служила платформою згуртування інших країн Центральної Європи (з огляду на сумніви Л. Валенси та його плани створення т. зв. НАТО-біс), можливістю показати готовність підтримки безпеки та допомоги в розвитку державності. Як пише К. Волтс, «…Клінтонові необхідно було показати себе як ефективного лідера з виразною позицією в зовнішній політиці. Разом з національними лідерами

Л. Валенсою та В. Гавелом, які домагались членства в НАТО, він піднімав це питання в Республіканській партії на виборах 1994 р. У результаті отримав більшість голосів у Клівленді та Детройті, де основну частину виборців становили вихідці зі Східної Європи. Голоси і гроші залишаються суттю американської політики. Нові члени НАТО отримали можливість зміцнити і вдосконалити свою військову інфраструктуру шляхом закупівлі найновітнішої зброї, натомість американська військова індустрія, в очікуванні можливостей розширення ринків збуту, лобіювала рішення розширення НАТО» [109, с. 114]. На переконання К. Волтса, внутрішньополітичні розрахунки зумовили розширення стратегічних пріоритетів у політиці США.

Однак для ЧР, як і для інших держав Центральної Європи, членство в НАТО не було лише політичним рішенням. Оскільки основною причиною інтеграції була необхідність зміцнення безпеки, відповідно результатом членства ЧР в НАТО стали зміни в зовнішній, оборонній та безпековій політиці держави. Це не могло не позначитись на зміні стратегічних документів, підходів до планування оборонних витрат та управління сферою безпеки, ухвалення рішень тощо.

Не менш важливу роль у двосторонньому процесі співпраці Чехії і США відігравали зміни адміністрацій та глав держави в кожної зі сторін. Якщо на початку становлення двосторонніх відносин 1993 – 1999 рр. очевидним було переважання особистісних чи ідеологічних чинників, то в 1999 – 2006 рр. співпраця здійснювалась на засадах колективної співпраці з НАТО та задля зміцнення трансатлантичної системи безпеки. Новий етап – 2006 – 2009 рр. – один із найпродуктивніших в історії партнерства ЧР і США, позначений під впливом планів реалізації американської протиракетної системи на території Чехії. Пріоритетність розгортання протиракетної системи для США була продемонстрована вирішенням питання безвізового режиму з державами Європи. В експертному й академічному дискурсах досі немає спільної думки в оцінці останньої фази співробітництва, яку розглядаємо в дисертаційній роботі. Частина дослідників характеризує цей етап як «еру прагматизму», коли кожен з партнерів відповідно до своїх можливостей та

потенціалу обрав напрями співпраці, що відповідають національним інтересам. Інша частина розглядає чесько-американські відносини крізь призму зміцнення європейської і трансатлантичної систем безпеки. Новий етап (2010 – 2014 рр.) двосторонньої співпраці ЧР – США формується разом із розвитком енергетичного й наукового потенціалів ЧР й участі у спільних «стабілізаційних місіях» в Афганістані. З огляду на широку мережу чеських правозахисних організацій у Каїрі, Кабулі чи навіть у Москві, США зацікавлені в підтримці двосторонніх проектів (з огляду на закриття деяких американських інститутів, фондів у зазначених містах). Чехія, як і належить невеликим державам, очікує на великі міжнародні проекти у сфері оборони на кшталт ПРО, а США, як глобальний лідер, пріоритетні інтереси якого зосереджуються в азійсько-тихоокеанському регіоні, обмежується підтримкою невеликих проектів та ініціатив, переважно в рамках колективної оборони чи науково-дослідних програм. У цьому контексті політика безпеки ЧР опиняється перед викликом підтримки подальшого балансу між міжнародними нормами ООН, відносинами з ЄС та США.

Формування політики безпеки ЧР, що здійснювалась паралельно з динамікою відносин з глобальним лідером, зумовлює необхідність винесення із цього процесу відповідних висновків для України, особливо з огляду на наміри інтеграції з НАТО у стратегічній перспективі. По-перше, досвід Чехії у процесі інтеграції з трансатлантичним альянсом свідчить про обов’язковість реформування оборонного комплексу, армії та військової інфраструктури відповідно до стандартів НАТО. Першим кроком у чеській політиці безпеки була «деполітизація» військових структур, люстрація працівників безпекових та оборонних інституцій, що працювали в органах державної влади перед 1989 р. та можливість цивільного контролю над витратами та іншою діяльністю, пов’язаною з політики безпеки. Для України здійснення подібного роду змін потрібне не лише з огляду на те, що фактично держава перебуває в стані війни, але і як сигнал змін для європейських партнерів, які у стратегічній перспективі розглядатимуть рішення щодо членства України в НАТО.

По-друге, необхідною умовою є також зміна основних стратегічних документів у сфері безпеки, що повинні закріплювати основні умови здійснення політики безпеки, характеризувати середовище безпеки, у якому держава покликана здійснювати свою політику, ідентифікувати стратегічні й тактичні загрози, що постають перед державою, регіоном і світовою спільнотою, а також гарантувати відповідний рівень безпеки для своїх громадян.

По-третє, інтеграція з альянсом колективної безпеки потребує підтримки з боку держав-членів трансатлантичного союзу і твердого порозуміння в цьому питанні з глобальним лідером. Подібно до досвіду ЧР, необхідно забезпечити стабільну й надійну координацію процесу трансформації безпекового й оборонного секторів, що передбачала би пряму комунікацію з Вашингтоном і гарантувала б його підтримку за допомогою матеріальних ресурсів і нематеріальних можливостей впливу на ухвалення рішень альянсу. Задля цього необхідно не лише розширити і спрямувати комунікацію на здійснення конкретних цілей, але й запропонувати свою цінність для трансатлантичної системи безпеки та можливостей двосторонньої співпраці з Вашингтоном у стратегічних галузях. Приклад Чехії доводить, що зацікавленість глобального лідера у сфері безпеки одним з невеликих європейських союзників створює додаткові можливості підсилення внутрішньої інфраструктури, армії, всього безпекового сектору, зміцнення позиції в регіоні і навіть відміни візового режиму зі США.

РОЗДІЛ 3. РОЗГОРТАННЯ СИСТЕМИ ПРОТИРАКЕТНОЇ ОБОРОНИ США ТА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ ЧР

3. 1 Передумови розміщення системи ПРО США в Європі

Проблема розміщення елементів системи протиракетної оборони США на європейському континенті постала разом із необхідністю оборони світової спільноти перед загрозами тероризму, удосконалення можливостей балістичних ракет, поширення зброї масового знищення та ін. Розгортання елементів системи протиракетної оборони як частини інструментів боротьби США проти тероризму розпочалося за часів адміністрації Б. Клінтона, коли 2000 р. під час засідання Північноатлантичної Ради НАТО підкреслено необхідність оборони альянсу від зброї масового знищення й балістичних атак у рамках «Середньої розширеної системи протиповітряної оборони» НАТО («Medium Extended Air Defence System») [286]. Однак основним поштовхом до формування протиракетної оборони США й розгортання антибалістичних комплексів на території європейського континенту стали терористичні акти 11 вересня 2001 р. Початково план Дж. Буша полягав у створенні національної системи ПРО («National Missile Defence»), однак процес формування «коаліції держав», що ведуть боротьбу з тероризмом, став «лакмусовим папірцем» для можливостей розширення системи на європейський континент і її перейменування на систему ПРО («Missile Defence»).

Плани розгортання системи ПРО були спрямовані на попередження й перешкоджання запускові балістичних ракет на кожній з фаз льоту (близького, середнього й дальнього польоту). Основною загрозою визначались держави Близького Сходу, зокрема Іран і Північна Корея. Відповідно до концепції розгортання системи ПРО (2001 р.) передбачалося розміщення протиракетних комплексів у Європі, зокрема: 10 ракет типу GBI у Польщі та радарної установки типу «Х-бр» у Чеській Республіці [132, с. 134]. Основним завданням цих цих елементів було відстеження, моніторинг і подання сигналу до головної станції протиракетної оборони на Алясці, і, у випадку підтвердження загрози, з Центру

управління подавався сигнал до запуску ракет, спрямованих на знищення балістичних ракет інших держав у середній фазі льоту [79].

Реалізація проекту передбачалась на трьох етапах та повинна була завершитись 2010 р. На першому етапі (2004 – 2005 рр.) у Департаменті оборони США планували інсталяцію десяти інтрацепторів у Європі, кількість яких повинна була зрости до п’ятдесяти [172]. У жовтні 2004 р. директор Агентства Протиракетної оборони Г. Оберінг запевнив, що здійснені тести та аналіз даних свідчать про широкі оборонні можливості ПРО для США і Європи перед балістичною загрозою з боку Ірану і Північної Кореї [239]. З огляду на важливість проекту для американського і європейського континентів, ухвалено рішення про збільшення витрат на ПРО із 66 до 87 млрд. доларів.

На другому етапі (2006 – 2007 рр.) планувалось розгортання повітряних лазерів «ABL», систем «STSS», наземних комплексів «THAAD», а також розміщення дев’яти ракет GBI далекої дальності на Алясці й однієї ракети «GBI» на базі Ванденбург у Каліфорнії (загалом на цих базах уже перебувала 21 ракета) [164]. Крім того, заплановано розміщення 24 наземних перехоплювачів, 10 військових кораблів «Егіда», оснащених радарами та перехоплювачами дальнього радіусу дії, 21 ракети-перехоплювача для військових кораблів «Егіда», модернізованого радара «Cobra Dane» на Алеутських островах, двох модернізованих радарів раннього виявлення (Beale AFB – у Каліфорнії і Fylingdales – у Великобританії), двох мобільних радарів X-групи, морського радара X-групи [304, с.73].

Реалізація третього етапу (2008 – 2009 рр.) передбачала розгортання протиракетної оборони в таких стратегічних напрямках як: 1) оборона території США від ракет та ін.. балістичних комплексів Північної Кореї (цей напрямок охоплював розміщення 30 ракет «GBI», радарів типу «SBX» і «Shemya AFB» на Алясці та радарів «AN/TPY-2» і «AN/SPY-1» у рамках програми «Глобальної мережі контролю і зв’язку» («Global Communication Network»)); 2) оборона союзників та сил США, розміщених поза її територією, від загрози з боку Ірану дальнього і середнього радіусу дії (передбачав розміщення 71 ракети «Aegis SM-3» «Block I/IA»,

двох військових бригад «THAAD» і 48 ракет, покликаних на перехоплення балістичної загрози, а також 14 додаткових «GBI» і двох радарів «UEWR» на базах у Великій Британії та Гренландії); 3) оборона союзників у Європі перед частковою загрозою з боку іранських ракет дальнього радіусу дії (планував розміщення 10 ракет GBI в Польщі («European Intraceptor Site») та радару середнього радіусу дії в Чехії («European Mid-course Radar»)). [302., с. 77 – 78].

Важливість радарної установки, запланованої для розміщення в Чехії, полягала в попередженні про запуск ракет середнього радіусу дії з боку Ірану чи інших держав, що володіють балістичними ракетами. У разі запуску ракети радар передає сигнал до командного центру США, розраховує балістичну криву польоту антиракети й визначає потенційне середовище її польоту й можливість потрапляння в ціль. Ці дані передаються до командного центру контролю в США, який ухвалює остаточне рішення про запуск антиракет з метою знищення балістичних ракет противника [175]. Крім того, поряд із радаром було заплановано розміщення центру системи виявлення ракет, що складалася з 16 896 елементів та бази для американських військових і персоналу для обслуговування радара.

За словами дослідників, технічні показники радара групи «Х-бр» (чітко визначений радіус, який відстежує дальність польоту випущеної ракети, а потім розраховує радіус польоту протиракети; здатність фіксувати звуки на висоті 8-12 ГГц за довжини звукової хвилі від 3,75 до 2,5 см та ін.) указують на його високу функціональність і здатність виявити ціль, розташовану на відстані більш ніж 2 058 кв. км (хоча теоретично й до 6 700 кв. км.) [177]. Це свідчить про те, що радіус моніторингу радара охоплює територію Європи, Балкани, східну частину РФ та Іран. Детальніше див. таблицю 3. 2. Такі широкі можливості моніторингу й досяжності отримання необхідної інформації не могли не викликати незадоволення з боку РФ та зумовити тим самим нову загрозу для американської протиракетної системи.

Нормативно-правовим підґрунтям розміщення одного з елементів ПРО на території ЧР були засади боротьби із стратегічними загрозами, закріплені в

основному стратегічному документі чеської політики безпеки – Стратегії безпеки 2003 р. Зокрема, ст. 15 проголошувала стратегічною метою «…уникнення небезпеки ураження Чеської Республіки зброєю масового знищення за допомогою ракет чи інших засобів». Далі у ст. 43 Стратегії безпеки ЧР мовилось про те, що «…загроза розповсюдження зброї масового знищення разом із розвитком ракетних технологій та відмовою деяких держав поважати відповідні міжнародні зобов'язання, тягне за собою необхідність створення умов для спільних міжнародних проектів і систем, покликаних забезпечувати безпеку для Чеської Республіки та регіону» [273]. Тому можемо стверджувати, що участь у проекті протиракетної оборони не лише була обґрунтована технічними показниками, а й мала нормативно-правову основу. Крім того, Стратегія безпеки закріплювала форми співробітництва – як багатостороннє, так і двостороннє – з партнерами в рамках НАТО, «…якщо це сприятиме інтересам безпеки» [273]. Тобто двосторонній формат чесько-американських переговорів у питанні ПРО ані найменшою мірою не входив у суперечність із засадами зовнішньої політики чи політики безпеки Чехії. Додатково на користь легітимності проведення двосторонніх переговорів між ЧР зі США була ст. 3 Вашингтонського договору, у якій ідеться: «Задля більш ефективного досягнення цілей цього договору сторони зобов’язуються індивідуально й колективно, безперервно й ефективно підтримувати й розвивати індивідуальні та колективні можливості чинити опір озброєному нападу». Тому ця норма підкреслювала зусилля Чехії у зміцненні військових можливостей альянсу та формування нерозривного зв’язку між системами ПРО США і НАТО [227].

Для політики безпеки ЧР система ПРО США визнавалась найбільш масштабним проектом у сфері оборони. Тому здійснення необхідних попередніх заходів технічного й політичного характеру пояснювали активне залучення чеських експертів до проекту. Вибір місця розташування радара – за 90 км від Праги, на військовій базі у м. Брди – був логічним з погляду наявної там зони, вільної від польотів, завдяки чому не виникало потреби змінювати повітряні маршрути в разі виникнення загрози балістичних атак.

Важливою залишався і фінансовий бік питання. За словами С. Бланка, «…на ЧР як нового члена НАТО буде покладено особливу відповідальність за безпеку регіону. Це також зміцнить чеську економіку й дозволить розвиватись високим технологіям, адже на транспортування і спорудження радара в м. Брди Агентство з протиракетної оборони США планує виділити близько 90 млн. доларів та ще 40 млн. доларів щорічно на обслуговування установки чеськими фахівцями» [100, с. 24 – 26]. За підрахунками іншого дослідника, Т. Гибкі, на транспортування радара до ЧР Агентство протиракетної оборони США планує виділити близько 551 млн. доларів [177]. Свою позицію Сполучені Штати підкріплювали документами Міжнародного агентства з атомної енергії, у яких ішлось, що розміщення елементів системи ПРО в Європі здатне обороняти США від балістичних ракет, випущених як з території держав Близького Сходу, так і з території РФ [161]. Однак тут ішлося лише про гіпотетичні атаки балістичних ракет з боку Ірану чи Росії. Як зазначив президент правозахисного альянсу протиракетної оборони Р. Елісон, «Сполучені Штати за рахунок мінімальної присутності військових на європейському континенті, зокрема розміщення радара середньої дальності дії, прагнуть забезпечити безпеку країнам НАТО» [162]. З огляду на важливість для Вашингтона здійснення проекту Чехія розглядала участь у ньому не лише як можливість зміцнення власної системи безпеки, розвитку військових досліджень, набуття досвіду для військових, науковців та технічного персоналу, але і як свій внесок у підтримку безпеки й оборони Європи.

Якщо ж говорити про захист американського континенту від іранських балістичних ракет дальнього радіуса дії, то фактично ракети в Польщі та радар у ЧР не були б достатньо ефективними. Ідеться про те, що радар середнього радіуса дії не володіє властивостями моніторингу ракет дальнього радіуса дії, у цьому випадку з боку Ірану. Ключове значення радара (відповідно до плану Дж. Буша) полягало в контролі й моніторингу частини європейського континенту та (негласно) східної частини Росії. Крім того, це давало можливість здійснювати «наступальні» удари, хоча про це не йдеться в жодному зі звітів США.

Фактично плани розгортання антибалістичних комплексів ПРО США були зумовлені політикою Вашингтона проти Ірану й Північної Кореї та необхідністю забезпечення захисту європейського континенту від ракетної загрози [205]. Зміна адміністрації США та перешкоди політичного, технічного, фінансового та іншого характеру спричинили зміну стратегічної концепції ПРО й змінили терміни розгортання ПРО до 2013 р., а згодом і до 2018 р. Оголошений 2009 р. Б. Обамою «Поетапний адаптивний підхід» («Phased Adaptive Approach») коригував участь основних європейських союзників по ПРО – Польщі і Чехії – з огляду на затратність і недостатність аргументів щодо існування загрози з боку Ірану й Північної Кореї, а також у рамках зміни політики щодо РФ, що закладались у політиці «перезавантаження». Проект ПРО нового президента США також передбачав розгортання етапами та суттєво зменшував фінансування на його реалізацію.

Додатково Міністр оборони США Р. Гейтс запевнив, що Чехія також може взяти участь у новому проекті ПРО на кожному з його етапів. З цією метою у травні 2010 р. американські експерти запропонували розмістити в Чехії «Центр раннього попередження» і дві установи, покликані здійснювати збір інормації про наявність балістичних ракет у «ворожих держав». Робота цих інституцій повинна була здійснювати моніторинг за появою нових комплексів ракет та аналіз траєкторії руху залишків ракет, збитих у повітрі. Однак через рік після отримання пропозиції Вашингтона (16 червня 2011 р.) уряд ЧР відмовився від участі в новому проекті ПРО, аргументуючи своє рішення тим, що «…Центр раннього попередження, запропонований для розміщення на території ЧР, поступається перед можливостями протиракетної оборони НАТО і не може забезпечити необхідної оборони» [138]. Обгрунтовуючи рішення уряду, міністр оборони О. Вондра підкреслював, що Чехія не хоче отримувати «поступок» чи «подарунків» від США у вигляді невеликих станцій чи центрів раннього попередження, натомість шукатиме можливостей поглиблення співпраці в інших сферах.

Серед експертів немає на сьогодні однозначної відповіді стосовно рішення американської сторони змінити плани щодо ПРО. Чеські експерти неоднозначно

сприйняли рішення Обами. Натомість американські аналітики, серед яких і Т. Глен, оцінили виступ американського президента у Празі 2009 р. як новий щабель зміцнення традиції добрих відносин між ЧР і США, побудованих на спільних цінностях демократії, свободи слова та ін. [294]. Американські, як і європейські, експерти сходяться на тому, що європейський континент став важливим пунктом розширення ПРО саме через його близькість (порівняно зі США) до держав Близького Сходу, а також через міцні зв'язки із Вашингтоном [165, с. 2 – 4]. З огляду на інвестиції, вкладені в оборонну галузь «нових» членів НАТО і ЄС, а також декларовані на урядовому рівні «гарантії безпеки», Вашингтон підготував «сприятливий політичний клімат» задовго до оголошення планів про розгортання ПРО в Європі 2007 р. і продовжує здійснювати цей проект відповідно до національних інтересів. Українські аналітики та експерти подають дещо інше пояснення необхідності впровадження «Поетапного адаптативного підходу», указуючи на те, що він спрямований на відновлення американського впливу в Європі й відновлення сили євроатлантичного партнерства: «Ні для кого не таємниця, що у відносинах між Європою та Сполученими Штатами зараз не найкращий період, і ПРО покликана відродити ідею євроатлантичної єдності, яку активно просуває Вашингтон. І ні Росія, ні Іран тут ні до чого» [44, с. 22].

Розгляд теоретичної і практичної частини аргументів щодо розміщення ПРО в Європі наводить на такі висновки. По-перше, ПРО є функціональною частиною практичної «політики стримування» Сполучених Штатів і розгортається залежно не лише від виникнення небезпеки з боку держав, що володіють балістичними ракетами, але й від зміни адміністрації у Вашингтоні. По-друге, протиракетна оборона може виступати показником військової присутності Сполучених Штатів на європейському континенті та залишається основною поряд з технічними і матеріальними можливостями протиракетної системи НАТО. По-третє, аналіз документів та висновки експертів доводять, що обидва партнери – і ЧР, і США – мали на меті передусім зміцнення своїх оборонних можливостей та власних систем безпеки; при цьому ЧР усвідомлювала ризики розміщення комплексів ПРО (зокрема

з боку Росії), однак надавала перевагу дотриманню умов партнерства зі США та отримання фінансових інвестицій у власний сектор безпеки.

3. 2 Етапи процесу чесько-американських переговорів щодо ПРО

В академічних працях чеських дослідників не виділяються окремі етапи переговорного процесу стосовно розміщення ПРО в Чехії, однак з огляду на предмет дослідження умовно виділимо три стадії переговорного процесу і відповідно – ракурси дискусії між основними політичними силами в уряді, парламенті й поза ним. *Першим етапом можемо окреслити період від 2002 до 2006 рр.* – від початку неофіційних чесько-американських домовленостей щодо можливості розміщення елементів ПРО до офіційного публічного оголошення урядом про двосторонні наміри ЧР та США. Цей етап характеризувався перш за все секретністю та закритістю інформації. Тому урядовці чи політики, які знали про початок переговорів щодо планів розміщення радару ПРО, час від часу «вкидали» в інформаційний простір коментарі з цього приводу. Це ставало причиною провокацій у чеських засобах масової інформації та викликало критику з боку РФ.

Другим етапом є період з 2007 до 2009 рр. – офіційний етап переговорів на міжурядовому, міжпарламентському та експертному рівнях, що супроводжувався системними двосторонніми зустрічами переговорних груп, ознайомчо-інформаційними візитами до місця розміщення радара, вивчення його технічних показників та можливостей. Розробка й можлива участь Чехії в системі ПРО США здійснювалася на двох рівнях – технічному та політичному. Можемо сказати, що це був один із найгостріших та дискусійних етапів, який супроводжувався увагою ЗМІ й активною позицією громадськості.

Третій етап – після 2009 р., тобто часу оголошення оновленої доктрини американської системи протиракетної оборони, *і до початку 2014 р.*, коли офіційно переговірний процес «обірвався», хоча й задекларовано наміри щодо побудови станції радіолокаційного спостереження в майбутньому. Цей етап, подібно до першого, має своєю особливістю «спалахи» активних дискусій (спершу щодо

причин зміни Б. Обамою намірів стосовно співпраці з ЧР, відтак щодо майбутньої участі ЧР в планах ПРО США та ін.), та водночас, як можемо припустити з огляду на рівень міждержавних візитів та сфери кооперації, питання участі ЧР у проекті протиракетної оборони США тривають.

Через те, що першочергово питання розміщення елементів американської системи ПРО на території ЧР стало проблемою багатосторонніх відносин (включаючи ЄС і Росію), розглянемо етапи неофіційних зустрічей та офіційних переговорів між Чехією та США. Попри те, що початок офіційного переговорного процесу відбувся 19 січня 2007 р., коли Чеська Республіка отримала офіційне прохання від США розпочати переговори, насправді перемовини щодо технічних аспектів і місця розташування бази ПРО розпочались задовго до цієї дати. Документи Міністерства закордонних справ ЧР вказують на те, що перші двосторонні консультації з цього питання розпочались у липні 2002 р . За «непублічність інформації» відповідали Міністерство оборони та Міністерство закордонних справ Чеської Республіки. Паралельно відбувалися консультації щодо проекту ПРО чеських представників у Пентагоні. Головним підсумком зустрічей стало оголошення про те, що американська сторона визнає участь союзників у проекті та декларує сприяння подальшому співробітництву [265].

Слід також зауважити, що про існування можливої участі в системі протиракетної оборони США стало відомо ще 2000-го. Зокрема, у листі від 13 червня 2000 р. президентові республіки В. Гавелу пише віце-президент Комітету в закордонних справах парламенту Чеської Республіки Т. Пейн (член ГДП): «За останні місяці непропорційно мало уваги приділено проектові президента США з національної оборони, хоча відомо про підготовку розгортання комплексної системи протиракетної оборони. Шановний пане Президенте, дозвольте запитати Вас, яку позицію займе ЧР у цьому питанні під час обговорення в Раді Безпеки? Чи розглядаєте Ви участь у формуванні системи протиракетної оборони спільно з іншими союзниками альянсу та США як можливість зміцнення ролі Чехії в європейській архітектурі безпеки?» [152]. Після позитивної відповіді президента

щодо підтримки проекту ПРО Т. Пейн виступив на засіданні Ради національної безпеки ООН 20 червня 2000 р. із заявою щодо готовності чеської еліти підтримати американський проект ПРО [246]. Подібну думку Т. Пейн висловлював і під час засідань Ради Національної безпеки ЧР, що викликало неоднозначні оцінки серед політиків і стало предметом обговорення в медіа [247]. У цьому контексті привертає увагу той факт, що влітку 2000 р. П. Пейн говорив конкретно про форму участі Чехії в системі ПРО – радар типу X та його місце розташування – м. Брди [349, с. 24].

Незважаючи на розголос питання, котре офіційно не перебувало на порядку денному, між ЧР і США продовжувались міжміністерські переговори щодо технічних можливостей розміщення елементів ПРО. Протягом липня-вересня 2002 р. представники медіа періодично писали про візити міністрів ЧР до США [70, с. 3]. Зокрема, після повернення міністра оборони ЧР Дж. Тврдіка зі США 19 вересня кореспондент газети «Господарські новини» запитав про мету візиту й плани щодо розгортання ПРО, на що міністр відповів так: «Ми й справді запропонували Сполученим Штатам підтримку в розгортанні системи ПРО на чеській території. Однак ми не давали обіцянок, лише намагались внести ясність щодо своєї позиції відносно ПРО та вказати на складнощі, які можуть виникнути у зв’язку з її розгортанням на чеській політичній сцені» [303, с. 6]. Як випливало пізніше з документів МЗС, результатом цієї зустрічі міністра ЧР у США були домовленості щодо постійної роботи переговорних груп та ведення двосторонньої документації під грифом «таємно».

Увага мас-медіа до питання протиракетної оборони набувала «популярності» та поступово поширилась на інші держави Центральної Європи. Засоби масової інформації повідомляли про зустріч у Вашингтоні експертів, міністрів закордонних справ і оборони США, Польщі та Чехії з метою обговорення можливостей розгортання радара й системи перехоплювачів. З одного боку, серед підстав розміщення елементів ПРО саме в цих державах вказувалось вигідне географічне положення та охоплення кута моніторингу й відстеження ракет середньої дальності, які, ймовірно, могли б стати загрозою для європейського континенту, а також

достатня матеріально-технічна база (з можливістю її зміцнення у випадку дислокації елементів системи) для обслуговування протиракетних комплексів [74, с. 5; 131, с. 4]. У коментарях американських експертів основна увага зосереджувалась на необхідності підтримки безпеки не для США, але для європейських союзників НАТО. З іншого боку, медіа акцентували на негативному впливі ПРО та загрозах, що можуть виникнути у зв'язку із розміщенням елементів системи. На думку критиків розміщення системи ПРО, основними сферами в ЧР, що могли зазнати негативного впливу, були: національна безпека (з огляду на те, що розміщення іноземної бази потребує присутності іноземних фахівців, військових на чеській території), збільшення рівня шпигунства (особливо коли йдеться про російських фахівців і псевдопрацівників дипломатичних представництв РФ), негативний вплив на екологію і здоров'я людини (з огляду на відсутність ґрунтовних досліджень впливу елементів системи на навколишнє середовище), небезпека порушення повітряного простору над ділянкою розміщення системи та загроза вистрілу ракет з боку третіх держав, зокрема Росії. Додатково лунали покликання на німецьких, французьких та інших політичних лідерів, які закликали відмовитись від двостороннього формату участі в системі ПРО США та пропонували проведення переговорів щодо розгортання системи за вчасті усіх членів НАТО.

Проте резонанс у медіа через кілька місяців стих, а питання відносно протиракетної оборони було перенесено до обговорення в вузьких політичних колах. Лише поодинокі телевізійні програми чи статті згадували в контексті тематики безпеки й оборони про питання протиракетної оборони [195, с. 6 – 7]. Незважаючи на відносну «медійну тишу», безперервність продовження переговорів підтверджувала інформація про чергові зустрічі міністрів оборони та інших міністерств, розміщена на інтернет-сторінках МЗС ЧР. Зокрема, восени 2003 р. зі США до Праги було надіслано лист із технічними вимогами щодо можливості будівництва американської ПРО на чеській території на рівних договірних умовах між ЧР та США. За повідомленнями МЗС ЧР, того ж року восени Міністерство оборони США та ЧР розглянули ці технічні вимоги. При цьому Сполучені Штати

задекларували, що проект протиракетної оборони має винятково оборонний характер, спрямований на відвернення можливої атаки балістичних ракет і гарантування безпеки європейському континенті [265]. Наступного року було підготовлено матеріали Міністерства оборони ЧР, які стали основою для отримання мандата на переговори зі США щодо ПРО. У них ішлося про те, що чеський уряд у своїй резолюції № 119 / D від 4 лютого 2004 р. уповноважив міністра оборони продовжити обмін технічною інформацією та попередніми технічними й організаційними питаннями, пов'язаними з ПРО [265]. Резолюція також була конфіденційною. У січні й лютому 2004 р. Міністерство оборони розробило на основі кваліфікаційних критеріїв вимоги до американської сторони, де зазначались можливі території для розміщення елемента ПРО. Ішлося, зокрема, про три військові округи: Лібаву, Болетіце і Брди. Цей матеріал згодом було передано американській стороні. Наступна зустріч на двосторонньому рівні відбувалася в листопаді 2004 р. у Вашингтоні та передбачала обмін інформацією щодо протиракетної оборони між міністерствами оборони ЧР і США.

Наступні два роки – з грудня 2004-го до січня 2006 р. – переговори між ЧР та США відбувалися з ускладненнями через невирішеність питання про фінансування розміщення елементів системи протиракетної оборони. У цей час, між 2004 і 2005 рр., у чеських ЗМІ подається абсолютний мінімум інформації щодо ПРО. У 2004 р. це було майже виключно в контексті радара у Великобританії і Гренландії, як і будівництво бази американської ПРО в Каліфорнії і на Алясці. Винятком стала інформація, подана 12 липня 2004 р. по радіо «Чеський розглас 6» та опублікована на сторінках інтернет-журналу «Британські записки» («Britské listy»). Ішлося про підтвердження в прямому радіоефірі чеським послом у Вашингтоні В. Яндою і міністром оборони ЧР Я. Костелкою інформації про секретність переговорів між адміністрацією Буша і представниками чеського уряду щодо ПРО [182].

2005 р. в чеських ЗМІ з'являлися згадки про європейську ПРО в контексті розгортання теми «інтенсивних таємних переговорів представників міністерства оборони та США» – між Польщею, Чехією та США про розташування

американської ПРО [73]. У тижневику «Господарські новини» з'явилась стаття, у якій ішлося про те, що серед кандидатів на будівництво американської бази – Чехія, Польща й Угорщина [78]. Однак у коментарі до статті прес-секретар Міністерства закордонних справ В. Коллар заперечував таку інформацію наступним чином: «…що ж до нашого міністерства, то предметом переговорів наших працівників ніколи не був і не буде розгляд питання про розміщення іноземних баз» [253].

2006 р. поглибив консультації між експертами ЧР і США. Американська сторона висловила прохання провести попередні дослідження щодо безпечності установки ПРО для території чи життя населення неподалік [74, с.4-5]. Результатом запиту був візит двадцяти американських експертів до місць імовірного розміщення ПРО [71]. Крім того, у Празі відбулося декілька закритих технічних консультацій між американською і чеською сторонами, однак про їх результати громадськість дізналась лише після розсекречення документів (маємо право припускати, що лише їх частини), пов'язаних із ПРО, у червні – липні 2006 р. Зокрема, уряд розсекретив Постанову № 119/2004 від 4 лютого 2004 р., яка легітимізовувала угоду між Міністерствами оборони ЧР і США про обмін інформацією, що стосувалась протиракетної оборони. Додатково було визначено порядок прийняття військових експертів США для дослідження обраних ділянок для безпечного розміщення радара на чеській території [297]. І вже наступного місяця, 26 липня 2006 р., уряд Чехії на своєму засіданні постфактум зазначив про передання Вашингтону «інформації про технічну та організаційну складову розміщення елементів системи протиракетної оборони в Чехії» [313]. Також на урядовому засіданні міністр оборони ЧР представив Резолюцію № 929, де йшлося про подальші візити американських військових та науковців на військові бази [265].

Увага засобів масової інформації знову була прикута до топової теми – безпеки Чехії та розгортання американських баз на її території. Загальна інформація про розміщення радару ПРО та про візити американських експертів у ЗМІ згадується вже в першій половині липня 2006 р. [74, с. 4]. Скажімо, стаття «Де можна побачити базу США?», розміщена на сторінках газети «Сьогодні» («Dnes»)

26 червня 2006 р., припускає, що потенційні місця розміщення ПРО розташовані по всій Центральній Чехії, зокрема на великих територіях у районах Добжіше (Dobříše) або Рапотіце (Rapotice) [189, с. 3].

Чеські дослідники Л. Франк, Н. Гінек, В. Стжітецьки, О. Пікк пояснюють закритий характер переговорів щодо ПРО намаганням Вашингтона уникнути складнощів, пов’язаних із прогнозованою негативною реакцією Росії чи інших держав Європи. Водночас дослідники звертають увагу, що не публічність переговорів щодо ПРО була вигідна для обох сторін: для Чехії – як спосіб отримання інвестицій у військову інфраструктуру та зміцнення гарантій безпеки, а для Сполучених Штатів – як практична гарантія закріплення елементів системи ПРО в Європі та можливість попередження як ракетних атак з боку Ірану чи Північної Кореї (що було записано в офіційних документах), так і небезпеки з боку Росії (що було зрозумілим по замовчуванню) [176].

Незважаючи на такі ускладнення технічного чи політичного характеру процес чесько-американських переговорів не припинявся. Зустрічі відбувалися поперемінно у Празі та у Вашингтоні. Одна з таких відбулася 15 – 18 серпня 2006 р. задля консультування представниками Міністерства оборони й Агентства з протиракетної оборони США чеських експертів щодо розміщення військових баз. Американська сторона представила плани реалізації європейської ПРО, відповідно чеська – презентувала результати тестувань. У ході консультацій було розглянуто й погоджено пропозицію стосовно можливостей розташування американської установки в містечку Брди [265].

Загалом до кінця 2006 р. у медіа можна було спостерігати загострення дискусії щодо питання розміщення бази, ракет-перехоплювачів і радара. Одна з перших публікацій, яка була розміщена в тижневику «Народні новини», 17 серпня вийшла під заголовком «В Чехії буде радар» [319, с. 4]. Через декілька днів інформацію підтвердив тодішній прем'єр-міністр І. Пароубек в інтерв'ю щоденній газеті «Молода Фронта Днес» [310, с. 3]. Два дні після цього в цій же газеті з’явилась інформація про те, що «…американці прийняли вирішальне рішення – розмістити

ракети в Польщі і радар у Чехії лише за умови проведення попереднього референдуму» [75]. Численні спекуляції ческих медіа навколо тематики протиракетної оборони могли свідчити про відсутність у них інформації щодо остаточного рішення. Офіційна позиція влади була стримана та викликала сумніви щодо остаточного рішення розміщення ПРО в Чехії. Навіть за вісім днів до отримання офіційного листа від США, 11 січня 2007 р., у ході свого візиту в Празі заступник держсекретаря США у сфері протиракетної оборони Д. Фрід заявив: «Не чекайте марно на сенсацію. Рішення остаточно ще не прийнято» [131, с. 4]. Загалом протягом неофіційного етапу переговорів між міністерствами й відомствами ЧР та США питання ПРО перетворилось на завуальовану й заполітизовану проблему, якою спекулювали як журналісти, так і неурядові сили, у тому числі й проросійські та інші організації. Політики й дипломати в публічних виступах намагались «обходити» тему розгортання оборонного комплексу США на своїй території і лише в окремих випадках заперечували наявність будь-яких консультацій щодо ПРО.

Початком офіційних політичних переговорів вважається 19 січня 2007 р., коли США звернулись до Чеської Республіки з офіційною дипломатичною нотою з проханням розпочати переговори стосовно розміщення радіолокаційної станції на території Чехії. Увечері того ж дня чеське Міністерство закордонних справ отримало ще один, уже неофіційний, документ, який стосувався необхідності формування офіційних робочих груп, спрямованих на роботу з підписання угод і ратифікацію їх обома палатами парламенту. Для виконання цього прохання чеський уряд зібрався на позачергове засідання, де разом із представниками Ради національної безпеки було ухвалено Постанову № 7 від 24 січня 2007 р. та звернення до міністра закордонних справ і міністра оборони з проханням «сформувати групу експертів з питань радіолокаційної станції, які братимуть участь у переговорах Чехії з США, а також розпочнуть переговори з місцевою владою та двома палатами парламенту Чеської Республіки» [312]. На першому засіданні цієї групи були присутні експерти Міністерства закордонних справ і Міністерства оборони, які працювали над виробленням спільного рішення. Наступне засідання

відбулося 5 лютого 2007 р. під керівництвом першого заступника закордонних справ Т. Пояра і заступника міністра оборони М. Бартака [265].

Завданням кожної з груп були переговори щодо формування тексту двох угод, які стосувались американського проекту ПРО та включення їх до реалізації проекту. Група, що працювала під керівництвом Міністерства закордонних справ, відповідала за так звану Основну угоду, яка стосувалась розміщення елементів системи протиракетної оборони США. Інша група розробляла угоду SOFA – про статус військових сил на території ЧР [285]. Передбачалось, що переговори буде завершено до кінця року. Однак численні спірні пункти угоди в результаті привели до відкладення підписання на невизначений час. Загалом лише протягом 2007 р. було проведено близько вісімнадцяти зустрічей робочих переговорних груп.

Попри важливість процесу переговорів і майже одночасне формування переговорних робочих груп чеська сторона надіслала офіційну відповідь на американський запит лише через два місяці [301]. Лист-погодження з двома додатками, підготовленими експертною переговорною командою та затвердженими урядом, було надіслано в уряд США відповідно до ухваленої Постанови № 322 від 28 березня 2007 р. У ній офіційно засвідчувалось про початок переговорів зі США [315]. Текст листа разом з додатками було розсекречено через 48 годин після їх передання США. Однак прем'єр-міністр М. Тополанек зазначив, що «в цьому конкретному випадку розкриття не означає публікацію, адже це суперечить дипломатичній практиці. Президент республіки, депутати, сенатори та інші ключові особи в справі ПРО повинні бути ознайомлені з текстом як інституційні суб'єкти» [298].

З огляду на особливу увагу громадськості та медіа, зокрема звинувачення у продовженні таємності переговорів, відбулася прес-конференція за участі прем’єр-міністра, де подавалась коротка інформація про основний зміст листа: «Чеська Республіка визнає існування загрози, проти якої спрямована американська система ПРО, тому підтверджує свій намір почати переговори зі США та готовність у послідовному виконанні дослідницької і підготовчої роботи для інсталяції

установки відповідно до чеського законодавства» [353, с. 138]. Крім того, у тексті наголошувалось на суверенності Чеської Республіки, необхідності остаточної процедури затвердження угод парламентом та підписання президентом відповідно до чеської конституції. Також акцент робився на сумісності чеського законодавства і норм міжнародного права. Додаткові протоколи до листа по суті описували необхідність звільнення простору на військовому полігоні в м. Брди, де повинен бути розташований радар. Додаток В визначав підрядників, які безпосередньо проводитимуть роботи, та необхідне фінансування для облаштування відповідної інфраструктури [299].

Пізніше, 23 квітня 2007 р., чеські експерти взяли участь у низці зустрічей, нарад і консультацій під керівництвом директора американського Агентства протиракетної оборони Г. Оберінга в США. Експерти міністерств оборони та закордонних справ ЧР відвідали штаб-квартиру Агентства протиракетної оборони та командно-контрольний центр у Колорадо Спрінгс [239]. Крім того, члени парламенту ознайомлювалися з характеристиками радара на Маршаллових островах, який після модернізації повинен був бути транспортований до Чеської Республіки.

Результатом роботи переговорних груп стало підписання 8 липня 2008 р. в Празі міністром МЗС ЧР К. Шварценбергом та Державним Секретарем США К. Райс кінцевого варіанту Основної угоди щодо ПРО. Угода містила 15 пунктів та укладалась на 25 років. У преамбулі зазначалось: «Визнаючи спільні інтереси та загрози у сфері безпеки та оборони, (…) для зміцнення міжнародного миру і безпеки Сполучених Штатів Америки і Чеської Республіки вирішено об'єднати зусилля для подальшої співпраці» [62]. В угоді закріплювалась сфера її дії, що включала роботу над спільними дослідженнями, проектуванням, тестуванням, обміном інформацією та необхідною технікою, а також провадження і підтримку узгоджених сторонами аспектів ПРО. Також обумовлювалась відповідальність за реалізацію угоди, яку несли відповідні міністерства обох сторін, а також уряди держав. Технічна інформація стосовно проекту ПРО захищалась цією угодою, обумовлюючи її

використання винятково в інтересах ЧР і США, без можливості ознайомлення третіми сторонами. Кошти на реалізацію проекту передбачалось виділяти з обох сторін, а також повідомляти про зміну фінансових витрат, у разі наявності таких, другу сторону.

Однак укладення Основної угоди не означало завершення переговорного процесу. Візити американських військових експертів до місця запланованого розміщення радара ПРО відбувалися системно. Один з таких відбувся 13 – 16 серпня 2007 р. Американська делегація фахівців Агентства протиракетної оборони США у складі тридцяти чоловік відвідала містечко Брди. Метою цієї зустрічі декларувалась необхідність точних технічних вимірювань на території розташування радара. Окрім того, у ході зустрічі також обговорювалась можливість розміщення ракет середньої дальності. Остання зустріч найвищого керівництва перед підписанням договору про статус американських військ на території ЧР відбулась 11 – 12 вересня 2007 р. з ініціативи Міністерства оборони ЧР. За повідомленнями Міністерства закордонних справ, переговори завершились успішно. 19 вересня 2008 р. в Лондоні міністрами оборони ЧР – В. Паркановою і США – Р. Гейтсом – підписано угоду про статус американських солдатів, експертів та військових, що працюватимуть на базі поблизу радарної установки (SOFA) [221]. Угода закріплювала кількість американських представників, необхідну для роботи на об’єкті, а також їх правосуб’єктність на користь США.

Відповідно до чеського законодавства, після того, як договори було укладено, необхідною була їх ратифікація парламентом. Однак восени 2008 р. було заплановано проведення парламентських виборів, тому виникла проблема: питання участі ЧР повинно розглядатись до чи після виборів. Комітет оборони, куди уряд направляв щомісячну інформацію про хід переговорів, наполягав на якомога швидшому голосуванні. Зацікавлення уряду М. Тополанека в ратифікації підписаних чесько-американських домовленостей було пов’язане із наближенням президентських виборів у Сполучених Штатах, що могло означати зміну планів у питання ПРО. Чеські державні аналітики, близькі до урядової позиції, пояснювали

таке пришвидшення процесу легітимізації парламентом договорів бажанням уникнути спекуляцій та використання такої «вибухової теми» під час виборчої кампанії. Однак завершення ратифікації угод сенатом ЧР, де уряд мав коаліційну більшість, відбулось лише 27 листопада.

Що ж до позиції нижньої палати, то тут не було однозначної підтримки чесько-американського проекту, що й стало в кінцевому підсумку причиною зняття його з голосування самим же М. Тополанеком (17 березня 2009 р.). Зі слів тодішнього керівника МЗС К. Шварценберга, очікування М. Тополанека щодо лояльності всіх політичних сторін не були виправдані, оскільки його Партія громадянських демократів мала лише 81 голос, що не становило переважної більшості. ХДС мав 12 голосів, і навіть якщо враховувати потенційні голоси «зелених», то для остаточного ухвалення рішення їх також не вистачало. Задля «згладження» позиційних сторін парламентських сил, прем'єр-міністр М. Тополанек запевнив, що однією з умов участі ЧР у ПРО США стане розгортання антибалістичної системи в рамках НАТО [221]. Така позиція додавала кілька голосів парламентарів, які належали до Партії зелених, яка в офіційному дискурсі щодо ПРО займала проміжну позицію, однак не давала остаточної впевненості в ратифікації проекту. Усе це зумовило подальшу відставку уряду М. Тополанека. Пізніше тимчасовий уряд Й. Фішера заявив, що «складно мати справу з таким політично чутливим питанням за відсутності сильного консенсусу серед політичних сил» [341, с. 117].

Загалом активна фаза переговорів стосовно розміщення радара США в ЧР та підписання офіційних документів не лише поглибили, а й ускладнили чесько-американські відносини. Також вони стали свідченням відсутності консенсусу й непевності щодо цього питання в чеської сторони та бажання окремих політиків і журналістів спекулювати на національних інтересах. Якщо до цього додати скорочення витрат на оборону США та плани зменшення фінансування протиракетних комплексів у Європі, то вимальовувалась логіка наступної фази чесько-американського співробітництва в галузі протиракетної безпеки й оборони.

Ідеться про заміну планів розгортання Третього позиційного блоку ПРО на так званий «Поетапний адаптаційний підхід» розгортання системи ПРО, запропонований новою адміністрацією США президента Б. Обами [184, с. 88]. Основою модернізованої програми стало використання протиракетних систем оборони морського та наземного базування. Ішлось про розміщення удосконалених надводних кораблів, обладнаних багатофункціональною системою «Aegis». Остання включала радіолокаційну станцію «AN/SPY-1» та протиракети Standard SM-3, заплановані для розміщення в Польщі та Румунії. Повідомлення про зміни в чесько-американських домовленостях чеська сторона отримала напередодні ввечері, перед офіційним оголошенням про зміну планів ПРО, у телефонній розмові з прем'єр-міністром Р. Фішером.

На сьогодні існують припущення, що повідомлення президента Б. Обами 17 вересня про повний перегляд загальної концепції ПРО не були несподіванкою для політичної еліти як ЧР, так і США. Про це також ішлося в одному з матеріалів журналу «Вол Стріт» («The Wall Street Journal»). За словами журналістів цього видання, витік інформації з американської адміністрації став причиною відсутності попередніх офіційних консультацій із чеськими дипломатами та політичним керівництвом держави. Тому рішення було ухвалено в односторонньому порядку [264]. Розчарування вищого політичного керівництва ЧР в американській позиції спричинило небажання продовжувати далі «догоджати американським примхам». Якщо до початку офіційного етапу переговорів політики всіх політичних сил відмовчувались стосовно цієї проблеми, то тепер чи не кожен прагнув публічно висловити свою негативну чи то іронічну позицію щодо партнерства з Америкою у сфері протиракетної оборони. Чеські атлантисти не вважали рішення американської адміністрації остаточним, хоча більшість із них зазначила, що переоцінка рішення США є свідченням того, що переговори з Іраном і Росією зайшли в глухий кут. Натомість ЧСДП оцінила зміну доктрини США як перемогу більшості громадян ЧР. На таких самих позиціях стояло посольство Ірану в Празі, яке підтримало це рішення як підтвердження відсутності іранської загрози [181, с. 3].

У своєму аналітичному дослідженні О. Дітріх зазначає, що основним мотивом переходу американської адміністрації на «Поетапний адаптивний підхід» стало бажання зберегти відносини з Росією, насамперед щодо питання Ірану та нових контрактів ядерного роззброєння до закінчення договору «СТАРТ» (для Б. Обами тема стримування поширення ядерної зброї стала одним з ключових орієнтирів зовнішньої політики) [148]. Тому причини відсутності консультацій офіційного Вашингтона з чеськими партнерами дослідник вбачає в «розпорошенні» впливів та можливостей США щодо гарантування безпеки водночас у Європі та на Близькому Сході [149; 145]. Іншу позицію в цьому питанні займає Дж. Глен, який вказує, що чесько-американські відносини після 2009 р. перейшли на новий рівень співпраці, визначивши взаємні інтереси у сфері безпеки й оборони та окресливши сфери співпраці. Водночас присутність США в європейській стратегії безпеки гарантує Чехії міцну співпрацю на регіональному рівні в питаннях оборони східних кордонів НАТО (зокрема в частині надання допомоги Україні), спільних навчань командного складу та інвестицій у чеський військово-промисловий комплекс [124, с. 31 – 33].

Дані соціологічних досліджень доводять, що переважна більшість прихильників політичних сил Чехії позитивно сприйняла зміну концепції ПРО та відмову Б. Обами від розміщення радара в Чехії. За даними Центру трансатлантичних досліджень, понад половину опитаних (55 %) визнали лідерство і вплив США у світі. Приблизно такі ж позиції підтримки серед громадян трансатлантичного партнерства: 58 % опитаних в ЄС, 55 % – американців. Проект трансатлантичної торгівлі та інвестицій мав трохи нижчу підтримку: 56 % респондентів в ЄС, 49 % – американців [112].

Однією зі спроб відновлення довіри чеської сторони до американських союзників став візит заступника держсекретаря Е. Тошера і заступника президента Дж. Байдена у вересні до Праги. Під час обох візитів американські представники зустрілися з президентом, прем’єр-міністром і лідерами двох найбільших політичних партій. Місія Байдена мала своєю метою засвідчити продовження активної співпраці між Чехією і США у всіх попередньо визначених проектах

відповідно до Рамкової угоди про науково-методичне забезпечення та промислову кооперацію, укладеної у 2008 р. та інших двосторонніх договорів [138]. Е. Тошер після зустрічей у Празі повідомив про досягнення спільного порозуміння й домовленостей з міністерствами закордонних справ і оборони ЧР [255]. Однак, про які саме домовленості йшлося, не вказав. У цьому контексті цікавим є коментар міністра оборони ЧР М. Бартака: «Чехія продовжуватиме співпрацю з США і братиме участь у нових формах розгортання протиракетного щита. Поки що нових пропозицій нам не надійшло, однак це питання відкладено до 2015 р.», – зазначив він [254]. За словами міністра, у рамках підготовки до нової протиракетної оборони чехи можуть приєднатися негайно: спершу через участь чеських експертів у роботі в Агентстві з протиракетної оборони США, а згодом і в переговорах щодо розміщення протиракетних установок у рамках Стратегічного діалогу ЧР і США [265].

Отже, питання розміщення елементів системи ПРО США, котре протягом семи років було предметом переговорів між союзниками, не отримало логічного продовження з огляду на низку геополітичних, внутрішньополітичних і технічних факторів. Насамперед ідеться про зміну зовнішньополітичних пріоритетів США у частині модернізації підходу до дислокації елементів ПРО на території європейського континенту й політики «перезавантаження» з РФ. У цих умовах чеська політична еліта висловлювала розчарування та побоювання щодо стану безпеки держав ЦСЄ з огляду на відхід стратегічних інтересів США з Європи. Хоча, з другого боку, продовжувала співпрацю з глобальним лідером в інших сферах.

3. 3. Політика безпеки Чехії у питанні ПРО: внутрішньополітичний дискурс

Питання необхідності розміщення одного з елементів протиракетної системи Сполучених Штатів не лише посіло ключове місце в парламентських та урядових дебатах, а й стало одним з провідних у суспільному дискурсі Чеської Республіки. Засоби масової інформації, неурядові громадські організації, експертні середовища тощо намагалися системно акумулювати суспільні настрої та відображати їх у своїх

звітах, матеріалах, публікаціях. Однак рівень суспільної підтримки урядових рішень, які стосувалися системи ПРО, починаючи з 2007 р. знижувався, незважаючи на запущену урядом ЧР програму промоції елементів американської протиракетної системи. Основною проблемою, що інтегрувала противників чесько-американського проекту як у парламенті, так і в неурядовому секторі, стало питання щодо наслідків присутності американських військ та військової бази на території ЧР, а також екологічна ситуація, пов'язана з негативними наслідками розміщення системи ПРО.

У ситуації суспільного незадоволення безпековою політикою уряду (зокрема в частині розміщення американської бази на своїй території) чеський парламент був «поділений» таким чином:

- ***прихильники системи ПРО на території ЧР*** – найбільша партія урядової коаліції – Партія громадянських демократів, яка виражала підтримку рішенню уряду в питанні чесько-американського співробітництва в галузі протиракетної оборони та підтримувала ідею розміщення її елементів на території Чеської Республіки;

- ***прихильники, що висловлювали застереження,*** – більша частина двох партій: коаліції «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» та частини Партії зелених. Загалом прихильники цих партій до питання ПРО ставились нейтрально. Позиція більшості їх представників базувалась на підтримці ПРО лише за умов її розгортання в рамках НАТО і гарантій захисту території, суверенітету й незалежності з боку США;

- ***противники розміщення ПРО*** – Комуністична партія Чехії та Моравії («крайні ліві»), частина Соціал-демократів і Партії зелених. Вони висловлювали недовіру урядові та процесу чесько-американських переговорів загалом. Вимагали проведення референдуму і залучення експертів НАТО до розробки програми ПРО, а також висували аргументи щодо небезпеки радара для довкілля, населення й суверенітету загалом.

Основними аргументами проти розміщення американської установки ПРО на території ЧР були: 1) загроза втрати суверенітету (хоча урядові переговори щодо ПРО були обґрунтовані необхідністю підтримки добрих відносин зі США, партії

центристського й лівого спрямування розглядали антибалістичну систему передусім з погляду присутності іноземних військ на території держави); 2) небезпека розміщення високотехнологічних балістичних станцій як провокація до гонки озброєнь з боку США, РФ та держав Близького Сходу, акцентування на тому, що інсталяція радара на території ЧР стане причиною не лише націлювання російських ракет на чеську територію, а й погіршення відносин з державами Близького Сходу; 3) загрози екологічній безпеці та здоров'ю населення ЧР.

Співвідношення голосів у парламенті демонструвало значну підтримку проекту чесько-американської співпраці, однак недостатню для того, щоб договір про розміщення елементів системи ПРО на території м. Брди був підтриманий і легітимізований у парламенті. На початку переговорного процесу, а саме 2002 р., у парламенті існувала коаліція соціал-демократів, комуністів та Унії свободи з таким розподілом парламентських місць: Соціал-демократична партія – 30,2 % (70 місць), Партія громадянських демократів – 24,5 % (58 місць), Комуністична партія Чехії та Моравії –18,5 % (41 голос), Християнсько-демократичний союз-Чехословацька народна партія – 14,3 % (22 голоси), Унія свободи – 14,3 % (9 місць) [260]. Коаліція Партії громадянських демократів разом з Комуністичною партією Чехії та Моравії виступала в опозиції.

Після виборів 2006 р., якраз на початку переговорів щодо ПРО, коаліція змінила своїх гравців. Головними політичними акторами стали Партія громадянських демократів – 35,38 % (81 голос), Християнсько-демократичний союз-Чехословацька народна партія – 7,23 % (13 голосів) та Партія зелених – 29 % (6 голосів). В опозиції виступили Соціал-демократична партія – 32,32 % (74 голоси) і Комуністична партія Чехії та Моравії – 12,81 % (26 голосів) [185]. При цьому позиції двох політичних партій, що лідирували за уподобаннями електорату, помітно відрізнялись. З огляду на ситуацію уряд і коаліція були зацікавлені у формуванні «кола прихильників» проекту ПРО в кожній з політичних сил. Основна «лінія розколу» між прихильниками та противниками чесько-американського співробітництва в парламенті повинна була

«розмивалася» за рахунок окремих депутатів і членів уряду, які висували своє, відмінне від партійного, бачення розвитку ПРО на чеській території.

Важливою в цьому контексті була реакція електорату на розгляд проблеми. Відповідно до даних соціологічного дослідження, оприлюдненого в червні 2008 р. Центром вивчення громадської думки в Празі, 68 % опитаних висловилися проти побудови в Чехії радара ПРО США, що становило на 5 % більше, ніж у квітні і на 3 % більше, ніж у березні того ж року. При цьому 72 % респондентів вважали за необхідне проведення обов'язкового загальнонаціонального референдуму з питання розміщення радара ПРО США [238]. Відповідно до даних цього ж дослідження, більше половини, а саме 60 %, виборців Партії громадянських демократів підтримували необхідність встановлення радара, тоді як 88 % голосів прихильників Комуністичної партії виступали проти його встановлення

За словами експертів, така ситуація була спровокована недостатньою інформованістю громадян у питанні ПРО і політики безпеки держави. Соціологічне дослідження Центру трансатлантичних відносин у Празі свідчило, що лише 38 % громадян ЧР переймались темою розміщення американської системи ПРО в м. Брди у 2007 – 2009 рр. Половина респондентів вважала позитивним те, що американська радіолокаційна станція буде встановлено в Чехії. Цікаво, що саме ці люди належали до категорії тих, кого цікавить стан безпеки в державі. Частина респондентів, які не погоджувалися з розташуванням радара в ЧР, у своїй аргументації посилались на можливі атаки з боку іноземних військ (із Близького Сходу) та терактів (див. таблицю 3.3 у додатках). Як видно з таблиці, у партійному розрізі лише громадянські демократи демонстрували прихильність ідеї розміщення ПРО в Чехії, що виражалась у 54 % підтримки. При цьому 48 % комуністів вважали тему ПРО й надалі актуальною та важливою. Інші партії менше уваги приділяли цьому питанню, зокрема: TOP 09 – 47 %, ANO 2011 – 43 %, Християнсько-демократичний союз і соціал-демократи – по 41 %. У демографічному розрізі найбільше темою ПРО переймалися чоловіки віком 45 – 70 років [238].

Аналіз даних провідних чеських соціологічних центрів у Празі засвідчує, що ПРО у сприйнятті громадськістю уявлення щодо ПРО формувалось під впливом заяв лідерів політичних партій. Електоральні симпатії безпосереднім чином відобразились на сприйнятті проблеми в суспільстві – найбільше поінформованими та позитивно налаштованими були прихильники Партії громадянських демократів. Натомість представники інших політичних сил намагались або дистанціюватись від цієї проблематики, або активно пропагувати свою позицію, яка була відмінною від партійної. Порівняння програм політичних партій та їх діяльності наводить на думку, що в питанні розміщення елементів ПРО США їх позиції випливали не лише з програмових цілей чи цінностей, а й з різного роду інтриг і коаліційних поступок. Внутрішньополітична ситуація ЧР демонструвала роз'єднаність як внутрішньопартійних сил, так і коаліції.

Незважаючи на те, що уряд ЧР заявляв про відмову проведення будь-якої агітаційної чи ідеологічної кампанії, до кампанії відносно ПРО було залучено кілька піар-агентств. Першим серед офіційно визначених стало Агентство з PR-комунікацій «AMI» в Празі, завданням якого був контроль та управління у проведенні нейтральної кампанії в питанні ПРО на противагу ресурсам противників ПРО, які розміщували свої матеріали на інтернет-ресурсах «Протиракети» (ProtiRaketam.cz), «Не допустимо!» (Nezakladnam.cz) та «Проти радара» (Against Missiles). Агентство проводило різноманітну роботу серед населення, включаючи розсилку поштових брошур, аудіо- та відеозасобів, зустрічі з громадянами тощо. Ще однією піар-організацією, яка поширювала позитивну інформацію щодо питання ПРО, стала громадянська асоціація «Ягелло 2000», що ідентифікувала себе як «основний чеський суб'єкт у сфері стратегії комунікацій у питанні членства в НАТО і політики безпеки». Членом цієї організації був також прем'єр-міністр М. Тополанек.

Робота зазначених організацій знаходила відображення у процесі дискусій, що лунали з уст популярних акторів, відомих громадських діячів та академіків. Основним завданням було забезпечення підтримки в суспільстві ідеї розміщення ПРО в разі необхідності проведення референдуму, а також створення відповідного «підтексту

можливої небезпеки», задля доведення необхідності розміщення американської системи в державі. Варто зауважити, що в роботі піар-агенцій доходило й до абсурду. Показовим прикладом стало створення пісні «Доброго ранку, пане Радар» («Good morning Mr. Radar») та «Доброго ранку, Прапоре зірок і смуг» («Good morning the Flag of Stars and Stripes»), яку автор раніше створеної соціалістичної пісні «Доброе утро, господин Гагарин» Я. Вікітел разом з керівником Міністерства оборони В. Паркановою переробили на запис нової пісеньки та передали на диску президентові Дж. Бушу під час візиту [81]. Метою такого жесту було послаблення напруги довкола ПРО як з боку широкої громадськості, так і в міжнародному контексті. Крім того, частина журналістів, які підтримували добрі стосунки з прем’єром, прямо чи опосередковано отримували вказівки щодо «правильного висвітлення» інформації. Зокрема, прем'єр-міністр М. Тополанек (ГД) довірив координування зусиль стосовно висвітлення розгортання об'єктів ПРО відомому журналістові та дипломату у відставці Томасу Клвані з умовою щоденного повідомлення про хід подій у питанні ПРО.

Втім інформаційна кампанія, яку уряд і коаліція намагались розгорнути в країні, зіткнулася з незадоволенням і протестами проти рішень розміщення американської протиракетної системи [81]. Підписання на урядовому рівні двосторонньої Угоди про розміщення елементів системи ПРО США в ЧР у квітні 2007 р. стало поштовхом до масових протестів громадян проти цього рішення. У січні цього ж року, після офіційного повідомлення прем’єром про наміри розміщення американської установки ПРО, близько тисячі активістів та прихильників громадських неурядових організації влаштували ходу під стіни посольства США та до чеського уряду. Лідерами цих акцій були професор Я. Тамаш та Я. Майїчек, І. Новоместська, які взяли відповідальність за проведення акцій, їх висвітлення та обґрунтування [236].

Лейтмотивом громадського дискурсу проти розміщення радара США на території ЧР стала публічна кампанія «Не допустимо!» («Ne Zakladnam»), у рамках якої об’єднались декілька десятків громадських об’єднань. Ініціативу «Не

допустимо!» було створено в липні 2006 р., і до її складу входило близько 50 організацій, що виступали проти розміщення військової бази на території ЧР та за проведення референдуму з цього питання. Організація включала ідеологічні течії гуманістів, антиглобалістів, анархістів, громадських об'єднань, які ведуть боротьбу за мир, безпеку довкілля (у тому числі «Грінпіс»), гендерну рівність, а також місцеві націоналістичні організації, лігу мерів, ліга інтелектуалів тощо.

Попри те, що організація складалася з різнорідних ідеологічних течій та учасників, її не можна назвати радикальним стійким угрупованням як це намагались зробити «проурядові кола» в пресі. Навпаки, це більше була спроба формування «руху суспільного спротиву», викликаного незадоволенням політикою уряду. Чеські експерти оцінюють кампанію більше як силу, що зосереджувала свою діяльність на регіональному та локальному рівнях, використовуючи дискурс небезпеки, загрози для ЧР у різних цілях. Риторика цієї організації була спрямована на різні прошарки суспільства, які вбачали в розміщенні ПРО загрозу для національної системи безпеки. Для того, щоб повною мірою реалізовувати свою програму дій, представники організації використовували різні технології задля поширення «антирадарних» ідей у суспільному дискурсі. Серед таких можемо назвати: політичні протести і демонстрації, організації тематичних подій з роздаванням брошур та листівок проти американського проекту ПРО, розсилку інформації поштою і через електроні носії, веб-сторінки та ін.

З огляду на зазначений перелік ресурсів, якими володіли лідери ініціативи «Не допустимо!», зазначимо, що антирадарна кампанія розгорнулась чи не в усіх містах ЧР. Крім того, вона знайшла підтримку й серед європейських неурядових організацій «Європа за мир», що функціонували в Польщі, Угорщині, Словаччині, Італії та інших державах. Прихильники цих організацій вийшли на вулиці перед посольствами США з лозунгами проти розміщення протиракетних систем у Європі. На підтримку учасників протесту виступила профспілкова організація «Мери міст за мир», яка налічує більше двох тисяч мерів у 127 державах та проводить кампанію «Проти розробки та поширення ядерної зброї до 2020 р». Крім того, у січні 2008 р.

на прес-конференції в Японії мер Хіросіми Т. Акіба заявив про підтримку руху незгоди з урядовими рішеннями розміщення американської радарної системи на території ЧР [236].

Однією з наймасовіших стала акція, яка пройшла 24 квітня 2007 р. на Вацлавській площі в Празі, де ініціатива «Не допустимо!» розпочала акції протесту, виступаючи з транспорантами «Проти американського плану встановлення військової бази в ЧР», «Не хочемо іноземної бази в ЧР», «Проти ПРО». Акція мала мирний характер та налічувала кілька тисяч громадян. Організатори зазначали, що мають намір проводити акції і під час візиту президента США Дж. Буша, який повинен був приїхати в липні. «Ми закликаємо, тисячі людей, які прийшли у квітні, прийти на Вацлавську площу 4 – 5 червня під час перебування президента Буша у Празі», – зазначено у прес-релізі «Не допустимо» для чеських та європейських ЗМІ.

Майже через місяць, 26 травня 2007 р., на Вацлавській площі знову проходила масштабна за чисельністю акція. Під час маршу протесту його учасники відбувалася всенародного референдуму, відхилення рішення щодо розміщення радарної бази, а також закликали до відставки уряду. Важливість цієї події підкреслив один з організаторів у коментарях журналістам: «Це великий день для майбутнього Чехії та Європи. Ми побачимо, чи Чехія і Європа зможуть встояти на власних ногах, чи стоятимуть на ногах США» [238]. Ця акція стала ключовою, оскільки відбувалася в масштабах всієї країни і дала поштовх до проведення паралельних акцій за кордоном.

Наступна «хвиля» протестів розгорнулась восени і взимку 2007 – 2008 рр. і була приурочена до символічних подій чеської історії. Зокрема, 17 листопада 2007 р. у 18-ту річницю Оксамитової революції учасниками акції у Празі стали близько 50 тисяч громадян. Демонстрація мала мирний характер, а основною вимогою була необхідність проведення всенародного референдуму. Наступного дня, 18 листопада, Союз сил безпеки Міністерства внутрішніх справ ЧР приєднався до національної акції. Подібного роду протести набирали обертів і в Брно, Остраві, Троскавці та інших містах Чехії. Водночас акції протесту відбувались в Польщі,

Словаччині, Італії, Японії та інших державах. Активісти повідомили про заплановані акції протесту з 15 до 22 березня в Іспанії та Аргентині, Гвінеї та Індії, у Нью-Йорку та в Римі й інших містах, які не погоджувалися з рішенням чеського уряду.

У січні 2008 р. МЗС ЧР направило в Академію наук ЧР лист, у якому повідомлялося про «участь чеських науковців у дослідженнях американської системи протиракетної оборони». Це спровокувало незгоду наукових працівників та інтелігенції, які також долучились до участі в акціях протесту і категорично виступали проти зусиль МЗС ЧР щодо залучення дослідницьких інститутів до американського проекту ПРО. «Протестуємо проти можливості підпорядкувати наукові дослідження військовим інтересам. Ми впевнені, що пріоритетність повинна бути надана цивільним дослідженням…» – ішлось в офіційних заявах [236].

Наступні виступи громадян були 7 лютого, 10 і 15 березня 2008 р. на Градчанах (місце резиденції президента й уряду). Звідти демонстрації прямували до посольства США в Празі. Знаковою для протестувальників стала також демонстрація біля стін посольства США в Празі під час урочистих заходів з нагоди Дня незалежності США. Основними її лозунгами були: «Ми теж хочемо незалежності!», «Американці, дайте нам можливість бути незалежними!» та ін. [236]. Однак представники посольства заявили, що процес узгодження та імплементації проекту ПРО ще триває, тому необхідно зважено підходити до цього питання.

Поряд із проведенням акцій тривала й правова робота – активісти «Не допустимо!» передали до Палати депутатів парламенту ЧР петицію, яку підписали 129 808 громадян. Лише в Празі було зібрано 48 146 підписів, решта надходила з усіх містечок щоденно. У петиції громадяни підписувались проти умов головної угоди про розміщення протиракетної системи США, яку підписали – міністр закордонних справ К. Шварценберг та Державний Секретар США К. Райс 8 липня 2008 р. в Празі. Активісти закликали парламент не голосувати за цю угоду.

Одночасно 15 липня було направлено звернення до прем'єр-міністра, міністра оборони, голови Європейського парламенту та інших європейських інституцій з метою розглянути й підтримати петицію проти розміщення елементів системи ПРО на чеській території [242].

5 квітня 2009 р. під час візиту новообраного на той час американського президента Б. Обами в Прагу на Вацлавській площі знову зібрались демонстранти, щоб висловити свою негативну позицію щодо розміщення радара ПРО. Марш протестувальників пройшов до Празького конгресового центру («Prague Congress Centre») – місця проведення саміту США – ЄС. Серед лідерів акції були мер міста Троскавця, представник Ліги мерів проти радара Я. Неорал, лідер парламентської опозиції проти радара З. Троска та ін. Метою демонстрації стало показати американському президентові й світовим ЗМІ негативну позицію громадськості щодо планів розміщення військової бази в ЧР.

Промова американського президента перевершила очікування демонстрантів. Після оголошення зміни планів щодо будівництва ПРО громадські організації та учасники акцій протесту «…ще більше впевнились у правильності займаної позиції» [237]. Як один з результатів прихильності до цього рішення, протягом 2010 – 2012 рр. Б. Обама серед громадян ЧР мав найвищі показники підтримки політики американського президента, що були найвищими за весь час чеської незалежності й досягли 42 % [124, с. 32 – 33]. Ініціатива «Не допустимо!» оголосила, що громадський рух, який активно виступав проти плану ПРО, став одним із головних причин того, що США відмовились від своїх планів і договори не були ратифіковані в парламенті ЧР.

Таким чином, внутрішньополітичний дискурс у питанні ПРО поглибив суперечності політичних сил та суспільства. Дебати поляризували тих, хто бачив присутність елементів американської системи ПРО для ЧР як основу зміцнення безпеки і трансатлантичних відносин через присутність США в Центральній Європі (оборонна функція), і тих, хто в американській системі ПРО вбачав ризик і загрозу для системи безпеки, обмеження суверенітету ЧР, втягнення країни в «превентивну

війну» (наступальна функція) тощо. Громадська думка, з одного боку, становила моральну складову в переговорах щодо розміщення елементів системи ПРО, а з другого – ставала елементом «боротьби за електорат» політичних сил. Образ американського радара більшість сприймала в категоріях «чужий», а плани щодо побудови американської станції навіть прирівнювалися до радянської окупації.

3. 4. Дискусії щодо розміщення елементів ПРО в Чеській Республіці: зовнішньополітичний аспект

Проблему доцільності розміщення ПРО на своїй території кожна з держав, яка бере в ній участь, вирішувала переважно з огляду на національні інтереси, зобов'язання в рамках НАТО і міжнародну політичну ситуацію. Система ПРО США стала джерелом незгоди як на європейському континенті, так і в Російській Федерації та в конгресі США. Попри загальну, так звану благородну мету – створення системи захисту та протидії загрозам з боку держав, що володіють ядерним потенціалом, розгортання системи протиракетної оборони викликало застереження щодо можливої загрози для європейських союзників Вашингтону з боку держав, що володіють ядерним потенціалом, в тому числі РФ. Позитивні чи негативні позиції партнерів будувались переважно з огляду на пріоритетність перспектив співпраці зі США і РФ, а Чеська Республіка, як невелика держава в центрі Європи, стала яскравим відображенням зіткнення інтересів і політики регіональних лідерів та глобальних партнерів.

Для визначення середовища безпеки, у якому опинилась Чеська Республіка протягом 2007 – 2009 рр., розглянемо позиції союзників щодо рішення чеського уряду розмістити один з елементів ПРО в м. Брди. Залежно від позиціонування держав, що зреагували на чесько-американські плани, їх умовно можна поділити на декілька груп:

1) до першої групи відносимо держави, які були прихильно налаштовані до розміщення ПРО в Центральній Європі. Сюди входить група держав, які безпосередньо брали участь у проекті реалізації американської системи ПРО в

Європі, серед яких Данія, Норвегія, Великобританія, Румунія, Польща, а також країни Балтії – Литва, Латвія, Естонія;

2) друга група – це держави, позицію яких можемо окреслити як умовну: з одного боку, такі держави виступали за розвиток протиракетної оборони в рамках НАТО, з другого – спрямовували зусилля на розробку власних або альтернативних концепцій протиракетної оборони. До групи таких держав можемо віднести Францію та Німеччину. Аналогічну позицію відстоювала більшість членів Європейського парламенту;

3) третю групу утворили держави, які зайняли опозиційну сторону, аргументуючи це своїм національним інтересом та загрозою, яку несе система ПРО для екологічної й політичної систем безпеки. До групи держав, що виступали проти розміщення системи ПРО, належали Австрія, Словаччина, Угорщина, Італія, Іспанія. Сюди ж можемо віднести Україну;

4) до четвертої групи входили держави, які не лише жорстко критикували ідею розміщення системи ПРО, а й погрожували розміщенням ракетних комплексів на кордонах держав НАТО. «Лідером» такої негативної риторики була Російська Федерація, позиція якої розвивалась у публічному та дипломатичному дискурсах шляхом залякування і погроз не так США, як їх союзникам у Європі.

Наголосимо, що ця класифікація є умовною і може не відображати увесь спектр думок світових держав чи їх колективної позиції на форумах НАТО. Дослідження українських експертів, здійснене методом інтерв'ювання експертів і дипломатів держав-членів Альянсу 2011 р., говорить про те, що переважна більшість з них розглядає питання ПРО на європейському континенті в контексті домовленостей між Москвою та Вашингтоном. Експерти країн-членів НАТО констатують: «ПРО – це питання діалогу США – Росія. НАТО тут не грає першої скрипки» [44, с. 17].

Розглянемо детальніше основні аргументи щодо займаних позицій і ставлення до системи протиракетної оборони загалом. До групи прихильників встановлення системи ПРО на території Чеської Республіки зараховуємо Литву, Естонію, Данію,

Великобританію та Польщу. Найбільшу підтримку ПРО висловила Литва. Зокрема, прем'єр Литви Г. Кіркілас висловив думку про те, що система необхідна для Європи та «сприятиме консолідації трансатлантичних відносин, політики безпеки Європи і НАТО» [210]. Підтримку розміщенню елементів системи висловлював і президент Литви В. Адамкус. Під час візиту в Португалію в травні 2007 р. він підкреслив, що ПРО не спрямована на завдання удару Росії, швидше навпаки – служитиме системою моніторингу й оборони європейського континенту [326, с. 14]. Попри те, що Вільнюс не розглядався як територія, де в перспективі можуть бути розміщені протиракетні комплекси, американські пропозиції для Чехії і Польщі вважались можливими до реалізації на території ЄС загалом. Прихильність до реалізації проекту висловив тодішній міністр національної оборони Естонії Я. Аавіксо під час зустрічі з польським міністром національної оборони Б. Кліхем [326, с. 19]. Позитивна позиція Румунії в основному ґрунтувалась на перспективах розміщення американської військово-повітряної бази в Румунії. Такою самою була позиція Болгарії, яка уклала угоди зі США щодо спорудження американсько-болгарських повітряних баз «Безмер» та «Граф Ігнатієво», що на полігоні «Ново Село» в логістичному центрі «Айтос». Крім того, болгари надали для використання США порт Бургас і дозвіл на перебування 250-особового персоналу США для обслуговування баз та порту. Мотивами цих держав були власні державні інтереси в залученні американських інвестицій та налагодженні системи реалізації двосторонніх проектів.

Закономірною в цьому контексті стала підтримка проекту ПРО Данією та Великобританією які були учасниками реалізації проекту ПРО. У лютому 2007 р. прем'єр Т. Блер перед Палатою громад зазначив, що, хоча дискусії з РП та ЧР ще не завершено, корисною була б також участь у них Великобританії з боку США з метою збору інформації про можливості, які відкриваються у зв'язку з розширенням системи протиракетної оборони [296, с. 65]. Як зазначало агентство «Рейтерс», чеський і польський уряди вбачають у системі ПРО США спосіб закріплення довгострокового стратегічного партнерства з глобальним лідером. За словами

британського аналітика Т. Уїльямса, і Чехія, і Польща займають вигідне географічне положення, тому США й вирішили розмістити свої оборонні комплекси на цій території. Водночас він акцентував на тому, що взамін на прийняття системи ПРО та формування позитивного іміджу США громадяни Чехії отримали значні поступки в перетині кордону, тобто можливість в'їзду на територію США без віз [327]. Зауважимо, що рішення про скасування віз для чеських громадян було прийнято як свідчення відкритості співпраці та поступка на підтримку обома палатами чеського парламенту проекту ПРО. Натомість для Польщі, незважаючи на широкі можливості розвитку її війського сектору та міцне партнерство з США, такого рішення не прийнято досі.

З огляду на те, що Польща, як і ЧР, вважала основним гарантом європейської безпеки Сполучені Штати, офіційна позиція Польщі також виражала підтримку планів уряду США щодо розміщення третього етапу системи протиракетної оборони на своїй території і території Чеської Республіки. Уряди Л. Міллера, М. Белкі, К. Марчінкевіча, Я. Качинського послідовно виражали підтримку планам уряду США щодо розміщення елементів системи ПРО. Водночас польська сторона звертала увагу на загрози, які виникали разом з можливостями зміцнення регіональної безпеки. У РП, як і в ЧР, виразно простежувалась «лінія поділу» між противниками (експерти, парламентські сили такі як: «Самооборона», Польська партія соціалістична (PPS), Союз демократичних лівих сил (SLD), Соціал-демократична партія Польщі (SDPL), Партія зелених, а також ініціатива «Стоп війні») та прихильниками (президентські і проурядові сили) розміщення системи ПРО. Серед критиків ПРО – колишній директор польського Інституту міжнародних відносин (PISM) Р. Кужняр, який наголошував на тому, що в разі розміщення проект ПРО буде абсолютно екстериторіальним та позбавить Чехію і Польщу суверенності й послабить політику безпеки держави.

Підсумовуючи позиції прихильників розміщення елементів системи ПРО в Європі, варто зауважити, що їх підтримка базувалась переважно на традиції партнерських відносин зі США та з огляду на інвестиційні можливості з боку

глобального лідера. Додатковим фактором було сприйняття загрози з боку РФ. Позиція прибалтійських держав базувалась на бажанні знищити образ «російської сфери впливу» зі своїх країн, тому підтримка американського проекту була своєрідною «гарантією» безпеки регіону.

Відмінну від попередньо окреслених позицій займали Франція та Німеччина. За словами дослідників, реакції Німеччини та Франції були одними з найбільш складних, та водночас вагомих для всієї Європи. З одного боку, Німеччина підтримувала на найвищому рівні добрі відносини зі США, з другого – співпраця з Росією у військовій та економічній сферах, політика відмови від атомних електростанцій та ін. зумовлювали негативну позицію в розгортанні ПРО США. Поділ думок у німецькій правлячій коаліції загострювали позиції ХДС/ХСС – канцлера А. Меркель, міністра закордонних справ Ф. Штайнмайєра та лідерів СДПН, що виступали за розгортання ПРО в рамках НАТО й за умови узгодження позицій з Росією; та міністра оборони Ф. Юнга, який визнав необхідність протиракетної оборони в контексті все більшої ракетної небезпеки з боку Ірану. Ф. Штайнмайєр підкреслював, що відповідальність за рішення ЄС повинно бути поставлено на Високого представника з питань спільної зовнішньої політики і безпеки Х. Солану, який також виступав проти американського проекту ПРО в Європі [340, с. 64]. Незмінними залишались позиції опозиційних партій – Партії зелених і Ліберально-демократичної партії, які рішуче виступали проти радіолокаційної станції США в Європі. Такий поділ у середовищі німецької влади був спричинений тим, що частина депутатів німецького парламенту трактувала реалізацію американського плану ПРО на території європейського континенту як ризик повернення до політики «гонки озброєнь», інша частина – як спосіб зміцнення політики безпеки Європи. Існувала також думка, що погіршення відносин по лінії Вашингтон – Москва трактуватиметься як відмова від концепції «нової Ост-політік», що означає зближення Росії з ЄС шляхом зміцнення економічних та культурних зв’язків. У цьому контексті варто зауважити, що реакція Німеччини на співпрацю ЧР зі США в галузі протиракетної оборони та військової співпраці з

НАТО завжди була неоднозначною. Вона була історично зумовлена з огляду на традицію присутності німецького фактора в чеському культурному, мовному чи політичному дискурсах.

Порівняно з німецькими дебатами стосовно доцільності розміщення ПРО в Чехії та Польщі це питання для Франції було другорядним. Причиною цього стали президентські вибори 2007 р. Тодішній президент Франції Ж. Ширак під час прес-конференції висловлював недовіру американським планам і зазначив, що вони можуть призвести до створення нових «ліній поділу» на континенті і становити загрозу для єдності ЄС [296, с. 67 – 68]. Пізніше, коли на пост президента було обрано Н. Саркозі, позиції по лінії Париж – Вашингтон стали менш різкими. Н. Саркозі не висловлювався критично стосовно американської ПРО. У березні 2008 р. новообраний президент оголосив про скорочення кількості ядерних боєголовок у Чернобургу, однак це не означало відмову використовувати власні військові можливості в системі протиракетного захисту. Як підкреслив Н. Саркозі, «ядерна зброя – це поліс безпеки на життя» для Франції [335, с. 17].

Загалом, в оцінці позиції Франції аналітики сходяться на тому, що критика могла бути викликана розробкою у цей час власної системи протиракетної оборони та високим рівнем торговельних можливостей з Росією в сфері військової промисловості. Франція була більше зацікавлена в розгортанні системи ПРО в рамках НАТО з можливостями об’єднання з власним військово-промисловим комплексом та узгодженням планів з позицією РФ. Директор аналітичного Центру промисловості та аналітики Д. ле Ферс зазначав, що успіх американської системи ПРО залежатиме від двох чинників – діапазону системи визначеного та оціненого типу загроз, а також рівня участі французької військової промисловості в цій програмі [326, с. 16].

Аргументи наступної групи держав проти базування американської системи були побудовані на небезпеці розміщення комплексів для екології, негативному впливі на здоров’я громадян, що зумовлено територіальною близькістю до запланованої протиракетної установки, а також іншими національними інтересами.

До групи таких держав належали Австрія, Словаччина, Угорщина, а також Італія й Іспанія, які виступали проти присутності США в Європі. Скептична оцінка політичною елітою Іспанії планів США щодо розміщення елементів систем ПРО мала дещо інше підґрунтя, аніж у Франції чи Німеччині. Міністр закордонних справ Іспанії – М. Моратінос у квітні 2008 р. заявив, що проект викликає сумніви в можливості його реалізації на двосторонньому рівні між ЧР і США або Польщею і США, а також в оцінці загроз з боку Ірану. За його словами, питання ПРО необхідно розглянути під час форуму ОБСЄ. Мадрид виступав проти американської системи ПРО ще й тому, що арабські держави, включно з Іраном, постачали Іспанії 38,8 % нафти [326, с. 18]. За словами іспанського державного секретаря з європейських питань А. Новарро, «ЄС перебуває в дуже делікатній ситуації, оскільки Іран є одним із головних постачальників джерел енергії, нафти і газу. Відповідно ми не можемо порівнювати позицію своєї держави з позицією США, яка вже багато років не отримує нафту з Ірану» [296, с. 71]. Отже, негативна позиція Іспанії була зумовлена передусім стратегією енергетичної безпеки держави та небезпекою припинення поставок з боку Ірану та Росії в разі розміщення американських елементів ПРО на території Центральної Європи.

В Італії проблема розміщення елементів ПРО в Європі розглядалась у контексті відносин з РФ. Подібно до інших держав Європи уряд вважав необхідним залучення Москви до переговорів відносно ПРО, а головним аргументом у цьому контексті виступали прагнення попередження «нової гонки озброєнь» та погіршення економічних і політичних взаємин з Росією. Крім того, державний секретар з питань оборони С. Сильвестр у своїх публічних виступах звертав увагу на відмінності в розумінні призначення системи протиракетної оборони європейцями та американцями. Основні його аргументи зводились до того, що Європа територіально перебуває значно ближче до окреслених Сполученими Штатами «держав-ізгоїв» і тому уряди європейських держав повинні бути більш зацікавлені у підтримці добрих відносин з останніми, аніж сприяти розгортанню американської програми протиракетної оборони [326, с. 23].

До держав, опозиційно налаштованих до намірів розміщення системи ПРО в Чехії, належала також Словаччина. Позиція словацького уряду базувалась на негативному досвіді інтеграції в НАТО 1999 р., зокрема відсутністю підтримки з боку США процесу інтеграції в НАТО та ЄС, а також відображала зростання впливу російського фактора на внутрішньополітичний дискурс. Прем'єр-міністр Р. Фіцо під час виступу перед урядом, до складу якого входили Народна партія Словаччини В. Мечіара та Словацька партія народова Я. Сльоти, наголосив на нерозмірності загроз з боку держав Близького Сходу для Америки і Європи й неврахуванні позиції Росії щодо ПРО. Подібним чином на проблему ПРО реагувала коаліційна Словацька національна партія, головою якої був Я. Сльота, відомий своїми проросійськими настроями. В одному із своїх публічних виступів він зауважив, що: «…щит, плани розміщення якого розробляються тут, у Європі, не спрямований проти Ірану чи Північної Кореї, а проти станції радіолокації Російської Федерації. І це зрозуміло всім, навіть п'ятирічній дитині» [245]. Іншу позицію щодо ПРО розглядали лідер опозиційної партії ОРВ М. Дзурінда та міністр закордонних справ Словаччини Я. Кубіш. На думку політиків, розміщення радару в Чехії й антибалічних ракет у Польщі сприятиме зміцненню європейської системи безпеки й стане внеском держав Центральної Європи до безпеки трансатлантичного альянсу.

Наступною державою, що негативно сприйняла плани розміщення протиракетних систем у Чехії й Польщі, була Угорщина. За словами дослідника В. Куббіка, реакція Угорщини на проект ПРО в Європі свідчила про поширення антиамериканських тенденцій, що сформувались на тлі пріоритетності відносин у рамках Європейського Союзу, а також фактор енергетичної залежності від Росії [205]. Офіційна позиція угорського уряду й парламентських партій лівого спрямування базувалась на аргументах щодо небезпеки розташування американських комплексів на європейській території та необхідності розгляду і прийнятті рішення щодо ПРО всіма державами НАТО. Натомість представники соціал-демократичної партії позитивно оцінювали можливість розміщеня ПРО на території Європи та визнавали право Чехії й Польщі на двосторонньому рівні

підписувати відповідний контракт з США. Один з членів партії, міністр оборони Угорщини І. Шекерез підкреслював: «…Європа піддається терористичним атакам і ми повинні захистити себе від загроз цього типу» [205].

Негативною позицією в питанні ПРО вирізнялась і Австрія. Подібно як і реакції інших держав, позиція Відня залежала від двосторонньої кооперації з Росією. Додатковим чинником була позиція міністра оборони Н. Дарабоса щодо непотрібності розвитку системи ПРО ні в рамках ПРО США, ні в державах НАТО. Позиція міністра ґрунтувалась на тому, що будівництво радара в м. Брди є питанням не просто Чехії та США, а всіх європейських держав і тому зачіпає інтереси Австрії. Цю тезу також підтримав канцлер Австрії А. Гузенбауер [326, с. 42].

Завершуючи окреслення офіційних позицій європейських держав, не можемо не звернути увагу на реакцію на проблему ПРО вітчизняних політиків й урядовців. Незважаючи на українсько-американські консультації, які тривали з 2002 р. (на чолі з головою Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України В. Горбуліним), щодо вивчення можливостей участі українських підприємств у проектах зі створення ПРО США, офіційна реакція України на плани розміщення елементів ПРО на території Польщі й Чехії була негативна. Це пояснювалось насамперед позицією тодішнього прем’єр-міністра В. Януковича (каденція якого припинилась із достроковими виборами до парламенту в жовтні 2007 р.) та Партії регіонів. Усупереч тому, що у 2003-2004 рр. українські лідери ракетно-космічної галузі ДКБ «Південне», ВО «Південний машинобудівний завод ім. А.М. Макарова», ВАТ «Хартрон» та інші успішно виконали взяті на себе зобов’язання за контрактами, замовниками в яких виступали американські компанії, зокрема «Lockheed Martin Missile» (головний підрядник в роботах зі створення системи ПРО США), «Boeing», «Northrop Grumann», очільник Міністерства закордонних справ України Л. Кожара налагошував на загрозах ПРО як для національної безпеки, так і для системи безпеки держав Європи. У своїх коментарях Л. Кожара наголошував: «… розгортання системи ПРО можливе лише спільно з Росією. Розбудова ПРО НАТО, чи ЄвроПРО за американським сценарієм суперечить інтересам України,

оскільки порушує стратегічний баланс сил в Європі» [44, с. 14]. За оцінками експертів, така позиція пояснювалась проросійською позицією уряду Януковича та політичною кризою в державі й відповідно відсутністю консолідованої позиції еліт щодо можливого формату участі України в міжнародній системі ПРО [44, с. 15].

Найбільш проблемною в питанні розміщення радара стала позиція РФ. Особливість російської риторики була в заявах не лише проти дій США, а й проти рішення урядів ЧР і ПР щодо співпраці з Вашингтоном. У своїй промові під час конференції з безпеки в Мюнхені в лютому 2007 р. Путін зазначив, що розгортання американської системи ПРО можливе тільки за участі Росії, а якщо ні, то розгортання цієї системи стане лише поштовхом до розв'язання нової хвилі нарощення озброєнь. У ході критики антибалістичної системи президент РФ наголосив, що Росія вбачає у розгортанні цього проекту загрозу своїй національній безпеці та вживатиме контрзаходи в разі розміщення елементів системи на території Чехії чи Польщі [326, с. 11]. В одному зі своїх коментарів російській пресі Путін заявив, що «система ПРО біля кордонів Росії провокує необхідність розміщення ракет під Калінінградом з прицілом на Чехію та Польщу» [259]. Крім того, Путін підкреслив, що Росія й сама володіє протиракетною системою та іншими системами озброєння, здатними проникати в оборонні системи противника (як приклад наводив модернізовані стратегічні ракети «Тополь М»), тому реакція Росії на розміщення біля її кордонів американських військових елементів не змусить себе чекати [326, с. 8-9]. За оцінками експертів, Путін не лише погрожував у разі розміщення елементів ПРО запуском балістичних ракет з Калінінграда, але й подавав сигнали для держав «старої Європи» щодо необхідності впливати на своїх «нових» партнерів – Чехію і Польщу.

У такій самій риториці висловлювались і члени уряду та військові РФ. Військовий командувач РФ В. Поповкін повідомляв, що відповіддю на явну загрозу радара США в Чехії повинно було стати цільове скерування російських ракет на чеські та польські перехоплювачі [326, с. 5]. Вторив йому командир російських ракетних військ М. Соловцов: «Кроки США щодо ПРО вимагають посилення

російської військової присутності в Калінінграді». Позиція міністра оборони Іванова будувалась на аргументах небажаності системи ПРО в Європі, водночас він підкреслював, що Іран чи Північна Корея не мають міжконтинентальних балістичних ракет, щоб загрожувати національній безпеці США [8]. Тому, за його словами, позиція Чехії і Польщі виглядає як можливість «продемонструвати лояльність» перед США за підтримку під час вступу до НАТО.

У цьому контексті зауважимо також, що заходи протидії американській ПРО викликали неоднозначну реакцію серед політичних еліт та експертів: «ліберальна» частина російської еліти виступала проти такого розвитку подій (ідеться про задекларовані наміри щодо націлювання ракет), свідченням чого стала відставка міністра фінансів О. Кудріна. Аналогічної думки дотримується відомий російський експерт О. Арбатов, який зазначав: «Росія не здатна будувати дві системи ПРО: одну – в межах повітряно-космічної оборони проти США і НАТО, а другу – проти третіх країн разом із США і НАТО» [7]. Наявність поміркованих позицій у російському суспільно-політичному дискурсі свідчить про відносну «владу Кремля» в експертних середовищах, а також про спроби об’єктивного аналізу військово-стратегічної ситуації РФ.

Отже, позиції і висновки щодо згаданих держав зумовлювались небезпекою виникнення загроз для національних інтересів держав та залежали від політичної кон’юнктури. Частина з них, не бажаючи підтримувати американську пропозицію, висловлювалася за перенесення предмета дискусії до НАТО, тим самим «звільняючи» ЄС від відповідальності щодо такого дискусійного і складного питання. Для Франції й Німеччини це питання розглядалось насамперед крізь призму їхніх відносин з Росією та економічних інтересів з Іраном. У цьому контексті чеський парламентар у Європейському парламенті Я. Заграділ акцентував на тому, що в аспекті ПРО російські інтереси збігаються з намірами «старої Європи» (передусім Німеччини та Франції) – не випустити зі сфери впливу потенціал держав Центральної Європи. З огляду на те, що реальність нинішньої політики ЄС визначається Лісабонським договором, Франція й Німеччина прагнуть відновлення і

збереження контролю над процесами та рішеннями в ЄС. Тому двостороння співпраця держав Центрально-Східної Європи зі США розглядалась як перешкода в реалізації такої політики. Власне це частково пояснює причини гостроти реакції щодо розміщення ПРО США в Чехії й Польщі.

Як свідчать документи, складність реакції держав Європи та російська риторика щодо націлювання ракет на Європу ускладнила відносини ЧР і США на двосторонньому рівні. У документах МЗС ЧР ідеться про те, що міністр оборони США Р. Гейтс неодноразово звинувачував Чехію в наявності російських експертів (розвідувальної служби) на території запланованого розміщення радара в м. Брди. Варто зауважити також цікаву деталь – незважаючи на ведення переговорів з Чехією та Польщею, Сполучені Штати продовжували вести також переговори з РФ. Як повідомляло МЗС ЧР, президент США Дж. Буш та російський колега В. Путін у телефонній розмові (у березні 2007 р.) провели детальну консультацію про плановане розгортання протиракетної бази в Польщі і Чехії. «Мова велась не лише про консультації», – зазначило неназване джерело чеського МЗС. За повідомленням останнього, у розмові Путін підкреслив: «Ми повинні домовитися про те, чи існують насправді загрози. Якщо Росія встановить реальну наявність загрози з боку Північної Кореї чи Ірану, то Москва готова брати участь у системі спільної протиракетної оборони за участі Європи та США» [326, с. 46]. За припущеннями, ці консультації могли привести Вашингтон до зміни планів на розташування щита в Центральній Європі. Крім того, питання спільної протиракетної оборони стояло на порядку денному ще 2008 р., однак було відкладено з огляду на те, що «Сполучені Штати хотіли створити власну систему протиракетної безпеки» [352]. Такий перебіг подій підтверджує тезу про те, що політика безпеки Чеської Республіки, як невеликої держави у важливих питаннях міжнародних відносин перебуває поміж позиціями та інтересами США і РФ. З огляду на це ухвалення рішень урядом ЧР підтверджує ситуативність чи навіть символічність позиції, коли йдеться про інтереси глобального лідера і «стратегічного партнера».

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Американська протиракетна система на сучасному етапі міжнародних відносин є однією з ключових стратегічних систем у сфері безпеки європейського та американського континентів. Завдяки застосуванню балістичних ракет, радарів і станцій раннього попередження задля відвернення ракетних атак система ПРО становить частину політики безпеки й політики стримування США. Для європейських держав, на території яких розміщено елементи ПРО, система виконує захисну, оборонну функцію, однак водночас несе ризики з боку противників її розміщення в Європі, зокрема РФ.

Плани розміщення протиракетних комплексів США на території Чеської Республіки засвідчили особливе значення чесько-американських відносин. Хід переговорів між ЧР і США щодо ПРО характеризувався високим рівнем зацікавленості американської сторони системою безпеки Чеської Республіки і технічними можливостями розміщення одного з елементів протиракетної системи на її території. Процес переговорів з питань ПРО дозволяє умовно виокремити три етапи, за якими розвивались плани розміщення елементів системи.

Перший етап – у часових межах 2000 – 2006 рр. – характеризувався секретністю, «закритістю» двосторонніх домовленостей, пошуком форматів співпраці та узгодженням технічних параметрів елементів системи ПРО та території, на якій плановано його розміщення. На другому етапі – в рамках 2007 – 2009 рр. – відбувалося окреслення пріоритетів і меж співробітництва, підписання стратегічних документів щодо співпраці між ЧР і США, а також розгорнулась широка публічна дискусія щодо питання ПРО як серед внутрішньополітичних гравців, так і зовнішньополітичних партнерів. Третій етап – після 2009 р., тобто з моменту оголошення американським президентом Б. Обамою програми «оновлення» доктрини ПРО. З огляду на відмову США від попередніх домовленостей щодо розміщення радарної установки на території ЧР та наступною чеською відмовою від американської пропозиції щодо розміщення станції раннього попередження та інформації, вважаємо доцільним назвати цей етап перехідним у чесько-

американських відносинах. Водночас підкреслимо, що зміна американських планів й критика з боку європейських партнерів чи РФ не стала перешкодою для закріплення в стратегічних документах ЧР підтримки ідеї розгортання американської протиракетної системи в рамках НАТО.

Основним стимулом участі Чеської Республіки в проекті ПРО стало зміцнення гарантій безпеки з боку Сполучених Штатів та підвищення рівня безпеки країни від загрози балістичних ракет з боку держав Близького Сходу. Водночас переговорний процес зі США відображав амбівалентність чеської політики безпеки: з одного боку, уряд ухвалив рішення про укладення спільного договору щодо розміщення елементів системи ПРО, а з іншого – політичні сили в парламенті та громадська думка демонстрували спротив американській протиракетній системі. Окремою ланкою чесько-американських переговорів у питанні ПРО постала позиція європейських партнерів, які виступали проти двосторонніх чесько-американських домовленостей. Така ситуація створила сприятливе «поле для маневру» російським та іншим опозиційним силам, які відмовлялись визнавати необхідність розміщення ПРО в Європі.

Таким чином, плани розгортання ПРО США засвідчили пріоритетність для чеської політики безпеки членства в колективних союзах НАТО та ЄС і стали показником необхідності матеріальної підтримки безпекового й оборонного комплексів ЧР з боку Сполучених Штатів. Слабкість позиції Праги засвідчили зміни в розгортанні системи ПРО після 2009 р. та домовленості Вашингтона з Москвою. З огляду на це, уряд продовжує шукати компромісну формулу співпраці у сфері протиракетної оборони зі Сполученими Штатами з урахуванням обмеженості оборонних потужностей держави відповідно до власних національних інтересів і колективних зобов’язань.

Досвід Чеської Республіки у процесі переговорів щодо питання ПРО США може служити прикладом і для вітчизняних дипломатів, фахівців у сфері протиракетної оборони з кількох причин. По-перше, через те, що участь таких держав, як Чехія чи Україна, американською стороною сприймається крізь призму

узгодження інтересів з Росією. Підтвердженням цього аргументу є коментар заступника Генерального секретаря НАТО з політичних питань та політики безпеки Д. Бренгельманна під час відеоконференції, організованої за підсумками Лісабонського саміту (на якому, нагадаємо, секретар РНБО України заявила про готовність долучитися до розбудови євроатлантичної архітектури ПРО). Пояснення чиновника базувалось на тому, що «Росія – найскладніший партнер. Тому НАТО повинне домовитися спершу з нею щодо майбутнього формату системи ПРО, і лише тоді ми зможемо розпочати консультації з ширшим колом партнерів» [44, с. 47 – 48]. Подібну позицію неодноразово займав і генеральний секретар Расмуссен, акцентуючи на відсутності в цьому питанні порозуміння між Росією і НАТО.

По-друге, можливе долучення до реалізації системи ПРО без остаточного узгодження технічних і політичних параметрів між сторонами залишається на непублічному рівні й часто носить характер державної таємниці. З огляду на ракетно-космічний потенціал України й загальну інформацію експертів Міноборони і МЗС України про технічно-експертні консультації щодо можливого формату участі України в системі протиракетної оборони НАТО в рамках Комісії Україна-НАТО, припускаємо можливість України у стратегічній перспективі бути залученою до зміцнення протиповітряної оборони в рамках трансатлантичного альянсу.

По-третє, як довів досвід ЧР, розгортання протиракетних баз чи інших елементів системи – суперечливий і суб’єктивний процес. Амбіції Німеччини (яка переважно виступає проти участі європейських держав у системі ПРО США) й Франції (котра працює над розгортанням власної протиповітряної оборонної системи); негативна реакція РФ і змінність проекту системи разом із зміною адміністрації у Вашингтоні спонукають до вироблення зважених підходів й індивідуальних умов участі в колективній системі, побудованих на основі державних інтересів. Тому на цьому етапі розвитку європейської архітектури безпеки для України важливо, на нашу думку, обмежитись виразною і зрозумілою позицією з окресленням можливостей потенційного внеску до проекту ПРО.

РОЗДІЛ 4. УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В МІЖНАРОДНИХ МІСІЯХ НАТО

4. 1 Роль збройних сил ЧР у міжнародних місіях НАТО

Участь Чеської Республіки в міжнародних місіях стала одним із невід'ємних питань політики безпеки та предметом складної дискусії серед політичних сил у парламенті й уряді у Празі. Складність формування і прийняття рішень у цьому напрямку державної діяльності пов'язана з невеликими (порівняно з іншими державами Європи) ресурсами військової інфраструктури, чисельністю армії та витратами на оборонний сектор. Склад збройних сил ЧР налічує 21970 військових, 6411 цивільних службовців і ще 1131 державного службовця, покликаних формувати і здійснювати оборонну й безпекову політику держави. Порівняно з сусідніми державами, такими як Польща, внесок у миротворчі зусилля НАТО вважається незначним. Однак з огляду на модернізацію військового арсеналу та армії участь сил ЧР в операціях НАТО перевищує її ресурсні й військові можливості. Особлива увага збройних і цивільних сил ЧР до міжнародних місій дозволяє дослідникам виділяти кілька причин, що визначають участь у міжнародних операціях.

Першим постає політичний чинник, що ґрунтується на необхідності виконання зобов'язань перед глобальним партнером і НАТО. Чеська Республіка була однією з перших європейських держав, хто відповідно до ст. 5 задекларував свою підтримку в боротьбі проти тероризму. Е. Міхта говорить про те, що необхідність дотримання зобов'язань випливає з нерівномірності партнерства, у якому перебуває ЧР в стосунку до США [72, с. 23]. Задля збереження відповідного місця (статусу-кво) у політиці глобального партнера мала держава повинна запропонувати особливі умови та інструменти співпраці. Тому одним із напрямів чесько-американської співпраці постає її участь у миротворчих чи стабілізаційних місіях. За словами Я. Бугайського та І. Телекі, у виборі між позицією залишатись противниками або союзниками США в боротьбі проти тероризму Чехія обрала

останню, навіть попри опір західноєвропейських союзників [82, с. 137]. Як стверджують дослідники, така позиція «вибору меншого зла» відповідає інтересам невеликої держави та водночас дозволяє виконувати взяті на себе зобов'язання в рамках Трансатлантичного партнерства [346].

На користь цього аргументу виступають норми, закріплені в основних стратегічних документах Чеської Республіки. Зокрема, військова доктрина ЧР і основний закон, яким керуються військові у здійсненні своїх завдань, декларує: «Основним завданням збройних сил Чехії є і завжди буде захист безпеки в Чеській Республіці з використанням принципів колективної оборони відповідно до статті 5 Вашингтонської конвенції НАТО» [343]. У Стратегії безпеки також підкреслено, що чеські військові є невід'ємною частиною збройних сил і системи оборони НАТО. Тому ст. 11 визначає, що збройні сили Чехії повинні бути професійно й технологічно підготовленими, мобільними і гнучкими для участі в операціях за межами своєї території. «…У випадку виникнення небезпеки чи загрози, спрямованої проти держав-членів альянсу сили ЧР зобов'язані здійснювати процедурні заходи, консультації і брати участь у спільних навчаннях і операціях» [96]. Обов'язковість участі в міжнародних місіях закріплена також у Конституції Чеської Республіки. У ст. 39 і 43 вказується на те, що уряд ухвалює рішення про розгортання збройних сил за межами території ЧР на період, довший, аніж 60 днів, таке рішення повинно бути схвалене простою більшістю голосів депутатів нижньої палати парламенту, а також сенатом. Законом також закріплено, що 13,4 % чеських збройних сил може бути розгорнуто за межами території ЧР, з них 8 % – на постійній основі [316]. Ці та інші документи стратегічного характеру визначали основні засади чеської участі в міжнародних операціях.

Другим постає чинник здобуття досвіду спеціальних сил армії ЧР, зміцнення образу Чехії як держави, що підтримує права і свободи у світі. Як держава, котра проголосила захист прав і свобод одним зі пріоритетних завдань ще 1993 р., Чехія намагається підтримувати імідж «держави-миротворця», розгортаючи значну кількість гуманітарних програм у провінціях, що потребують відновлення.

Ухвалюючи рішення про участь чеських військових і цивільних у міжнародних операціях, уряд ЧР аргументує свою позицію необхідністю зміцнення колективної системи безпеки і збереження стабільності в регіоні й світі. Прикладом можуть служити декларації міністрів В. Парканової і Т. Дуба: «Підтримка стабільності й безпеки в миротворчих операціях НАТО є оптимальним і чи не єдиним способом мінімізації впливу загроз інтересам безпеки Чеської Республіки та її союзників» [279]. У цьому ж контексті участь у місіях НАТО і США коментували й військові експерти ЧР. Наприклад, П. Достал зазначав, що «…для солдатів армії Чеської Республіки місії несуть безцінний досвід, який сприятиме подальшому підвищенню професіоналізму наших військових і раціоналізації військових систем» [279].

Коментарі та декларації урядовців, закріплені в документах, зумовлюють певні суперечності: з одного боку, участь чеських сил у міжнародних операціях підтримує імідж Чехії як «миротворчої держави», збройні сили якої готові дати відповідь на загрози європейської системи безпеки, з іншого – військові зусилля здійснюються на території тих держав, де ЧР не має стратегічних інтересів та не завжди відбуваються під проводом мандата ООН. У цій ситуації генерал ЧР Т. Карасек ставить риторичне запитання: «Чи операції є засобом захисту громадян від процесів, пов’язаних зі збройними конфліктами, незаконною міграцією або торгівлею зброєю? Чи мотивація участі Чехії є виключно ідеалістичною, чи державні чиновники просто намагаються виконувати свої зобов’язання перед союзниками?» [59, с. 23].

Відповідь на це питання дають Н. Гінек та Я. Ейхлер, які наголошують, що участь в операціях НАТО для ЧР не входить до кола природних національних інтересів і є можливістю чеської влади «вислужитись» перед партнерами, передусім перед США. Крім того, у результаті використання методу безпосереднього інтерв’ювання учасників ухвалення політичних рішень Н. Гінек і Я. Ейхлер встановили, що серед причин чеського ангажування в місії стали не лише фактори підтримки інтересів США на Близькому Сході, а й економічні чинники, зокрема йдеться про можливість використання природних ресурсів [156, с. 103 – 104]. Один

із представників Комуністичної партії Чехії і Моравії В. Екснер прямо вказує на приховані економічні мотиви участі у місії в Афганістані: «Ми підтримали провінцію, де передбачається відкриття найбільшого мідного рудника Афганістану, і ми повинні отримати якусь користь для себе» [154, с. 431]. Ідеться про те, що відповідальність за безпеку та стабілізацію провінції Логар (Афганістан), яку взяли на себе чеські сили, зумовлена значними покладами міді на її території. Це підтверджує й активна зацікавленість у розміщенні чеських сил у провінції Логар Міністерства підприємництва та промисловості ЧР. Це міністерство безпосередньо координує діяльність компанії «Китайська металургійна група», що планує відкрити мідний рудник із продуктивністю 10 000 робочих місць у районі Мохаммад Ага.

Наступним чинником залучення чеських сил до міжнародних місій є технічні фактори, що базуються на потенціалі військово-промислового комплексу ЧР. Виробництво радіоелектронної, бронетанкової, авіаційної техніки, що є конкурентоспроможними на світовому ринку озброєння, стає основою не лише вигідних офсетних договорів, а й залучення ЧР до дослідницької програми НАТО зі створення піхотного спорядження для ведення бойових дій у міських умовах. Крім того, близько десяти чеських підприємств беруть участь у виробництві австрійського «БТР Pandur II», що поставляється збройним силам ЧР; чеські компанії здійснюють ремонт і модернізацію бронетанкової техніки («VOP-25» та «VOP-26») і вертольотів («LOM Praha»), а військова навчальна база в Пардубіце є однією з найпотужніших баз для проведення навчань для пілотів [336, с. 62–63].

Такий військово-промисловий потенціал невеликої європейської країни створює можливість для чеської армії реалізовувати замовлення на військову техніку за рахунок національних компаній та у співпраці зі шведськими чи австрійськими компаніями. При цьому зазначимо, що 90-95% військового виробництва ЧР експортує за кордон. Провідними компаніями залишаються: «Чеська Зброя» («Ceska Zbrojovka») – один з найбільших виробників стрілецької зброї та легкого озброєння в Європі; компанія з американськими інвестиціями «АероВодоходи» («AeroVodohody»), яка спільно з італійською компанією «Алена

Аеронавтика» («Alenia Aeronavtika») займається виробництвом надлегких бойових літаків та завершила проведення науково-технічних розробок щодо збору середнього військово-транспортного літака «C-27J Spartan»; компанія «Retia», основним продуктом якої є радіоелектроніка для системи протиповітряної оборони, у тому числі радіолокаційні станції дочірньої компанії «Рамет» («Ramet») і «ЕПА Пардубіце» («ERA Pardubice»), що випускають сучасні елементи радіоелектронної розвідки «Вера» («Vera»); компанія «Татра» («Tatra») займається виробництвом мінометів, пускових установок із кількома ракетами, а також округлих платформ для систем протиповітряної та протиракетної оборони [124, с.4].

Додатковими чинниками співучасті в операціях НАТО стали двосторонні домовленості ЧР зі США. Зокрема, у Декларації про стратегічну співпрацю у сфері оборони між Чеською Республікою та Сполученими Штатами (підписаною 19 вересня 2008 р.) передбачено, що «…сторони зобов’язуються співпрацювати в багатонаціональних операціях у спільних інтересах Сполучених Штатів і Чеської Республіки. Сполучені Штати в рамках наявних повноважень зобов’язуються надавати доступну допомогу для підтримки розгортання чеських контингентів за кордоном; проводити політичний і військовий обміни, які підтримують і розширюють співробітництво у сфері безпеки; періодично здійснюють оновлення угод між США та Чеською Республікою, що стосуються безпеки обох країн» [144].

Іншим нормативним документом, що закріплює легітимність чесько-американської співпраці в місіях НАТО, є «Угода про надання допомоги в боротьбі з тероризмом, участі у військових і стабілізаційних операціях», підписана 8 серпня 2007 р. Відповідно до угоди визначається необхідність співпраці та об’єднання зусиль проти тероризму, зобов’язання підтримувати військові й стабілізаційні операції. Також передбачена можливість надання фінансової й матеріальної допомоги для ЧР у вигляді предметів (військового спорядження) і послуг (підтримка офіцерського та неофіцерського складу, спільний доступ до баз та інших військових об’єктів) для використання з метою захисту проти тероризму й стабілізації потерпілих районів [150]. Крім того, протягом 2007 – 2008 рр. було підписано ще

дві угоди, які закріплювали законні можливості підтримки чеських збройних і цивільних сил для здійснення місій та участі в міжнародних стабілізаційних місіях під проводом США [164, с. 7 – 8]. Спільні договори давали можливість чеським і американським військовим здійснювати спільні навчання, виробляти спільні підходи участі в міжнародних операціях з використанням найновітнішої військової техніки, що надходила зі США.

Перелічені фактори вказують на те, що участь чеських військових і цивільних сил у місіях НАТО здійснювалась на легітимній основі, відповідно до зобов'язань перед альянсом та стратегічних документів держави. Водночас не завжди декларації залучення в місії відповідають фактичним інтересам чеської політики безпеки. У цьому контексті зауважимо також, що позиція уряду зводиться до необхідності різносторонньої участі в міжнародних операціях. Зокрема, як член НАТО Чехія здійснює операції із роззброєння, гуманітарні й рятувальні операції, місії військової допомоги і консультування, із запобігання конфліктам та миротворчі операції, відновлення постконфліктних провінцій тощо; у рамках концепції «розумна оборона» («smart defence») НАТО збройні сили ЧР спеціалізуються на виконанні завдань із радіаційного, хімічного й бактеріологічного захисту, а також перебувають у резерві сил швидкого реагування альянсу (31-ша бригада військово-повітряних сил Чехії).

Перш ніж перейти до характеристики найбільш значимих місій НАТО, у яких ЧР брала участь, звернемо увагу на особливості внутрішньополітичного дискурсу й сприйняття необхідності співпраці чеських сил у міжнародних операціях як одного з елементів політики безпеки Чехії. Дослідники акцентують на тому, що питання участі в міжнародних операціях було дезінтегруючим фактором як для політичних сил ЧР, так і для частини суспільства: лише близько 48 % цікавились ангажуванням сил ЧР в операціях НАТО [159, с. 9 – 11].

Причини такого стану речей зумовлені різним баченням основних політичних сил ЧР міри залучення до співпраці з НАТО та можливостями розвитку співпраці з Вашингтоном. У чеському академічному дискурсі в цьому контексті виділяють

позиції «атлантистів» та «європеїстів» [203, с.73.]. Так звані атлантисти, до яких відносять партію ГД, орієнтовані на співпрацю з НАТО, США і Британією та декларують підтримку участі ЧР у військових операціях та місіях альянсу. Натомість «європеїсти», до яких входять партії СДП, ХДП, Унія свободи, більш прихильно розглядають участь чеських сил у місіях ЄС чи регіональних союзах, аніж в операціях НАТО.

Протяом 1998 – 2002 рр. коаліцію формувала чеська СДП (уряд очолював прем'єр-міністр М. Земан), натомість партія ГДП перебувала в опозиції [187, с. 38]. Саме тому рішення про участь в операціях у Косово й Афганістані розглядались насамперед з погляду можливості надання гуманітарної допомоги, і тільки після цього військової. Не менш важливу роль у цьому процесі відігравала проатлантична позиція президента республіки В. Гавела, який у своїй політиці абсолютно підтримував рішення Вашингтона й визнавав суміжність інтересів ЧР і США. Наступна коаліція, що сформувалася після виборів 2002 р. і складалась із СДП, Унії свободи, ХДП і ЧСНП, визначала доцільність участі в операції в Іраку шляхом надання гуманітарної допомоги, а тодішній прем'єр В. Клаус підкреслював на не легітимність проведення операції без мандата ООН. Остання коаліція (2006 – 2009 рр.), що ухвалювала рішення щодо продовження чеської участі в місії в Афганістані, складалася з партії ГД, ХДП ЧСНП і Партії зелених. Позиція цієї групи базувалась на необхідності підтримки й відновлення провінцій в Афганістані, а також засвідчення з боку ЧР надійного партнерства із США.

Загалом відмінні позиції чеських політичних сил у парламенті спричинили «політизацію» («сек'юритизації») питань, пов'язаних з чеською участю в міжнаціональних операціях, і, як наслідок, негативне налаштування громадської думки в питанні залучення військових до будь-яких операцій НАТО. Однак відправка хоч невеликих за чисельністю і не завжди військових груп до участі в коаліції держав НАТО свідчила про здатність внутрішньополітичних сил до компромісів та узгодження позицій відповідно до національних інтересів.

4. 2. Операція в Косово як перший виклик чесько-американському партнерству в рамках членства ЧР в НАТО

Питання участі чеських збройних сил у місії в Косово стало першою проблемою для політики безпеки ЧР у складі НАТО. Через дванадцять днів після вступу ЧР до альянсу чеські війська разом із союзниками США розпочали завдавати авіаудари в Косово. Ситуація вимагала швидкого ухвалення рішень, до чого не були готові політичні та військові еліти ЧР. За словами О. Піка та В. Хандла, проблема Косово поставила перед державою питання готовності відповідати стандартам НАТО й дотримуватись колективно ухвалених рішень [250, с. 132].

Приводом для проведення операції стало посилення напруги в регіоні 1998 р., коли уряд у Белграді скасував автономію Косово й започаткував пряме керування провінцією [52, с. 63 – 64]. Погіршення ситуації в Косово в березні 1998 р. спричинило необхідність ухвалення рішення (його було прийнято на засіданні РБ ООН у Лондоні) про введення санкцій щодо цього державного утворення. Останні виражались у комплексному ембарго на поставки зброї до колишньої Югославії (у тому числі забороні Косово на поставку військових засобів, що могли бути використані для репресій або тероризму), відмові у виданні віз представникам колишньої Югославії та Сербії, забороні експорту й пільг у сфері торгівлі й інвестицій, фінансованих державою в Сербії. Своєю чергою, Росія виступала проти санкцій, які були спрямовані безпосередньо проти сербів, а також виступила проти Резолюції Ради Безпеки ООН № 1160. За словами дослідників, у цій ситуації Російська Федерація виразно дала зрозуміти, що Рада Безпеки ООН не схвалить військових ударів сил НАТО.

Криза в Косово досягла свого апогею на початку 1999 р. Не дочекавшись мандата ООН на проведення операції (нагадаємо, що Резолюцію Ради Безпеки ООН №1244, яка легітимізувала перебування військ НАТО на території Косово було затверджено лише 10 червня 1999 р.), Сполучені Штати заручились підтримкою союзників та ухвалили рішення про завдання авіаударів. Таке рішення ґрунтувалось на аргументах про те, що конфлікт у Косово становитиме загрозу для територіальної

цілісності НАТО та окремих держав. 24 березня 1999 р. війська НАТО розпочали операцію в Косово [142, с. 3 – 4].

Внутрішньополітична сцена ЧР у питанні Косова була розділена між урядом, президентом, міністрами оборони й закордонних справ. Інша частина учасників політичного процесу не могла визначити свою позицію або виступала проти участі збройних сил ЧР у цій операції. До останніх належали прем'єр-міністр і глави опозиційних партій. Ідеологічну непослідовність було продемонстровано і з боку уряду, позиції в якому були розділені між двома чеськими дипломатами – представником ЧР у НАТО К. Ковандою та послом ЧР у Белграді І. Бушняком. К. Каванда підтримував НАТО в позиції щодо режиму С. Мілошевича й погоджувався на бомбардування Сербії, а І. Бушняк піддавав сумнівам дипломатичну політику, у тому числі інформацію, що надходила про сербську політику етнічних чисток і закликав підтримати переговори із сербським режимом. Заяви та звіти МЗС свідчать, що протягом першого тижня кампанії в Косово Міністерство закордонних справ докладало максимальних зусиль для зниження відсотка тих, хто не погоджувався з державним рішенням участі в інтервенції [354].

Результатом таких контроверсій стало оприлюднення спільної чесько-грецької заяви 23 травня, у якій було висловлено позицію несхвалення операції в Косово державою та її громадянами з огляду на тісну історичну традицію співпраці з балканськими країнами. Обидві держави у своїй ініціативі закликали до якнайшвидшого припинення бомбардувань та завершення конфлікту [250, с. 36]. Така категоричність і відсутність спільних консультацій у рамках НАТО викликали обурення керівництва альянсу та хвилю критики з боку третіх держав, які не входили до складу альянсу. У результаті гострих п'ятигодинних парламентських дебатів 6 квітня чеський парламент усе ж ухвалив рішення про відкриття свого повітряного простору для цілей операції в Косово. Процес остаточного затвердження чеської участі в цій операції продовжився, коли в червні 1999 р. парламент схвалив пропозицію уряду направити розвідувальну роту й військовий транспортний літак Ан-26 для участі в операції. Слідом за сенатом Резолюцію № 93

також схвалила нижня палата чеського парламенту. Чеська група з виконання завдань у стабілізаційній місії складалася з механізованої бригади, вертолітного підрозділу та групи підтримки, що були розміщені на базі в Шайковачі (Šajkovac base). Загальна кількість військовослужбовців налічувала 730 осіб [187, с. 43 – 44].

Участь чеських військових в операції здійснювалась у двох напрямах: операція AFOR / Allied Harbour (квітень – вересень 1999 р.), суть якої полягала в наданні цивільної медичної допомоги та опіки над біженцями з Косово до Албанії (на що уряд ЧР виділив польовий військовий госпіталь і команду для виконання цивільних завдань) та операція «KFOR/ Joint Guardian», завданням якої була стабілізація військово-політичної, безпекової ситуації в Косово і стримування політики Мілошевича (на виконання цього завдання уряд виділив механізовану бригаду, склад якої збільшився від 200 до 800 чоловік) [191]. Принципова різниця цих двох операцій полягала в їх призначенні: якщо перша була гуманітарна, то другу можемо назвати стабілізаційною. Хоча обидві мали миротворчий характер, дискусії в суспільному й академічному дискурсі щодо їх фактичного призначення й наслідків були неоднозначними.

Причин цього було декілька. По-перше, 1999 р. сприймався як «історичний момент» для чеської системи безпеки, коли держава стала членом НАТО і безпека держави гарантувалась її союзниками. Водночас ангажування Сполучених Штатів на європейському континенті вимагало усвідомлення, що членство в альянсі – це не лише «гарантії», а й обов’язки перед союзниками. По-друге, перша Стратегія безпеки ЧР, прийнята того ж року, декларувала «стратегічне партнерство» зі США, а Вашингтону відводила роль «гаранта» безпеки. По-третє, – відсутність єдиної позиції серед політичних сил Чехії щодо остаточного рішення в цьому питанні та негативне сприйняття операції в Косово громадськістю. Частина чеських політиків вказувала на цілком позитивну традицію співпраці з Балканами та ризик їх погіршення після виступу на боці союзних сил (соціал-демократи, християнські демократи), інша частина виступала за необхідність гарантування чеської безпеки проти можливої загрози з боку РФ (громадянські демократи). Контроверсійними

були й заяви президентів ЧР: позиція В. Гавела, який в останні тижні своєї каденції підписав рішення про приєднання до сил союзників США, протиставлялась категоричною «антиамериканською» позицією президента В. Клауса. Таким чином, питання участі в операції в Косово розглядалось переважно в політичній площині, а правовий статус участі в міжнародній операції без мандата ООН відходив на другий план. Наслідком цієї ситуації став розкол усіх гілок влади, а рівень суспільної підтримки членства ЧР у НАТО знизився до критичних 30 %.

Частина чеських дослідників сходиться на тому, що удари по Косово стали першою підвалиною в підриві довіри до трансатлантичної системи безпеки й «безальтернативності вибору»; коли з огляду на позитивний діалог та гарантії безпеки з боку Вашингтона (а також підтримку в здобутті членства в НАТО) ЧР, з одного боку, декларувала підтримку американським союзникам, а з другого – ставила під сумнів правомірність питання інтервенції та ігнорування міжнародних правових норм. У такому самому становищі опинилися творці чеської політики і під час ухвалення рішень щодо подальшої участі в американських операціях. Ш. Вайсова та Л. Кабада називають такий стан чеської зовнішньої політики «дилемою чеського атлантизму», звертаючи увагу на те, що в умовах фактичної відсутності вибору політичних засобів альтернативою проекту спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС Чехія обирає двосторонні відносини з США [109, с. 123].

За словами І. Цепенди, актуальність присутності військ НАТО в Косово зберігається й до сьогодні. Раптовий вибух насильства проти сербського населення в Косово 2004 р. підтвердив потребу продовження присутності альянсу в цій провінції, послаблюючи аргументи прихильників скорочення миротворчих сил. І навіть після проголошення незалежності республіки (2008 р.) альянс вирішив узяти на себе відповідальність контролювати розпуск корпусу захисту і сприяти створенню професійних сил безпеки Косово [52, с. 493 – 494]. У цьому контексті зауважимо, що з лютого до серпня 2013 р. завдання операції виконувала 4-та група з одинадцяти чеських солдатів за активної підтримки діяльності 3-ї групи. Про

розгортання її діяльності в місії КФОР було вирішено відповідно до пропозиції уряду № 349 від 16 травня 2012 р. [315].

Таким чином, розгортання чеських союзницьких сил у Косово відображало стан «залежності» зовнішньої та безпекової політики держави від рішень НАТО, що ухвалювались за ініціативи США. Проведення операції без мандата РБ ООН (на початковій стадії) ускладнило для ЧР можливості знаходження консенсусу з європейськими союзниками й довело наявність американського впливу на політику держав Центральної Європи загалом і Чехії зокрема. З іншого боку, лобіювання Вашингтоном протягом 1995 – 1999 рр. чеських прагнень до участі в НАТО закладало підтримку американських ініціатив партнерами в Європі.

4. 3 Участь чеських військових у міжнародних операціях в Афганістані

Проблема Афганістану, а також питання необхідності військових операцій залишаються одними з найактуальніших у системі координат міжнародної безпеки. Увага до Афганістану з боку найбільших гравців міжнародної політики перенесла питання конфлікту двох держав із військової в політичну площину, розширивши її масштаби до глобальної боротьби проти талібанського режиму. Водночас війна в Афганістані стала показником здатності США акумулювати сили союзників, у тому числі за допомогою формування так званих спільних інтересів.

Дослідники на американському та європейському континентах схильні до абсолютизації значення терористичних актів 2001 р. Частина їх порівнює американську інтервенцію в Афганістані 2001 р. з радянською 1979 р. Однак ми в нашому дослідженні схиляємось до думки американського дослідника Р. Кагана, який веде мову про те, що американські імперативи після 2001 р. не змінились, а просто стали явними, а терористичні акти виявилися приводом до початку превентивної війни та поширення своїх інтересів у світі [256, с. 53]. За словами Р. Кагана, збільшення кількості солдатів і цивільних осіб в Афганістані за рахунок союзників стало частиною американської стратегії поширення світового лідерства, а також зміцнення системи обороноздатності держави [256]. Опинившись у новому

середовищі безпеки, Вашингтон спрямував зусилля на те, щоб заручитись підтримкою союзників на європейському континенті в рамках трансатлантичного співробітництва. Проте методи боротьби проти тероризму та поширення зброї масового знищення, таємність та однобічність подання інформації щодо загроз безпеки викликали недовіру європейських союзників і застереження в зусиллях і необхідності підтримки світового гегемона [274, с. 5 – 6].

Одночасно негативним сигналом для частини європейських (у тому числі чеських) політичних сил стало поступове зближення російської та американської позицій у боротьбі проти тероризму. Занепокоєння партнерів посилилось після оприлюдненої Д. Рамсфельдом публічної заяви, у якій серед іншого зазначалось: «…не коаліція визначає місію, а місія визначає коаліцію» [213, с. 32]. Такі висловлювання американських посадовців не лише провокували «хвилі антиамериканізму» в чеському суспільстві, а й зумовлювали необхідність співвідношення гарантій безпеці з боку ЧР і загроз, що постають для чеських військових, залучених до місій на Близькому Сході.

Генерал Ю. Шедіви звертає увагу на те, що операція в Афганістані засвідчила не лише розкол усередині Європи, але й слабкість військової самостійності європейського континенту й еластичність міжнародно-правових норм для США. За словами Н. Гінека, справжні причини вступу американських військових на територію Афганістану переважно замовчувались, хоча й були названі в негативному контексті як втручання або інтервенція. Підтвердження цього знаходимо в документах Вашингтона, де основною метою проголошувалось не поліпшення безпеки і стабільності в країні, а усунення угруповання «Аль-Каїда», знищення руху Талібан та нейтралізація У. бен Ладена. Н. Гінек підкреслює, що задля надання операції обов’язковості й символічності на початкових етапах її названо «Безмежна справедливість» («Infinite Justice»), однак пізніше перейменовано на «Непохитна свобода» [174, с. 59-60].

Дослідники Ш. Вайсова та Л. Кабада мають окрему думку з приводу початку залучення сил Чехії до антитерористичної кампанії США. За словами науковців,

Вашингтон підпорядкував діяльність членів НАТО своєму чіткому управлінню за рахунок чого розширив сферу регіональної відповідальності альянсу. Відповідно, якщо «старі держави-члени» могли ще виявити хоч якусь незгоду позиції альянсу зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами, то малі держави, серед яких і ЧР, опинились у безальтернативній ситуації слідування діям і принципам НАТО. У цьому контексті чеські дослідники ставлять риторичне запитання: «На скільки істинними були чеські інтереси в Афганістані чи у Північній Африці? Чи могла ЧР реально допомогти США з огляду на технологічний розрив та обмеженість військових можливостей?» [109, с. 76].

Додатковим негативним фактором участі чеських військ у спецопераціях виступають особливості сприйняття США на Близькому Сході, що автоматичним чином екстраполюється на їхніх союзників. Відповідно основними загрозами для військових, у тому числі чеських, стають складні та неочікувані тактики нападів партизанів, що діють в Афганістані, намагання заполонити інформаційний простір повідомленнями негативного характеру для місцевого населення, спрямованими проти міжнародних сил відновлення провінцій. У цьому контексті Г. Кіссінджер наголошує, що «…найбільше значення для афганців мають їхня свобода і незалежність. Тому жодне військове вторгнення в цю країну не відзначається успіхом» [90].

Аналіз чеської участі у здійсненні операцій НАТО в Афганістані дозволяє розділити їх на дві частини: з 2002-го до 2004 р. – військова операція під назвою «Непохитна свобода» («Enduring Freedom») у рамках діяльності Міжнародних сил НАТО, з 2008-го до 2014 р. – поствійськова, стабілізаційна місія, що включала так звані «м’які форми» боротьби з тероризмом за допомогою Груп з відновлення провінцій.

Військові дії проти режиму талібів та їх лідера У. Бен Ладена розпочались 7 жовтня 2001 р. атакою союзних сил США та альянсу, що налічували 15 бомбардувальників, 25 винищувачів, 50 ракет «Cruise» тощо. Після отримання переваги в повітрі 19 жовтня 2001 р. союзні сили сухопутних військ НАТО

здійснили входження на півночі від Кандагара і вже через місяць, 13 листопада 2001 р., вступили на територію Кабула [101, с. 268]. Після висловлення співчуття Сполученим Штатам чеський уряд відповідно до ст. 5 Вашингтонського договору розпочав активну підготовку до формування військових підрозділів для участі в «коаліції боротьби з тероризмом». 10 жовтня 2001 р. уряд ЧР прийняв Резолюцію №1043, за якою передбачалась необхідність надання допомоги союзникам у боротьбі з тероризмом. Для участі в операції «Непохитна свобода» було відправлено контингент, що спеціалізувався на знешкодженні хімічної зброї та функціонував у рамках союзницьких сил НАТО, військовий літак ТУ-154, а також Шостий польовий госпіталь [348, с. 57]. Крім того, відповідно до резолюції, Чехія надавала право повітряним силам НАТО використовувати свій повітряний простір. Наступним рішенням уряду стало ухвалення рішення про відправку спеціальної 9-ї бригади з радіаційної, хімічної та біологічної оборони середовища, а також контингенту сил спеціального призначення, що здійснювали свою діяльність у рамках ООН. За словами американського дослідника Дж. Саймона, «…ініціатива з боку чеських партнерів була для них складним рішенням, оскільки на той час чеська армія продовжувала свою діяльність у Боснії в рамках програми SFOR, що істотно посилювало сили США і НАТО» [271].

Загалом 2002 р. за сприяння уряду ЧР у рамках програми «Міжнародних сил сприяння безпеці» НАТО (ISAF) в Афганістані було сформовано два польові госпіталі – 6-ий та 11-ий – загальною кількістю 269 солдатів та цивільних. Військовий контингент перебував на території Афганістану з травня 2002 р. до березня 2003 р. Наступну відправку 11 військових лікарів було проведено в січні 2003 р. Їх діяльність тривала до квітня цього ж року в складі британської «Польової хірургічної бригади» [172].

На ранніх етапах операція здійснювалась успішно і принесла перемогу спеціальній коаліції військових на чолі зі США, до якої входили також частини збройних сил Великобританії, Канади, Німеччини, Австралії та Нової Зеландії. Проте короткочасне «заспокоєння» ситуації в Афганістані здійснило вирішальний

дестабілізаційний вплив на іншу нестабільну країну – Ірак. Після успішного завершення, очолюваної США військової операції в Афганістані 2001 – 2003 рр., у країні розгорнулась тривала асиметрична війна, яку чеський дослідник Н. Гінек називає «іракізацією Афганістану». Почали застосовуватись методи і процедури, які раніше використовувались у повстанській війні в Кувейті, у Перській затоці: пастки і підводні камені, підривні системи і спеціально навчені терористи-смертники тощо [174, с. 110 – 111]. Така ситуація принципово змінила ситуацію в Афганістані й переорієнтувала зусилля НАТО на продовження операції «Непохитна свобода».

Незважаючи на невеликі ресурсні можливості й відставання технологій, чеські військові продовжували брати активну участь у міжнародних операціях НАТО. З 12 березня 2004 р. вони продовжували виконання завдань у складі місії зі знешкодження боєприпасів та забезпечення безпеки аеропорту Кабула – ISAF EOD (Explosive Ordnance Disposal) у складі 350 осіб. Ця чеська місія була однією з найтриваліших і продовжувалась до березня 2007 р. [167].

З березня 2007 р. до грудня 2008 р. у відповідь на запит командування НАТО щодо збільшення національних збройних сил в операції ISAF спеціальний хімічний підрозділ (понад 100 військових збройних сил ЧР), контингент Чеської метеорологічної служби та спеціалісти польового госпіталю здійснювали свою діяльність у міжнародному аеропорту Кабула та провінції Узурган. З початку місії Чехії в рамках підтримки союзних сил НАТО було передано шість транспортних вертольотів Мі-17 і шість ударних вертольотів Мі-35, модернізованих для бойових дій у гірських умовах [268, с. 341–343]. Крім того, з квітня 2007 р. до грудня 2008 р. чеський контингент групи спеціального призначення («Special Operations Group») у складі тридцяти п’яти членів чеської військової поліції служив на півдні Афганістану в провінції Гільменд. Завданням бригади були підтримка та підсилення британських збройних сил у цій частині Афганістану та охорона конкретних осіб, значущих об’єктів, будівель тощо. Ще однин чеський контингент спеціального призначення розгорнув свою роботу в провінції Кандагар під американським

командуванням. Вона тривала протягом 2004 – 2006 рр. Остання група чеських військ спеціального призначення у складі 100 осіб прибула до Афганістану в листопаді 2008 р., а їх місія завершилась у грудні 2009 р. [264].

Розгортання чеської групи з відновлення провінцій (PRT) здійснювалось від березня 2005 р. до листопада 2007 р. в складі групи «Фейзабад» у провінції Бадахшан під німецьким і данським командуваннями. Серед завдань – відновлення провінцій та підтримка безпеки в регіоні. Місія також здійснювала захист міжнародних сил та окремих суб'єктів, передбачала співпрацю з місцевими жителями тощо. Чеські PRT розгортались переважно на 90 днів і налічували 225 військовослужбовців. Звернемо також увагу на підпорядкованість чеських загонів: частина з них перебувала в підпорядкуванні німецької команди з відновлення провінцій («German Provincial Reconstruction Team» (PRT) у Файзабаді; інша частина – у рамках завдань, які виконували сили Британської військової поліції («British Military Police Unit») і які були пов'язані зі збереженням миру на території Кабула (KAIA) та підтримкою Спеціального підрозділу (SOG). Зокрема з листопада 2006 р. до березня 2007 р. в складі 71 військового під командуванням полковника А. Двожака збройні сили ЧР були відповідальними за здійснення операції в міжнародному аеропорту Кабула, покликаної підтримувати мир на всій території аеропорту, та охороняли штаб-квартиру НАТО на території Кабула. Тут варто зауважити, що це вже був третій контингент збройних сил ЧР спеціального призначення, відправлений для підтримки безпеки міжнародного аеропорту. Перший було розгорнуто під керівництвом майора П. Єлінека й налічував 65 військових та 5 лікарів; другий контингент працював під командуванням лейтенанта Є. Плухажа і налічував 60 військових [156, с. 48].

Загалом можемо сказати, що витрати на операцію «ІСАФ» змінювались в міру військової участі в операціях та політичних рішень уряду США щодо фінансової підтримки операцій. Аналіз документів дозволяє простежити нерівноцінність витрат на операції: якщо в перші роки участі в операції в Афганістані 2002 – 2003 рр., коли американський уряд повною мірою фінансував проведення операції, сума витрат

становила 133119 млн. крон (переважно це витрати на формування та відправлення 6-го польового госпіталю), то з початком діяльності груп з відновлення провінцій (з 2008 р.) витрати перевищували 1 624 886 млд. крон [187, с. 35].

Протягом 2008 – 2009 рр. військові ЧР по 100 осіб тричі здійснювали розгортання місій в Афганістані. З березня 2008 р. в афганській провінції Логар розпочала свою місію 7-а бригада чеської армії, яка налічувала 295 фахівців, включно з цивільними. 2009 р. до Афганістану вирушила чеська «Вертолітна група», що працювала в рамках операції «ІСАФt». Загальна чисельність військових протягом 2009 – 2011 рр. становила 700 осіб. Поряд із цим із червня 2011 р. до червня 2012 р. здійснювалось розгортання військових одиниць ЧР у рамках діяльності «Спеціальних сил» (Special Forces ISAF) [156, с. 76].

Чеський уряд, крім військових підрозділів, надавав і технічну підтримку для Афганістану. 2007 р. було передано шість транспортних вертольотів Мі-17 і шість ударних вертольотів Мі-35, модернізованих для бойових дій у гірських умовах. В Афганістані діяв спецпідрозділ чеських військово-повітряних сил для обслуговування вертолітної техніки та підготовки афганських пілотів. Крім військової, чеські сили надавали допомогу місцевим органам самоуправління, навчали підприємців вести легальний бізнес, розвивали програми активності громадянського суспільства тощо. Хоча зусилля чеського контингенту мали допоміжний характер, дослідники позитивно оцінюють внесок Чеської Республіки в Афганістані.

Особливим досягненням чеської участі в цих операціях стало те, що з 2008 р. в одній із провінцій Афганістану – Логар – у рамках програми відновлення провінцій самостійно діє чеська група цивільних і військових [174, с. 164]. Перша незалежна чеська ГВП була направлена в Афганістан у березні 2008 р., де продовжувала свою роботу на базі Шанк у провінції Логар поблизу Кабула, столиці північно-східної провінції Бадакшань. Цей контингент складався з військових (до 280) та цивільних фахівців (до 15). Крім того, спеціальний загін з хімічного захисту в складі 18 військовослужбовців розміщувався в штаб-квартирі місії «ІСАФ» у Кабулі. До

основних функцій цих підрозділів входили: оцінка радіаційної, хімічної та біологічної ситуації в зоні відповідальності чеських військових, а також визначення рівня токсичних і радіоактивних речовин на цій території. Крім вищеозначених місій, з березня до вересня 2014 р. в Афганістані працювала 601-ша бригада спеціального призначення під керівництвом генерала О. Моравця у складі 120 осіб [172]. За оцінками американських експертів, кваліфікований персонал готовий був брати зразки аналізів та в максимально короткі терміни відновлювати радіологічний фон відповідної території Афганістану.

Розгортання місій у провінціях здійснювалось переважно з навчальною метою задля інституційного відновлення провінцій Логар та Вардак. Зокрема, місії у провінції Вардак здійснювалися з періодичністю по півроку: протягом 2012 – 2013 рр. – чотири рази по 12 осіб у складі тренувальних місій військової поліції; від листопада 2012 р. до квітня 2013 р. – п’ять разів по 54 особи у складі Команди оперативного наставництва і груп зв'язку (Units of Operational Mentoring and Liaison Teams); від квітня до жовтня 2013 р. – 59 осіб у складі 1-ої відновлювальної команди ЧР у провінції Вардак і військової консультаційної групи ІСАФ (Military Advisory Team) [172]. Місії в провінції Логар були аналогічного спрямування, однак кількісно більшими: від березня 2008 р. до липня 2013 р. в провінції працював 11-ий загін з відновлення провінцій загальною кількістю понад 2 500 осіб; протягом березня-жовтня – місія у складі військово-консультативної групи чисельністю 64 особи. Чеські групи з відновлення провінцій здійснювали три типи проектів реконструкції ІСАФ, а саме: реформи сектору безпеки; галузі управління (верховенство закону і прав людини), сфери економічного й соціального розвитку. Зауважимо також, що витрати на формування та діяльність чеських груп з відновлення провінцій досягли близько 700 млн. чеських крон (біля 35 млн. дол.), що становило більше половини витрат на оборону ЧР 2013 р. [196, с.220].

Чеська військова команда з реконструкції провінції в Логарі вважається успішним проектом, що сприяє стабільності шляхом реконструкції в пріоритетних галузях через невеликі інфраструктурні проекти: постачання чистої питної води,

відновлення шкіл, медичних установ та урядових будівель, систем зрошення. Істотним недоліком у цьому контексті є зменшення оборонного бюджету збройних формувань ЧР (нині бюджетні асигнування на оборону трохи перевищують 1% ВВП), що стоїть на шляху розширення місії чеських воєнізованих груп. За словами С. Крістенсена, з огляду на успішність операцій, які відбуваються за участі та керівництва чеського військового командування, ЧР гідна збільшення обсягу інвестицій зі США і НАТО, тим більше якщо враховувати плани Вашингтона щодо подальшої невійськової присутності США в Афганістані [127, с. 70].

На сьогодні основним документом, що регулює відносини чеських миротворців з Республікою Афганістан, є угода про співпрацю – «Розвиток співпраці з Чеською Республікою 2010 – 2017 рр.», закріплена Резолюцією чеського уряду № 366 від 14 травня 2010 р. У ній ідеться про пріоритетність взаємної співпраці та рамки діяльності Чеської Республіки в Афганістані, а саме: забезпечення оцінки і контролю над виконанням поставлених протягом 2010 – 2017 рр. завдань [148, с. 97]. Для Чеської Республіки Афганістан є пріоритетною державою в реалізації програм розвитку, стабільності й відновлення провінцій, що зумовлено кількома причинами. По-перше, Афганістан висловив готовність до співпраці, а розвиток двосторонніх відносин здійснюється від початку роботи чеських груп у цій провінції. По-друге, як уже згадувалось, в Афганістані розміщені великі запаси міді. Оскільки основним завданням груп з відновлення провінцій є робота з відбудови інфраструктури, чеські парламентарі висловили припущення щодо можливості отримувати частку з видобутку міді. По-третє, співпраця узгоджується з іншими видами гуманітарної діяльності в рамках зовнішньої політики ЧР.

Таким чином, з погляду національних інтересів ЧР, участь в операціях в Афганістані стала однією з умов виконання зобов’язань перед союзниками НАТО і особливо перед Сполученими Штатами. Приєднання до коаліції держав, що визнавали тероризм як основну загрозу для світової системи безпеки, створювало для ЧР образ держави, що не лише отримує допомогу й гарантії безпеки з боку

держав-членів альянсу, а здатна бути елементом коаліційних сил, покликаних забезпечувати безпеку регіону. Більше того, уряд та відповідальні за здійснення політики безпеки ЧР розуміли, що завдяки участі в міжнародних місіях держава не лише зміцнить свою військову інфраструктуру, а військові здобудуть досвід співпраці у багатонаціональних підрозділах сил спеціального призначення, а й зможе закріпити свою позицію в регіоні й поглибити співпрацю з глобальним лідером.

4. 4 Партнерство ЧР зі США в рамках операції в Іраку 2003 р.

Реакція уряду на рішення початку операції проти режиму С. Хусейна в Іраку супроводжувалась постановою уряду ЧР від 19 березня 2003 р., у якій було висловловлено знепокоєння з приводу необхідності застосування силових засобів вирішення конфлікту через неможливість знаходження компромісу з державним режимом в Іраку та засуджено введення союзних сил НАТО без мандата РБ ООН [134]. Документ підкреслював неможливість участі сил ЧР у проведенні військової операції, однак передбачав можливість відправки батальйону, що спеціалізується на радіаційному, хімічному та біологічному захисті (який раніше був відправлений у Кувейт у рамках операції «Непохитна свобода») у випадку підтвердження фактів використання зброї масового знищення проти цивільного населення або коаліційних сил тощо. Крім того, уряд висловив готовність надати Іраку гуманітарну допомогу на післявоєнне відновлення країни [279]. За оцінками експертів, це рішення відповідало нормам Концепції зовнішньої політики ЧР 2003 – 2006 рр. та Стратегії безпеки ЧР 2003 р. Зокрема, в цих документах співробітництво зі США визначалось як стратегічне партнерство, а загроза тероризму – як основна небезпека держав НАТО [273]. Тому підтримка дій партнера в боротьбі проти спільних загроз була логічною.

Незважаючи на політичні зобов’язання, усередині уряду існували розбіжності. Тодішній прем’єр-міністр В. Шпідла, який обстоював переважно пацифістські

позиції, в одному зі своїх інтерв'ю на запитання, чиї інтереси підтримувала Чехія в Іраку, відповів, що насамперед чеські, хоча й з урахуванням позицій союзників [263]. Такі самі позиції також висловлювали міністр оборони Я. Твердік і посол Чехії в Кувейті Я. Хібаскова. Я. Трвдіка можна назвати «сполучною ланкою» між чеським урядом та керівництвом у Вашингтоні, оскільки міністр безпосередньо брав участь у координуванні командного центру чеського батальйону в Кувейті й штаб-квартири «Центком» у штаті Флорида. Іншою була позиція міністра закордонних справ К. Свободи. З одного боку, він допускав можливість чеської участі, однак з огляду на ідеологічні орієнтації (прихильник ХДП), дотримання норм міжнародного права, зокрема ООН та близький вступ до ЄС, обмежувався заявами про невійськову участь чеських підрозділів в Іраку.

Ускладнення внутрішньополітичної дискусії у питанні Іраку зумовлювалось і зміною президента 2003 р. Інтервенція в Ірак відбулася саме в останній тиждень президентства В. Гавела, який з огляду на свій авторитет і тверду атлантичну політику разом з іншими лідерами держав Великобританії, Італії, Іспанії, Португалії, Данії, Польщі та Угорщини 30 січня підписав «Лист восьми», який засвідчував підтримку США в боротьбі з тероризмом та приєднання до антитерористичної коаліції. Відповідно до листа і декларацій Гавела, Чехія стала «привілейованим союзником» США в коаліції сил проти Іраку. Важливу роль у прийнятті урядового рішення про відправку чеських сил у місії в Іраку відіграв заступник міністра закордонних справ у питаннях безпеки, колишній посол у Сполучених Штатах О. Вондра. Експерти стверджують, що саме О. Вондрі вдалось переконати В. Гавела підписати «Лист восьми» і що саме він був головним лобістом відправки чеських сил для участі в коаліції в Іраку: О. Вондра запропонував участь чеських сил в Іраку на підставі раніше ухвалених резолюцій ООН (на підставі резолюції № 1441, що була прийнята для участі сил ЧР у місії в Косово). Відповідно до інтерпретації урядовця, резолюція допускає можливість застосування військових операцій проти іракського режиму [292, с. 205]. Таке обґрунтування МЗС участі чеських сил в іракській операції було збережено і прийнято більшістю членів ради безпеки країни

й урядом. 17 січня 2003 р. чеський парламент прийняв резолюцію, відповідно до якої чеські цивільні підрозділи брали часткову участь в операціях із роззброєння Іраку.

На підтримку дій США в Іраку виступали і члени другої за величиною з партій в нижній палаті – ГДП. Позиції ключових лідерів, а саме П. Нечаса, Я. Заграділа, Я. Відіма, формувались відповідно до особистих зв'язків із заступником міністра закордонних справ О. Вондрою та (колишнім вже на той час) президентом В. Гавелом. Партійці критикували уряд не так щодо рішення відмови від військової участі в операції в Іраку, як через непослідовність та «подвійність» урядової позиції щодо Іраку. Члени партії позитивно сприймали пропозицію про розгортання польового госпіталю, однак акцентували на безсистемній позиції уряду та запізнілій реакції в питаннях міжнародної безпеки [187, с. 30].

На відміну від О. Вондри, В. Гавела і представників ГДП, новообраний у лютому 2003 р. президент В. Клаус не визнавав легітимності участі ЧР в операції в Іраку без мандата РБ ООН [337, с. 2–3]. У своїх заявах В. Клаус закликав союзників відмовлятись від можливостей надання підтримки Вашингтону, а під час обіду з послом США у Празі К. Степлтоном попросив передати сигнал адміністрації у Вашингтоні, що Чехія не готова бути у списку союзників по коаліції в Іраку [259, с. 4–5]. Пізніше, 19 березня 2003 р., було ухвалено ще одну резолюцію, яка ґрунтувалась на спільній позиції всіх міністрів та закріплювала положення про те, що Чеська Республіка де-юре залишається за межами іракської операції, а її підрозділи не входять до «коаліційних сил» в Іраку [283]. Однак прийнятий документ не став підставою відміни попереднього рішення парламенту – Резолюції від 17 січня 2003 р. – і відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 1472 від 28 березня 2003 р. про необхідність координації з операцією «Іракська свобода» чеські миротворчі підрозділи розгорнули військовий польовий госпіталь, фінансування якого частково здійснювали Сполучені Штати [301]. Офіційно польовий госпіталь у Басрі було відкрито 18 травня 2003 р., хоча медичні працівники з Чехії надавали послуги ще з 25 квітня 2003 р. Із заяв уряду випливало,

що розгортання військового госпіталю не було ні частиною операції «Непохитна свобода» (яка охоплювала військових, що базуються в Кувейті), ні операції зі звільнення Іраку «Іракська свобода» (коаліційних сил інтервенції в Ірак) [307]. Наступне розгортання союзних сил відбулося 1 квітня 2003 р., коли перша чеська миротворча група у складі 395 осіб під керівництвом національних Британських військових сил ввійшла на територію південного Іраку, з них 79 військових виконували функції військової поліції у провінції Басра спільно зі словацьким контингентом. Разом вони утворили 1-ий Чесько-Словацький батальйон захисту проти зброї масового знищення.

У цьому контексті доцільно зауважити розбіжності в трактуванні підстав та умов союзництва партнерами США і ЧР. Порівняння документів основних американських інституцій (Білого дому, Держдепартаменту з питань оборони) і чеських документів та указів прем'єр-міністра свідчать про відмінності у формулюваннях призначення місії та завдань союзників у ній. Особливу увагу привертає опублікований у травні 2003 р. звіт Міністерства оборони США. У документі Вашингтона чеські підрозділи із проведення ядерних, біологічних та хімічних контрзаходів, військові батальйони в Кувейті і польовий госпіталь у Басрі названо «союзниками», які входять до складу коаліції у проведенні операції в Іраку. Також зазначено, що після закінчення першої фази інтервенції в Ірак Чехія відправила 400 військових до складу Стабілізаційних сил НАТО. Вказано також, що чеські підрозділи складалися з 280 медиків, які працювали в польовому госпіталі в Басрі, 50 співробітників військової поліції і 15 солдатів для захисту співробітників гуманітарних організацій. У серпні 2003 р. Державний департамент США оголосив, що Чеська Республіка продовжує надавати війська коаліції [295].

Натомість, як було зазначено попередньо, позиція парламенту ЧР грунтувалась на «обмеженні участі ЧР шляхом надання гуманітарної допомоги», хоча і визнавала стратегічне значення для чеської політики безпеки ролі НАТО і США. Коаліція СДП та ХДП, які були на той час при владі, зайняла негативну позицію, відхиляючи законність підписання В. Гавелом «Листа восьми»; на з'їзді

партії прийнято так звану «Антивійськову декларацію», що передбачала необхідність участі чеських сил в операціях лише за умови наявності мандата РБ ООН. Водночас у самій партії існували значні розбіжності в питанні Іраку: з одного боку, прем'єр-міністр В. Шпідла, міністр оборони Я. Тврдік і міністр внутрішніх справ С. Гросс виступали на підтримку коаліційних військ в Іраку, з іншого боку – голова комісії закордонних справ Палати депутатів В. Лаштувка закликав парламентарів виступити проти визнання ЧР як члена «коаліції охочих» США. За його словами, інтереси Чехії залишаються ближчими до Франції й Німеччини, аніж до США і Великобританії. Такі самі думки висловлювали й інші члени СДПЧ, зокрема заступник голови партії Я. Каван та сенатор Р. Фолбр [337, с. 132]. Незважаючи на протилежні позиції, у травні 2003 р. політичним силам усе ж удалось досягнути компромісу й підтримати рішення про надання матеріально-технічної допомоги в операції, відправку польового госпіталю та дозвіл на польоти над ЧР.

У червні 2003 р. Чехія виступила як країна, відповідальна за формування багатонаціональної хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної бригади і батальйону самооборони для сил реагування НАТО. Наступна відправка військовослужбовців ЧР до Іраку (близько 100 осіб) була покликана здійснювати завдання на британській базі Шаібах (Shaibah) у рамках багатонаціональної дивізії «Південь – Схід». П'ятдесят військовослужбовців (переважно офіцери) брали участь у небезпечних операціях «ЮНСАС ОПЕРАЦІЯХ», спрямованих на виконання функцій логістики, моніторингу, планування та контролю над виконанням операції. Наприкінці 2003 р. парламент спробував заблокувати рішення щодо продовження діяльності госпіталю на території Іраку. Проте міністр оборони своїм рішенням продовжив дію місії ще на два місяці. Відповідно у грудні 2003 р. уряд Чехії вирішив підсилити цей батальйон додатковими військами, висуваючи суворе обмеження стосовно можливості чеських збройних сил вступати у військові дії.

Загалом суперечлива позиція уряду і парламентських партій у питанні Іраку випливала з кількох факторів**.** По-перше, характеру коаліції, до якої входили соціал-

демократи, які переважно виступали проти рішень НАТО, і християнські демократи й Союз свободи, які прихильніше ставились до трансатлантичного напряму зовнішньої політики ЧР, однак не мали достатньої кількості голосів. По-друге, негативну роль відіграла різна партійна належність прем'єр-міністра В. Шпідли (СПД) і міністра закордонних справ О. Вондри (партія ГД), висловлювання і діяльність яких доводила нездатність уряду «виступати одним голосом» [118, с. 117]. По-третє, позиція президента В. Клауса, який, спираючись на підтримку коаліції, відмовлявся від статусу «привілейованого члена коаліції», поглиблюючи цим нерозуміння зовнішньої політики ЧР з боку американських партнерів. Отже, хоча участь в операції в Іраку мала на меті боротьбу з тероризмом та видавалась логічним рішенням трансатлантичного напряму чеської зовнішньої політики та політики безпеки, вкотре проявилась дилема чеської політики безпеки: з одного боку, ЧР як союзник, а згодом член ЄС повинна була дотримуватися спільних норм політики безпеки, з другого – партнерство зі США (яке в чеських документах поставало як «стратегічне») нав'язувало певні зобов'язання щодо підтримки партнера.

В оцінці участі ЧР в Іраку Д. Крал метафорично описує участь ЧР в операції в Іраку як «сидіння на двох стільцях». Чеська Республіка, за його словами, як «людина, яка намагається втримати два човни, які пливуть у протилежних напрямках» [114, с. 38]. Як каже експерт, така «подвійність» зобов'язань існувала і продовжуватиме існувати. Тому з огляду на незначну роль ЧР, як малої держави, в міжнародній системі безпеки вона повинна утримуватись від контроверсійних суперечок чи необґрунтованих рішень глобального лідера. Д. Мюллер підкреслює, що зовнішньополітичні обов'язки показали слабкість позиції чеської влади, яка вкотре (після подій навколо Косово) не мала спільної візії чеської участі в міжнародних операціях, що відповідно ослаблювало її позицію в очах опозиційної сторони [248, с. 21]. У цьому ж контексті Е. Міхта звертає увагу на «обмеженість» чеської участі в операції в Іраку, підкреслюючи при цьому збільшення витрат на безпеку порівняно з витратами на операцію в Афганістані, що спричинило

сповільнення процесу модернізації оборонної галузі ЧР [72, с. 56]. Аналогічним чином розглядає цю ситуацію і Є. Пехе, який неоднозначність навколо ситуації з Іраком розглядає крізь призму «стереотипу Швейка», який не відрізняється особливим розумом і характеризується радше конформізмом, однак відстоює власну позицію, якою б безглуздою вона не здавалась.

З іншого боку, М. Мареш пише про те, що завданням Чеської Республіки стало «збереження обличчя» перед обома партнерами – і перед Європейським Союзом, і перед Сполученими Штатами [213, с. 15 – 16]. Таку ж позицію відстоює і П. Андєл. За його словами, участь в операціях в Іраку була необхідна для зміцнення позицій ЧР та доведення міцності партнерства зі США [80, с. 56]. Крім того, з огляду на факт початку планів щодо розгортання ПРО та наміри участі в ній Чехії, відправка чеських сил відображала реалізацію чеських інтересів на території Центральної Європи в дії [80, с. 51].

ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ

Терористичні акти 11 вересня 2001 р. та реакція на них США й союзників НАТО стали початком нового етапу формування трансатлантичної системи безпеки та коаліції держав, що вказують тероризм як основну загрозу для державної і світової безпеки. Рішення про проведення операцій НАТО, що послідували за «вересневими подіями», довели залежність європейських союзників, що лише 1999 р. приєднались до колективної системи безпеки, від рішень Вашингтона і водночас закладали основу для підготовки військових Чехії й Польщі відповідно до стандартів НАТО та нових небезпек, що постають перед світовою спільнотою.

Участь чеських військових в операціях у Косово, Афганістані чи Іраку не можна порівнювати із внеском держав Західної Європи чи навіть Польщі. Чеська армія, що налічує трохи більше ніж 21 тис. солдатів та ще близько 2 тис. цивільних, покликаних реалізовувати безпекову й оборонну доктрину держави, не становила значного потенціалу для військових потужностей американських союзників. Однак декларації підтримки ініціатив США на найвищому президентському рівні (у випадку всіх трьох операцій) свідчили про готовність невеликого європейського союзника гуртувати «коаліцію охочих» держав, що спільно з глобальним лідером виступають проти тероризму та поширення зброї масового знищення.

В таких умовах чеська політика безпеки змушена здійснювати постійний вибір між дотриманням системи і норм міжнародного права (приписів ООН, ОБСЄ) та американськими принципами «real politic». У питанні національних інтересів ЧР, що реалізовувався завдяки співучасті в міжнародних місіях, доцільно вести мову про «непрямі пільги», які вона отримувала завдяки рішенням глобального лідера позиції. Підтримка відносин з Вашингтоном дозволяла як одній із держав – так званих нових членів НАТО, реалізовувати програму реформування війського й безпекового секторів, що потребували американських інвестицій та гарантій співпраці. Крім того, політична еліта, що від початку проголошення курсу «на Захід» та інтеграції з НАТО вбачала у Вашингтоні головного протектора європейської системи безпеки,

відчувала зобов’язання, що виникали через допомогу США в реформуванні й зміні основних підходів ЧР до політики і стратегії безпеки.

«Балканська криза» та участь союзників США в бомбардуваннях в Косово засвідчила нерозривність трансатлантичної системи безпеки з рішеннями Вашингтона та необхідність їх підтримки й реалізації іншими членами. Незважаючи на фактор неузгодженості питання Косово серед дипломатичного представництва, членів уряду й парламенту Чеської Республіки, участь у цій місії ґрунтувалась на зобов’язаннях перед НАТО та спробах доведення членам альянсу надійного союзництва. Політика безпеки здійснювалась у контексті колективних рішень НАТО. Тому аргументи частини політиків щодо необхідності уникнення участі чеських сил у Косово та підтримки добрих відносин із Сербією не були сприйняті.

Участь чеських військових у наступній операції НАТО сприймалась у контексті боротьби з тероризмом і захисту євроатлантичної спільноти перед новими видами загроз. Особливістю операції в Афганістані стало доволі швидке (порівняно з місією в Косово) отримання мандата РБ ООН на проведення операції, тому в чеському дискурсі все менше було сумнівів у невідповідності національному інтересу співучасті в «антитерористичній коаліції». Підтримка коаліційних сил з боку ЧР реалізовувалась за кількома напрямами і включала: збройні сили спеціального призначення, групи з відновлення провінцій, розгортання польового військового госпіталю, матеріальну й тренувальну підтримку армії Афганістану, а також виділення для цілей операції вертольотів Мі-17 і Мі-24. З погляду функціональності та операційних можливостей чеські військові, що брали участь у військових операціях та в місіях з відновлення провінцій, доводили свою підготовку та ефективність співпраці в міжнародних військових підрозділах НАТО. Тому можемо погодитися з чеськими дослідниками, що попри складнощі місія в Афганістані несла для ЧР досвід і практику співпраці із союзними силами альянсу. Водночас місія вкотре доводила орієнтацію політики безпеки ЧР на методи і форми вирішення конфліктів, запропоновані Вашингтоном.

Однак необхідність прийняття рішення щодо участі в операції в Іраку не була настільки однозначною і спровокувала контроверсії не лише серед політичних сил, але й серед президентів В. Гавела і В. Клауса. Внутрішньополітичні непорозуміння свідчили про різницю сприйняття цілей і завдань міжнародних військ Європи і США в Афганістані, що частково було викликане відсутністю стратегічних інтересів ЧР в Іраку, а частково – переоцінкою рішень, які приймає глобальний лідер. Особливо виразно в цій ситуації проявилась роль «особистісного чинника» у відносинах невеликої держави з глобальним лідером. Позиція президента В. Гавела чи міністра оборони О. Вондри, які у своїй політиці орієнтувались на американську систему цінностей, політики безпеки та інтересів Вашингтона, не відображала загальнодержавної позиції політичних сил та суспільства. Після участі в операціях у Косово і Афганістані в чеському суспільстві все більше визрівали сумніви щодо доцільності співучасті у воєнних операціях збройних сил ЧР. Тому операцію в Іраку часто окреслюють як «продовження реалізації американських інтересів засобами європейських партнерів».

Загалом, участь Чехії в міжнародних операціях НАТО сприймалась крізь призму членства в НАТО й необхідності доведення «надійності нового партнера» для союзних держав, зокрема і для США. Така стратегія політики невеликої держави вкотре засвідчила асиметричність інтересів та інструментів боротьби проти загроз безпеці порівняно зі світовим лідером, однак була закономірною необхідністю з погляду участі в колективному союзі та підготовки військових і цивільних сил до ситуацій надзвичайного характеру.

Досвід участі в міжнародних операціях не є новим для України. Вітчизняні військові підрозділи брали участь у ключових місіях НАТО навіть без статусу «члена альянсу». Тому в контексті перспективи членства в трансатлантичному союзі та зміцнення «східного кордону» НАТО українські військові й цивільні сили разом з представниками Чехії, Польщі та інших держав ЄС можуть спільно здійснювати не лише навчання, а й операції із знищення небезпеки як на сході України, так і в інших частинах світу.

ВИСНОВКИ

У дисертації на прикладі чесько-американських відносин у сфері безпеки здійснено комплексний аналіз наукової проблеми асиметрії двостороннього партнерства в міжнародних відносинах. Опираючись на основні теоретико-концептуальні підходи до вивчення політики безпеки Чеської Республіки та з огляду на науковий доробок закордонних і вітчизняних авторів, які вивчали вплив Сполучених Штатів Америки на систему безпеки держав Центральної Європи, виходячи з поставленої мети та сформульованих завдань дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Трансформація європейської системи безпеки, її економічна вразливість підтвердили доцільність фінансової та військової підтримки Сполученими Штатами систем безпеки невеликих європейських держав, здатних іти на компроміс у важливих для Вашингтона питаннях міжнародної політики. При цьому, з одного боку, Вашингтон надає інструменти й механізми зміцнення оборонного комплексу й реформування політики безпеки державам, які після виходу зі складу Варшавського договору намагались будувати власні державні демократичні системи; з другого боку – робить ці держави співзалежними і співвідповідальними за рішення в сфері безпеки, прийняті глобальним лідером. У цьому і проявляється асиметрія чесько-американського партнерства у сфері безпеки.

Дослідження довело необхідність визначити асиметрію партнерства як основну невід’ємну структурну особливість чесько-американського співробітництва, що найбільшою мірою проявляється в питаннях безпеки й оборони. Це обумовлено як відмінністю масштабів території, населення, ресурсного потенціалу, військових та інших потужностей двох держав, так і розбіжностями у сприйнятті загроз, способах і механізмах реагування на загрози. Характерні ознаки асиметричного партнерства між Прагою і Вашингтоном проявлялися від початку встановлення перших дипломатичних контактів на двосторонньому рівні. Асиметрія виражалась не лише в нерівноцінності могутності держав, впливу в системі міжнародної безпеки (відповідно до концепції «real politic»), а й з погляду сприйняття загроз і готовності

застосування інструментів для їх відвернення чи попередження (відповідно до конструктивістського підходу). Для США Чеська Республіка була однією з багатьох малих держав, підтримка відносин з якими дозволяла Вашингтону реалізовувати свої інтереси у світі. Водночас політика безпеки ЧР змінювалась відповідно до ролі, інтересів і цілей зовнішньої політики Сполучених Штатів. Незважаючи на політичні кризи, що виникали у чеському уряді й парламенті протягом виділених нами етапів, політика безпеки ґрунтувалась на міцній співпраці й виконанні рішень у рамках трансатлантичного альянсу як гарантії власної безпеки, а також закріплювала важливість співпраці зі США як основним союзником у рамках НАТО.

2. У процесі дослідження з'ясовано, що трансформація політики безпеки Чеської Республіки під впливом інтеграції з НАТО до сучасного етапу розвитку міжнародних відносин відбувалась разом із зміною характеру чесько-американського партнерства, що протягом 1999 – 2014 рр. еволюціонував від мультилатерального співробітництва в рамках НАТО до пошуку нових форм білатерального співробітництва в окремих секторах безпеки й оборони. Це зумовлене як низкою причин внутрішнього характеру – трансформацією військово-оборонного сектору ЧР, модернізацією армії та підготовкою до участі в між народних операціях НАТО; так і зовнішніми чинниками – зміною міжнародного середовища безпеки, зосередженням на боротьбі з тероризмом як загрозою № 1 для міжнародної системи безпеки, розгортанням системи ПРО США в Європі, необхідністю зміцнення «східного кордону» НАТО у зв'язку з агресією з боку РФ та ін.

Аналіз кожного з етапів становлення політики безпеки Чехії після 1999 р. доводить визначальну і стратегічну роль трансатлантичного альянсу та пріоритетну позицію США як найбільшого союзника й гаранта безпеки. На першому етапі, що охоплював 1999 – 2006 рр., здійснювалась імплементація норм і стандартів НАТО, реалізовувалась реформа військового і оборонного секторів, завершувалась інтеграція в європейські структури та закріплювались основи колективного і двостороннього співробітництва зі США у сфері безпеки. Другий етап, що тривав з 2006 р. до 2009 р., ознаменував поглиблення залежності чеської політики безпеки від рішень

Вашингтона, зокрема в галузі протиповітряної оборони, участі у військових операціях тощо. І водночас зміцнив чесько-американське партнерство шляхом відміни візового режиму для громадян ЧР, підписання стратегічних двосторонніх документів у військово-оборонній сфері, угод про можливості розміщення американських військ на території ЧР, політичного діалогу, поглибленого партнерства у сфері новітніх технологій та ядерних досліджень тощо. Третій етап став наслідком не співмірності інтересів і готовності Вашингтона «пожертвувати» позиціями європейських партнерів, зокрема співпрацею з ЧР у сфері ПРО, заради налагодження порозуміння з регіональним лідером (РФ). Розбіжності у сприйнятті такого американського рішення спричинили до певного «охолодження» відносин Праги і Вашингтону та переосмислення партнерства. Результатом «перегляду відносин» став розвиток двосторонніх проектів, що здійснюється у стратегічних галузях ЧР за участі США. Змінити ситуацію та відновити масштаб зацікавленості Вашингтона невеликою європейською державою може зміна адміністрації США, а також пошук нових форматів партнерства задля зміцнення східного кордону НАТО.

3. Американська протиракетна система на сучасному етапі міжнародних відносин є однією з ключових стратегічних систем у сфері безпеки європейського та американського континентів. Завдяки застосуванню балістичних ракет, радарів і станцій раннього попередження задля відвернення ракетних атак система ПРО становить частину політики безпеки й політики стримування США. Для європейських держав, на території яких розміщено елементи ПРО, система виконує захисну, оборонну функцію, однак водночас несе ризики з боку противників американської політики.

3. Встановлено, що пропозиція Сполучених Штатів щодо розміщення одного з елементів протиракетної системи ПРО була для Чехії подвійною можливістю: по-перше, як доведення оборонної спроможності ЧР та забезпечення безпеки своїй території, по-друге, як нагода зміцнити й поглибити відносини з глобальним лідером у стратегічній сфері. З позиції національних інтересів Чехії, участь у програмі ПРО виступила ще й можливістю отримання безвізового режиму ЧР зі

США. Підписання декларації про стратегічне партнерство та угоди про офіційний статус збройних сил США на території Чехії у стратегічній перспективі також заклали легітимну основу подальшої військової співпраці у сфері безпеки і оборони.

Плани розміщення протиракетних комплексів США на території Чеської Республіки засвідчують особливе значення чесько-американських відносин. Процес переговорів щодо питання ПРО дозволяє умовно окреслити три етапи, на яких розвивались плани розміщення елементів системи. Перший етап у часових межах 2000 – 2006 рр. характеризується таємністю, «закритістю» двосторонніх домовленостей, пошуком форматів співпраці тощо. На другому етапі, протягом 2007 – 2009 рр., відбувалось окреслення пріоритетів і меж співробітництва, підписання стратегічних документів щодо співпраці та розгортання публічного дискурсу в питанні ПРО. Третій етап – після 2009 р., тобто часу оголошення американським президентом Б. Обамою про «оновлення» доктрини ПРО. З огляду на відмову від попередніх домовленостей щодо розміщення радарної установки на території ЧР, та з урахуванням реалізації галузевих проектів в сфері безпеки, вважаємо доцільним назвати цей етап перехідним. Процес переговорів та прийняття рішення Вашингтону щодо відмови від реалізації проекту на території ЧР розкриває характер двосторонніх відносин та підтверджує асиметричність ризиків і переваг для чеської сторони. Дане дослідження, як і попередні напрацювання науковців, підтверджують тезу про те, що невеликі держави часто стають «заручниками» домовленостей глобальних чи регіональних лідерів, в результаті чого їх політика безпеки стає більш вразливою до викликів і загроз.

4. У ході дослідження з’ясовано, що основними формами участі Чеської Республіки в проектах Сполучених Штатів були міжнародні операції в рамках НАТО. Співпраця в міжнародних операціях НАТО і США – Косово 1999 р., Афганістан 2001 р. й Ірак 2003 р., – що стали найбільш контроверсійними з погляду інтересів європейської системи, довели трансатлантичні пріоритети в чеській зовнішній політиці й політиці безпеки, її нерозривний зв'язок з рішеннями, що прийняті у Вашингтоні. З одного боку, таку прихильність до рішень глобального

лідера Чехія використала в процесі формування іміджу як надійного партнера в питанні військових, стабілізаційних та гуманітарних місій. З другого боку, зазначені місії розділяли внутрішньополітичний дискурс партнерів у ЄС й викликали питання щодо того, чиї інтереси обстоює Чеська республіка в міжнародній політиці.

«Іракська криза» наочно продемонструвала «особливі відносини» Чехії зі США, які виражались у лояльності чеського уряду до позицій Вашингтона, незважаючи на опозицію інших членів ЄС. Батальйон біологічного та хімічного захисту і польовий шпиталь були свого роду компромісом між питанням залучення ЧР до військових конфліктів та виконанням відповідних зобов'язань перед Вашингтоном. Необхідність компромісу продиктована також особливою позицією чеської громадськості, яка виступала проти будь-яких військових дій, та водночас стала наочним прикладом необхідності порозуміння державних гілок влади та військових інституцій. Після того як Чехія взяла участь у військовій кампанії проти Іраку, ускладнились відносини із західними партнерами, зокрема Францією та Німеччиною. Однак це не перешкоджало ЧР підтримувати надалі ініціативи США на Близькому Сході.

Основна відмінність трьох проаналізованих операцій під проводом НАТО – у Косово, в Афганістані та Іраку – полягала в характері їх проведення, цілях та інструментах залучення підтримки союзників. Спільним аргументом ЧР щодо участі в місіях були взаємні зобов'язання перед союзниками НАТО і Вашингтоном. Співучасть у конфлікті в Косово супроводжувалась відправкою військових ЧР, відкриттям повітряних кордонів для союзних військ НАТО та узасаднювалась необхідністю припинення етнічних чисток С. Мілошевича. Співпраця Чехії у конфлікті в Афганістані обґрунтовувалася необхідністю підтримки союзників у боротьбі з тероризмом, а згодом, після 2008 р., – як програма відновлення провінцій. Долучення чеських військових до операції в Іраку вмотивовувалась визнанням загрози тероризму та зобов'язаннями участі в коаліції держав НАТО, що виступають проти цієї загрози. Однак, на відміну від двох попередніх операцій,

місія в Іраку фактично здійснювалась без мандата ООН, тому поставила під сумнів дотримання норм міжнародного права й довела пріоритетність партнерства зі США.

5. Основною умовою розвитку чесько-американських відносин у сфері безпеки залишається необхідність зосередження партнерів на довгострокових спільних інтересах у сфері безпеки незалежно від влади в Білому домі чи Празькому Граді. Обов'язковою складовою двостороннього партнерства є його розвиток у рамках НАТО й співпраця між Європейським Союзом і США. Комплексна співпраця з дотримання нормативно-правової бази ООН і НАТО в рамках багатосторонніх переговорів є однією з формул успішного розвитку чесько-американського партнерства. З огляду на практику порушення норм міжнародного права з боку РФ одним з основних чинників розвитку двосторонніх відносин ЧР і США можуть стати зусилля у зміцненні оборонної та військової інфраструктури держав Центральної Європи, доцільним буде також участь ЧР у планах США щодо зміцнення східного кордону НАТО. Цьому може посприяти використання умов договору про розміщення американських військ у Європі, який підписали як ЧР, так і Польща. Крім того, розвиток програми спільних навчань та мобільних груп військових на базі багатонаціонального Авіаційного навчального центру у Вишкові має шанс закласти міцну основу об'єднання зусиль у зміцненні безпеки й оборони таких невеликих держав як Чехія. І, врешті, відповідно до профілю своєї спеціалізації під час участі в міжнародних місіях, ЧР може зайняти також відповідну нішу в напрямку нерозповсюдження хімічної, біологічної та інших «новітніх» видів зброї, підготовки спеціалістів військово-транспортної авіації тощо. Однак на сучасному етапі однією з основних умов стабільного розвитку політики безпеки та партнерства зі США є збільшення оборонного бюджету до 2,0 % ВВП, як цього вимагають норми НАТО.

Порівнюючи підхід Праги і Вашингтона до участі в міжнародних операціях НАТО, можемо простежити «лінію розлому» в питаннях сприйняття загроз та виваженості рішень. Якщо політика Вашингтона реалізовувалась відповідно до розробленої стратегії й тактики залучення союзників до інтервенції в країни, що

стали «джерелами тероризму», то рішення Праги про участь у військових операціях ґрунтувалось переважно на емоційній реакції загрози для союзника (США), за відсутності виразної стратегії участі й навіть, у випадку інтервенції в Іраку, без отримання резолюції ООН. Це вкотре доводить тезу про здійснення постійного вибору між приписами міжнародного права і політикою підтримки рішень глобального лідера.

Таким чином, основною умовою розвитку чесько-американських відносин у сфері безпеки залишається необхідність зосередження партнерів на довгострокових спільних інтересах у галузі безпеки незалежно від влади в Білому домі чи Празькому Граді. Обов'язковою складової двостороннього партнерства є його розвиток у рамках НАТО й співпраці між Європейським Союзом і США. Комплексна співпраця з дотримання нормативно-правової бази ООН і НАТО в рамках багатосторонніх переговорів є однією з формул успішного розвитку чесько-американського партнерства. З огляду на практику порушення норм міжнародного права з боку РФ одним з основних чинників розвитку двосторонніх відносин ЧР і США можуть стати зусилля у зміцненні оборонної та військової інфраструктури держав Центральної Європи, доцільним буде також участь ЧР у планах США зміцнення т.зв. східного кордону НАТО. Цьому може посприяти використання умов договору про розміщення американських військ у Європі («SOFA»), який Чехія підписала під час переговорного процесу щодо ПРО. Крім того, розвиток програми спільних навчань та мобільних груп на базі багатонаціонального Авіаційного навчального центру у Вишкові має шанс закласти міцну основу об'єднання військових зусиль ЄС для гарантування безпеки й оборони. І, врешті, відповідно до профілю своєї спеціалізації під час участі в міжнародних місіях, ЧР може зайняти також відповідну нішу в напрямі нерозповсюдження хімічної, біологічної та інших «новітніх» видів зброї, у боротьбі проти міжнародного тероризму. Однак для Чехії однією з основних умов розвитку політики безпеки та партнерства зі США є збільшення оборонного бюджету до 2,0% ВВП, як цього вимагають норми НАТО.

Наявні дослідження спонукають до висновку про те, що проблематика вимагає подальшого поступового розвитку в напрямку осмислення можливостей партнерства невеликої держави та глобального лідера як важливого фактора в гарантуванні системи безпеки Центральної Європи. На особливу увагу заслуговують ключові фактори, на яких ґрунтується співпраця Чехії зі Сполученими Штатами в євроатлантичній системі безпеки: історичний, політичний, військовий, економічний, енергетичний, інноваційний та, очевидно, фактор безпеки. Усі ці чинники покликані гарантувати середовище безпеки не лише для ЧР, а й для європейських держав, зрівноважувати сферу впливу східного партнера, політика якого з часу до часу схильна до порушення норм міжнародного права та служить загрозою для суверенності територій держав Центральної Європи.

З огляду на процес трансформації державної політики безпеки, інтеграції з євроатлантичними структурами та зважаючи на порушення стану безпеки й територіальної цілісності держави з боку РФ досвід формування політики безпеки Чеської Республіки є особливо цінним для України. ЧР є добрим взірцем того, як невелика держава з незначним ресурсним потенціалом посіла гідне місце в системі європейської політики безпеки та оборони. Вартим уваги є також вибудовування відносин із глобальним лідером, формування яких відбувалося в складних умовах реформування. Досвід партнерства ЧР і США в таких важливих питаннях безпеки, як розміщення елементів ПРО, участь збройних сил у міжнародних операціях, військова та науково-технічна співпраця, енергетична безпека, може бути основою позитивних інституційних змін та формування спільних механізмів співпраці в галузі безпеки й оборони між Києвом і Вашингтоном.

Водночас екстраполяція чеського досвіду чи проведення порівняльних паралелей умов формування політики безпеки в Україні вимагає виваженості з урахуванням концепцій конструктивізму, що основну увагу приділяють національного інтересу як визначального чинника у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики. З огляду на це логічним підсумком дослідження вважаємо визначення трьох засадничих елементів, завдяки яким чесько-американське

співробітництво у сфері безпеки продовжує свій активний розвиток. По-перше, досвід Чехії продемонстрував, що членство в НАТО і підтримка у сфері безпеки з боку глобального лідера – США – можливі лише за умов «еластичності» уряду, здатного реформувати політику безпеки відповідно до вимог НАТО. По-друге, приклад Чехії показує як асиметрію можна перетворити в позитивну сторону своєї політики безпеки, зацікавивши глобального лідера пріоритетними сферами економіки, безпеки (ідеться про ядерну енергетику, системи радіологічного й хімічного захисту) тощо. По-третє, досвід формування політики безпеки ЧР довів необхідність розгляду ризиків та загроз з погляду єдиної державної позиції. Адже одним із викликів політики безпеки є не лише міжнародні загрози, а й посилення необхідності внутрішнього порозуміння та діалогу політичних сил, діяльність яких повинна ґрунтуватись на верховенстві права й національних інтересах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асиметрія міжнародних відносин / під. ред. Г. Перепелиці, О. Субтельного. – К. : ВД «Стилос», 2005. – 555 с.

2. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинський ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 288 с.

3. Вагнер П. Россияне и чехи: влияние прошлого и настоящего (несколько тезисов) [Електронний ресурс] / Петр Вагнер // Руский вопрос. – Режим доступу : http://www.russkiivopros.com/?pag=one&id=482&kat=7&csl=60. – 5.05.2013.

4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; общ. ред. канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. – СПб. : Изд-во «Университетская книга», 2001. – 416 с.

5. Вовканич І. Трансформаційні процеси в Чехословаччині в умовах радянської блокової політики на рубежі 40–50-х рр. XX ст. / І. І. Вовканич, О. І. Свєженцева // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 89.

6. Волощук С. Досвід участі Чеської Республіки в діяльності НАТО / С. Волощук // Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право : науковий збірник. – Ужгород : Ліра, 2013. – С. 200–205.

7. Гулевич В. Геополитические перспективы Чехии: взгляд из Вашингтона [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич // Фонд Стратегической культуры. – Режим доступу : http://www.fondsk.ru/news/2011/12/19/geopoliticheskie-perspektivy-chehii-vzgljad-iz-vashingtona-11917.html. – 19.12.2011, 4.05.2013.

8. Дворкин В. Два взгляда на американские планы расширения ПРО [Електронний ресурс] / Владимир Дворкин // Сетевое издание Центра исследований и аналитики Фонда исторической перспективы «Перспективы». – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/book/dva_vzglada_na_amerikanskije_plany_rasshirenija_pro_2007-07-08.htm. – 4.05.2013.

9. Зеленько Г. Трансформація політичних режимів у країнах Вишеградської групи / Галина Зеленько // Політичний менеджмент. – 2010. – Спецвипуск. – С. 85–94.

10. Історизування держави як об’єкт інформаційного втручання зовнішньополітичних сил / М. М. Гон // Слов’янський вісник: зб. наук. пр. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Рівнен. ін-т. слов’янознавства Київ. славістичного ун-ту. – Рівне, 2013. – Вип. 15. – С. 86–89.

11. Камінський Є. Дашкевич А. Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція. - К.: Політична думка, 1998. - С. 324.

12. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер ; пер. с англ., под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : НИЦ «Ладомир», 2002. – 352 с.

13. Кіцила Л. Трансформація зовнішньої політики Чеської Республіки в контексті європейської інтеграції (1990–2004) / Лідія Кіцила // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. : міжнар. відносини. – 2004. – Вип. 14. – С. 22–28.

14. Кіш Є. Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції : монографія / Є. Б. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.

15. Коломієць О. В. Нова Стратегічна Концепція НАТО. Безпекові та оборонні виклики для «Вишеградської Четвірки» та України заради посилення євроатлантичної солідарності / О. В. Коломієць, Д. В. Головньов. – К., 2011. – 138 с.

16. Коротченко Т. Чеська Республіка: взаємозв’язок між внутрішньо-політичною ситуацією та зовнішньою політикою / Т. Коротченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць студентів та аспірантів. – К. : РВ «Київський університет», 1998. – Вип. 6 (Ч. 2). – С. 67–72.

17. Крейчи О. Чехия, Россия и Европейский Союз / О. Крейчи, К. Конечна, Й. Машталка // Экономическое и гуманитарное сотрудничество России и Чехии: новые перспективы. – М, 2007. – С. 12–29.

18. Лендьел М. Сучасні методологічні підходи до дослідження локальних політичних процесів (на прикладі країн Центрально-Східної Європи) [Електронний ресурс] / Мирослава Лендьел // Вісник Львівського національного університету.

Серія філософсько-політологічні студії. – Випуск 1. – Львів, 2011. – Режим доступу : http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/lendiel.pdf. – 23.06.2014

19. Макар Ю. Політика США у сфері безпеки у регіоні нових незалежних держав / Ю. І. Макар, С. Г. Федуняк // Зовнішні справи. – 2012. – №11. – С. 38-41.

20. Мальський М. Теорія міжнародних відносин / Маркіян Мальський, Михайло Мацях. – К. : Кобза, 2003. – 528 с.

21. Марадик Н. В. Становлення і розвиток парламентаризму в Чеській республіці / Н. В. Марадик // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 456–474.

22. Масарик Т. Россия и Европа / Т.Г. Масарик / РАН. Ин-т философии. – СПб.: Изд-во Рус. Христ. гум. ун-та, 2000. – 446 с.

23. Мотрук С. Головні напрями зовнішньої політики Чеської Республіки на рубежі XX–XXI ст. / Світлана Мотрук // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 13 : Міжвідомчий збірник наукових праць присвячений пам’яті доктора історичних наук, професора І. М. Кулинича / [відп. ред. С. В. Віднянський]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 199–207.

24. Моцок В. Вплив США на процеси демократизації східноєвропейського простору на початку XXI століття [Текст] / В. Моцок // Вісник Центру євроатлантичної інтеграції та безпеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. пр. - Чернівці, 2008. - Вип. 1: [Політичні науки]. - С. 122-129. - Бібліогр.: с. 128-129.

25. Нагорняк М. М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика : монографія / М. М. Нагорняк ; НАН України, Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. – К. : Логос, 2009. – 367 с

26. Оборський О. Концептуальні інтерпретації американського глобального лідерства // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. Вип. 36 / Відп. ред. Є.Є. Камінський / К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2005. - С. 87.

27. Олбрайт М. Госпожа госсекретарь. Мемуары Мадлен Олбрайт / Мадлен Олбрайт; пер. с англ. А. Лисовского, А. Лисицыной, Е. Китаевой. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 688 с.

28. Орлик И. Российско-чешские отношения в начале XXI века (Взгляд из Москвы) / Игорь Орлик // Экономическое и гуманитарное сотрудничество России и Чехии: новые перспективы : сб. докладов междунар. науч.-практ. конф. – М., 2007. – С. 30–39.

29. Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози. Монографія / В. М. Бегма, С. П. Мокляк, О. О. Свергунов, Ю. В. Толочний; за заг. ред. В. М. Бегми. – К. : НІСД, 2011. – 352 с.

30. Павлишин Л. Зовнішня політика Чеської Республіки: становлення та пріоритетні напрями розвитку (1993–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Любов Володимирівна Павлишин ; Київ. славіст. ун-т. – К., 2014. – 28 с.

31. Павлюк М.В. Україна-НАТО: від знайомства до повноцінного членства // Укл. Павлюк М.В. – Чернівці, 2008. – 28 с.

32. Перепелиця Г. Загальні тенденції та відмінності у процесах трансформації України та країн Вишеградської групи / Григорій Перепелиця // Трансформаційні процеси в країнах Вишеградської групи та Україні: порівняльний аналіз. – К. : ВД «Стилос», 2012. – С. 101–140.

33. Політологія. Навчальний посібник / Ю. І. Макар, О. Ю Докаш, Т. П. Лаврук; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. - Чернівці : [б. и.], 2010. - 595 с.

34. Потєхін О. Глобалізація системи безпеки : навч. посіб. / Олександр Потєхін, Ігор Тодоров. – Донецьк, 2011. – 248 с.

35. Потєхін О. Українсько-американські відносини в контексті проблем сучасної зовнішньої політики України // Агора. Наука без кордонів. Випуск 11. – К.: Стилос, 2012. – С. 68-78.

36. Пророк В. Чешско-русские отношения – политические традиции и перспективы [Електронний ресурс] / Владимир Пророк // Институт экономики Российской Академии наук. – Режим доступу : www.imepi-eurasia.ru/baner/Prorok_cz.doc. – 6.08.2013.

37. Противоракетная оборона: к новой парадигме [Електронний ресурс] // Доклад рабочей групи Евроатлантической инициативы в области безопасности EASI. 03 февраля 2012. Московский Центр Карнеги. – Режим доступу : http://carnegie.ru/publications/?fa=47630. . – 9.08.2013

38. Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України: аналітична доп. / Є. В. Маляревський, А. І. Шевцов, Т. В. Брежнєва. – К. : ІСД, 2011. – 57 с.

39. Сіновець П. Американська ПРО: виклик класичному стримуванню? / П. Сіновець // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. – К. : Ін-т світ. екон. і міжнар. відн. НАН України, 2002. – Вип. 21. – С. 151–162.

40. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

41. Сулейменов Т. С. Американський чинник політико-системних перетворень у Східноєвропейському регіоні [Електронний ресурс] / Т. С. Сулейменов // Вісн. Київ. Міжнар. ун-ту. Сер. : міжнародні відносини / редкол. : А. І. Некряч (голова) та ін. – К. : КиМУ, 2010. – Вип. 10. – Режим доступу : http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/10/10.htm. . – 10.08.2013

42. Тарасов И. Ориентиры внешней политики Чехии [Електронний ресурс] / Илья Тарасов // Перспективы. – Режим доступу : http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/orijentiry_vneshnej_politiki_chehii_2008-09-17.htm. . – 10.08.2013

43. Тренин Д. Мир безусловный: Евро-Атлантика XXI века как сообщество безопасности / Дмитрий Тренин ; Моск. Центр Карнеги. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. – 247 с.

44. Україна у системі Протиракетної оборони НАТО: PRO ET CONTRA» під редакцією А. Гетьманчук. – Київ, Інститут світової політики, 2011. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://iwp.org.ua/img/IWP-MDS_screen.pdf 4.12.2013.

45. Федорчак Т. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри : монографія / Т. П. Федорчак ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2012. – 543 с.

46. Федуняк С. Європейський Союз і нові незалежні держави (проблеми безпеки у контексті нової хвилі розширення) / С. Федуняк // Науковий вісник Чернівецького університету. Історичні. Політологічні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці, 2003. – Вип. 173–174. – С. 328–336.

47. Федуняк С. Нейтралітет і позаблоковість у постбіполярній системі міжнародних відносин: шанс чи тупик для України? //Агора. – Випуск 11. – 2012. – С. 62-67.

48. Федуняк С. Політичний вимір системи безпеки євроатлантичного простору і нових незалежних держав : автореф. дис. д-ра політ. наук : спец. 23.00.04 / С. Г. Федуняк ; НАН України, Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин. – К., 2006. – 36 с.

49. Фісанов В. Україна і США: нові орієнтири взаємин у глобалізованому світі (за матеріалами медіа-моніторингу) / В. Фісанов // Ми – українці, ми – українські : матеріали Буковинської наук.-практ. конф., Чернівці, 2 листоп. 2007 р. – Чернівці – Вижниця : Черемош, 2007. – С. 324–329.

50. Цепенда І. Проблема «першої хвилі» розширення НАТО в суспільно-політичній думці країн Альянсу та країн-кандидатів / Ігор Євгенович Цепенда // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ. – 2010. – Вип. 5 (49). – С. 152–161.

51. Цепенда І. Пропагандистсько-дипломатична протидія польського уряду опонентам прийняття Польщі в НАТО / Ігор Євгенович Цепенда // Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 43(1). – С. 707–714

52. Цепенда І. Співробітництво НАТО з міжнародними організаціями / Ігор Євгенович Цепенда // Північноатлантичний Альянс: історія, функції, структура та

відносини з Україною : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / кол. авт. ; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – С. 62–81.

53. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В. Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.

54. Цуп О. Спільна участь України та Чеської Республіки у проектах ОБСЄ / Олена Цуп // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Історія / за заг. ред. І. С. Зуляка ; редкол. : М. Алексієвець, Л. Алексієвець, М. Бармак та ін. – Тернопіль, 2009. – Вип. 3. – С. 226–230.

55. Шаповалова А. Противоракетная оборона после Лиссабона: на грани политики и безопасности / А. И. Шаповалова // Геополитика. – 2010. – Вып. IV. – С. 46–52.

56. Шергін С. Парадигмальна еволюція в політології міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Сергій Шергін // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2012. – № 1. – Режим доступу : http://social-science.com.ua/author/751. – 9.04.2014.

57. Щербак Ю. Енергетична асиметрія Як її подолати Україні? [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 15.11.2005. – Режим доступу : http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/energetichna-asimetriya. – 1.03.2014.

58. A Better Missile Defense for a Safer Europe [Електронний ресурс] / by Robert M. Gates // The New York Times. – 20.09.2009. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html?pagewanted=all&_r=0. – 5.07.2013.

59. Agenda pro českou zahranični politiku 2011 / editor Vit Dostal, Tomaš Karasek, Michal Thim. – Praha : Asociace pro mezinarodni otazky, 2011. – S. 32

60. Agenda pro českou zahranični politiku 2013 / editor Vit Dostal, Jakub Eberle, Tomaš Karasek. – Praha : Asociace pro mezinarodni otazky, 2013. – S. 32.

61. Agreement between the Government of the Czech Republic and the Government of the United States of America for Research, Development, Testing and Evaluation Activities. 2010-06-10 Brusel [Електронний ресурс]. // Ministerstvo zahraničnich věci. – Режим доступу: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/usa/smlouvy/index.html – 11.07.2013

62. Agreement Between the Government of the United States of America and the Government of the Czech Republic concerning Ballistic Missile Defense cooperation [Електронний ресурс] // U.S. Department of state. – Режим доступу: http://www.state.gov/documents/organization/137119.pdf. – 15.07.2013.

63. Agreement Between the Government of the United States of America and the Government of the Czech Republic on Science and Technology Cooperation signed at Prague on June 11, 1998. [Електронний ресурс] // Seznam platných mezinárodních smluv s Českou republikou. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/usa/smlouvy/index.html. – 15.07.2013.

64. Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the Czech Republic concerning reciprocal defence procurement [Електронний ресурс] // Velvysvanectví Srojenych Statů Amerických. – Режим доступу : http://photos.state.gov/libraries/czech-republic/119398/Documents/RDPE-Agreement-USA-CR.pdf. – 11.07.2013. – 17.07.2013.

65. Agreement Between the United States and the Czech Republic on Establishing a United States Ballistic Missile Defence Radar Site in the Czech Republic [Електронний ресурс] // Government of the Czech Republik. – Режим доступу : https://www.fas.org/irp/news/2008/07/radar.pdf. – 15.07.2013.

66. Agreement Between the United States of America and the Czech Republic for Scientific and Technological Cooperation, signed at Prague September 6, 2007 (the S&T

Agreement) [Електронний ресурс] // U.S. Department of States. – Режим доступу : http://www.state.gov/documents/organization/130461.pdf. – 15.07.2013.

67. Agreement Between the United States of America and the Czech Republic about Civil Research and Development Nucklear Energy Signed at Prague March 26, 2014 [Електронний ресурс] // Nuclear energy Civil Research and Development. – Режим доступу : http://www.state.gov/documents/organization/227387.pdf. – 9.08.2014.

68. Agreement Between the United States of America and the Czech Republic on the Status of United States Forces [Електронний ресурс] // Velvyslanectvi Spojených Států Amerických. – Режим доступу : http://www.aic.cz/press/Agreement_on_status_us_forces.pdf. – 15.07.2013.

69. Agreement on social security berween the United States of America and the Czech Republic at Prague on Sepember 7, 2007. [Електронний ресурс] // Official Social Security Website of International Programs. – Режим доступу : http://www.ssa.gov/international/Agreement_Texts/czech.html. – 15.07.2013.

70. Američané chtějí rozmístit v Česku své řízené rakety // Mladá fronta DNES. – 3. 10. 2002. – S.3-4

71. Američané si prohlédnou místa pro základnu // Právo. – 13.7.2006. – S. 1

72. America's new allies : Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO / ed. by Andrew A. Michta. – Seattle ; London : University of Washington Press, 1999. – 214 s.

73. Americká protiraketová obrana v Polsku [Електронний ресурс] // Odpolední zprávy. ČRo 1 Radiožurnál. – 12.11.2005. – Режим доступу : http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/publ_izurnal/_zprava/335961?hodnoceni=1.

74. Americká základna v Česku // ČT 1. Události. – 12.7.2006. – S. 4–5.

75. Americké rakety v Česku nebudou // Mladá fronta DNES. – 28.8.2006. – S. 3–4.

76. Americký zbrojní trh se otevře i pro české firmy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.natoaktual.cz/americky-zbrojni-trh-se-otevre-i-pro-ceske-firmy-ft9-/na_zpravy.aspx?c=A120124_203631_na_zpravy_m00. – 10.12.2013.

77. Američtí vědci věnují miliony dolarů na jadernou spolupráci s ČR [Електронний ресурс] // Američtí vědci věnují miliony dolarů na jadernou spolupráci s ČR. – Режим

доступу : http://czech.prague.usembassy.gov/cesko-americka-spoluprace-v-oblasti-jaderne-energie.html. – 13.05.2014.

78. Amerika u nás chce jen radar // Hospodářské noviny. – 29.11.2006. – S. 5.

79. Amerykanski system obrony przeciwrakietowej [Електронний ресурс] // Parlament Europejski. 30 stycznia 2008 r. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.dopubRef=//EP//TEXT+CRE+20080130+ITEM-018+DOC+XML+VO/PL. – 9.08.2013.

80. Anděl P. Rozšířením NATO ke globalním vládnutí. Americký pohled na vstup Česke republiky, Polska a Madaska do aliance. – Karolinum, 2012. – 230 s.

81. Anti-missile defence in the Czech Republic [Електронний ресурс] // Press Advisories. Vlada České Republiky. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/anti-missile-defence-in-the-czech-republic--61942/. – 22.9.2013.

82. Atlantic Bridges: America's New European Allies. / by Janusz Bugajski, Ilona Teleki. – UK: Center of Strategic and International Sudies, 2007. – 288s.

83. Balabán M. Kapitoly o bezpečnosti / Miloš Balabán, Antonín Rašek, Libor Stejskal. – 1. vyd. – Praha : Karolinum, 2008. – 430 s.

84. Balabán M. The extended concept of security and the Czech security practice / Miloš Balabán, AntonínRaše k, Libor Stejskal // Central European Journal of Public Policy. – 2008 – Vol. 2, No. 2 – P. 40–67.

85. Balabán M. Ubrání se Evropa bez Američanů? / M. Balabán, A. Rašek // Vojenské rozhledy. – 2009. – Roč. 18 (50), č. 4. – S. 61–70.

86. Balcerowicz B. Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa / Bolesław Balcerowicz // Dębski Sławomir, Górka-Winter Beata (red.) Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa. – Warszawa : PISM, 2003. – S. 73–76.

87. Ballistic Missile Defense Review Report // Department of Defense the United States of America. – February, 2010. – 61 s.

88. Barša P. Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA / Pavel Barša. – 1 vydaní. – Brno : Mezinárodní politologický ústav, 2003. – 151 s.

89. Beneš V. Mají středoevropské státy společné geopolitické priiority? Srovnání zahraničních cest prezidentů v letech 2004–2010 / Vít Beneš // Politologický Časopis. – 2012. – 1.– S. 3–32.

90. Between atlanticism, anti-americanism and Europeanization: Dilemmas in Czech Foreign Policy and the War on Terrorism [Електронний ресурс] / by Šárka Waisová // Politics in Central Europe. – Winter 2006/07. – No. 2. – Режим доступу : http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/6384/ssoar-pceur-2006-2-waisova-between_atlanticism.pdf?sequence=1. – 10.12.2012.

91. Bezpečnostní politika. Bezpečnostní systém [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnych věčí. Zahraniční vztahy. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/bezpecnostni_politika.html. – 18.12.2013.

92. Bezpečnostní prostředí [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnych věčí. Zahraniční vztahy. Bezpečnostní politika. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/bezpecnostni_prostredi.htm. – 10.12.2013.

93. Bezpečnostní strategie 1999 [Електронний ресурс] // České strategické dokumenty. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/002.pdf. – 15.12.2013.

94. Bezpečnostní strategie 2001 [Електронний ресурс] // České strategické dokumenty. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/2001%20Bezpecnostni%20strategie%20CR.pdf. – 15.12.2013.

95. Bezpečnostní strategie 2003 [Електронний ресурс] // České strategické dokumenty. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/2003%20Bezpecnostni%20strategie%20CR.pdf. – 15.12.2013.

96. Bezpečnostní strategie 2011 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign Affairs České Republiky. – Режим доступу : https://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf. – 15.12.2013.

97. Bezvízový program Spojených států amerických [Електронний ресурс] // Ministerstvo vnitra ČR. – Режим доступу : http://www.mvcr.cz/clanek/bezvizovy-program-spojenych-statu-americkych.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d. – 22.04.2014.

98. Bílá kniha o obraně. Praha: Ministerstvo obrany [Електронний ресурс] // České strategické dokumenty. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/odkazy/odkazy-46088.

99. Binhack P. Asymetry interdependence in the Czech-Russian energy relations / Petr Binhack, Lukas Tichy // Journal Energy Policy. – 2012. – 45. – P. 54–63.

100. Blank S. Prague, NATO, and European security / J. S. Blank. –Westport CT : Greenwood Publishing Group, 1996. – 36 s.

101. Blaszczynski E. U.S.-Central European Relations in the Age of Obama / E. Blaszczynski, P. Doran // Center for European Policy Analysis Paper. –2009. – June, No. 18. – S. 1–6.

102. Blažek R. Vnímání pojmu bezpečnost českou veřejností / R. Blažek // Problémy bezpečnosti ve společenskovědním a vojenském myšlení. Vojenská akademie v Brně. – Brno, 1996. – S. 67–75.

103. Boj o kótu. 718. Kronika protestu občanů ČR proti výstavbě amerického radaru v Brdech, 2007–2009 [Електронний ресурс] / red. Jiři Maštálka, Jan Neoral, Petros Cironis. – Obec, Troskavec, 2012. – 244 s. – Режим доступу : http://www.mastalka.cz/cs/wp-content/uploads/Boj_o_kotu_718.pdf. – 03.09.2013.

104. Boj proti terorismu: globalni výzva XXI stoleti / Věra Řiháčková (ed.). – Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2006. – 82 s.

105. Bude radar z Kwajaleinu stát v Brdech? Má se Česká republika zapojit do systému protiraketové obrany? // Ministerstvo obrany ČR, AVIS. – Úřad vlády ČR, AMI Communications. – Praha, 2007. – 16 s.

106. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post–Cold War Era / B. Buzan. – London : Hemel Hempstead Harverster Wheatsheaf, 1991. – 393 p.

107. Buzan B. Security: A New Framework for Analysis / Buzan B., Wæver O. – Jaap de Wilde Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.

108. Cabada L. Czech Foreign Policy – Small State or Middle Power Approach? / Ladislav Cabada // Politics in Central Europe. The Journal of the Central European Political Science Association. The New International Role of Small(er) States. – Vol. 1, No 1. – November, 2005. – S. 30–45.

109. Cabada L. Czechoslovakia and the Czech Republic in world politics / Ladislav Cabada, Šárka Waisová. – Lanham [etc.] : Lexington Books, 2011. – 221 s.

110. Calda M. Česko-americké vztahy: od vzdálené alternativy k blízkému spojenectví / M. Calda // Pick O., Handl, V. (eds.) a kol. Zahraniční politika České republiky 1993–2004: úspěchy, problémy a perspektivy. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů 2004. – S. 93–98.

111. Časový sled americko-českých jednání o spolupráci v oblasti protiraketové obrany [Електронний ресурс] // Zahraniční politika USA. – Режим доступу : http://czech.prague.usembassy.gov/md705_chronology.html.

112. Červenka J. Americké protiraketové základny v ČR a Polsku z pohledu domácí veřejnosti / Jan Červenka // Našw společnost. – 2007. – №1. – S. 3–9.

113. Češi se přiblížili zrušení víz do USA [Електронний ресурс] // IHNED.cz. 02.11.2007. – Режим доступу : http://zpravy.ihned.cz/c1-22344690. – 22.04.2014.

114. Česká republika a irácká krize: formování české pozice // The Czech republic and the Iraq crisis: shaping the Czech stance / David Král, Lukáš Pachta. – Praha : Institut pro evropskou politiku EUROPEUM, 2005. – S. 35–50.

115. Česká republika a USA budou spolupracovat v oblasti jaderné energetiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tretiruka.cz/news/ceska-republika-a-usa-budou-spolupracovat-v-oblasti-jaderne-energetiky/. – 29.03.2014.

116. Česká republika ve Společné bezpečnostní a obranné politice EU: audit a perspektivy // Report byMichal Kořan. - CEVRO Institut, 2015. - 20 s.

117. Česká republika zastupuje USA v Sýrii [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich věci. 01.08.2012. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2012/ceska_republika_zastupuje_usa_v_syrii.html. – 4.04.2014.

118. Česká zahraniční politika v roce 2010: Analýza ÚMV / eds. Michal Kořan. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2011. – 383 s.

119. Česká zahraniční politika v roce 2011: Analýza ÚMV / eds. Michal Kořan, Ondřej Ditrych. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2012. – 379 s.

120. Česká zahraniční politika v roce 2013: Analýza ÚMV / eds. Michal Kořan a kol. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2014. – 472 s

121. České bezpečnostní terminologie. Ústav strategických studií vojenské akademie v Brně. – Brno, 2002. – S. 76

122. České firmy mohou získat armádní zakázky v USA. Vondra podepsal příslušnou dohodu [Електронний ресурс] / by Pavel Novák (pan), Jan Richter // Rozhlas.cz. – Режим доступу : http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaciekonomika/_zprava/ceske-firmy-mohou-ziskat-armadni-zakazky-v-usa-vondra-podepsal-prislusnou-dohodu--1047862. – 10.04.2014.

123. Česko může hostit americké rakety, tvrdí v USA // Hospodářské noviny. – 3.10.2002. – S. 1–2.

124. Česko-americké vztahy: jak dál? / By John K. Glenn, Bruce P. Jackson, Lukáš Kovanda, A. Wess Mitchell, Cameron Munter, Tomáš Pojar, Leah Scheunemann, Jiří Schneider, Alexandr Vondra. CEVRO Institut Academic Press. – Praha, 2015. – 103s.

125. Cesta do USA je těžší i dražší [Електронний ресурс] // iDNES.cz. 22.04.2003. – Режим доступу : http://zpravy.idnes.cz/cesta-do-usa-je-tezsi-i-drazsi-dj7-/domaci.aspx?c=A030422_120542_domaci_has. – 22.04.2014.

126. Christensen S. The Post-Missile Defense Era in U.S.-Czech Relations [Електронний ресурс] / Stephen Christensen. – Режим доступу : http://www.youngtca.org/?p=438. – 8.07.2013.

127. Christopher D. Armáda v nové době / Christopher Dandeker // Bezpečnost a armada v moderní společnosti. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy. – Praha : Veřejná a sociální politika,1997. – 6. – S. 55–73.

128. Citizens on U.S. Anti-Missile Radar Base in Czech Republic – December 2008 [Електронний ресурс] // Centrum pro výzkum veřejného mínění. – Режим доступу: http://cvvm.soc.cas.cz/en/international-relations/citizens-on-u-s-anti-missile-radar-base-in-czech-republic-december-2008. – 7.07.2013.

129. Co ohrožuje Českou Republiku. Informace z výzkumu. [Електронний ресурс] // STEM. – Trendy. – 2/2009. – Режим доступу : http://www.stem.cz/clanek/1258. – 9.07.2013.

130. Congress and Foreign Policy. 101 US Congress // Committee on Foreign Relations. Committee Print. – Washington : US Government Printing Office, 1990. – S. 35.

131. ČR pod raketovým deštníkem, Události, komentáře // ČT. 1. – 2.10.2002. – S. 4

132. Czajkowski M. Obrona pryeciwrakietowa w stosunkach międzynarodowych / Marek Czajkowski. – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagellońskiego, 2013. – 380s.

133. Czech ODA projects in Afghanistan [Електронний ресурс] // Ministry of foreign affairs of the Czech Republic. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/development_cooperation_and_humanitarian/bilateral_development_cooperation/programme_countries/afghanistan_1/czech_oda_projects_in_afghanistan.html. – 30.11.2012.

134. Czech on-budget support and other contributions in Kabul in 2005–2012 [Електронний ресурс] // Czech Embassy in Kabul. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/development_cooperation_and_humanitarian/

bilateral_development_cooperation/programme_countries/afghanistan_1/czech_on_budget_support_and_other.html. – 30.11.2012.

135. Czech Power Games: How Russia Is Rebuilding Influence In The Former Soviet Bloc [Електронний ресурс] / by Gregory Feifer, Brian Whitmore // Radio Free Europe. – Режим доступу : http://www.rferl.org/content/Czech_Mate_How_Russia_Is_Rebuilding_Influence_In_The_Former_Soviet_Bloc/2168090.html.

136. Czech Republic sign Visa Waiver Progmam understanding [Електронний ресурс] // The United States to Euopean Union. Press Release. February 27, 2008. – Режим доступу : http://useu.usmission.gov/feb2708_czech_vwp_mou.html. – 4.07.2014.

137. Czech-American Relations in the Context of the Euro-Atlantic Political Debate [Електронний ресурс] / by Jaroslav Kurfürst. – Deputy Chief of Mission, Czech Republic, Washington, D.C. – Режим доступу : http://www.akronworldaffairs.org/newsletter/features/sr_kurfurst.html.

138. Czechs Accept Modified Missile Shield Role [Електронний ресурс] / by Peter Baker // The New York Times. – 23.10.2009. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2009/10/24/world/europe/24biden.html?_r=0. – 14.07.2014.

139. Czech-US Economic Dialogue Launched [Електронний ресурс] // Newsletter of the Embassy of the Czech Republic. – Vol. 1. – 2011. – Режим доступу : https://www.mzv.cz/file/611616/Czech_the_News_2011_smallsize.pdf.

140. Czech-US relations: like a 20-year-old marriage without sex [Електроний ресурс] // 'The Lion and the Eagle' debate. Radio Praha. – Режим доступу : http://www.radio.cz/en/section/czech-history/czech-us-relations-like-a-20-year-old-marriage-without-sex-envoys-say11-10-2011. – 3.05.3013.

141. Czyż A. Czechy i Słowacja : politologiczne studium wspólnej i oddzielnej państwowości / Anna Czyż, Sebastian Kubas. – Katowice : Uniwersytet Śląski ; [Sosnowiec : F.P.H.U. Remar, Wojciech Wciślak], 2012. – 223 s.

142. Czyżniewski M. Republika Czeska wobec niepodległości Kosowa / Marcin Czyżniewski // Tygodnik Ośrodka Studiów Wschodnich. – 2008/7. – S. 2–6.

143. Dančák B. Deset let zahraniční politiky České Republiky – akteři a priority [Електронний ресурс] / B. Dančák // Listy SPFA. – Praha, 2003. – Режим доступу : www.fss.muni.cz/.../MV_EVS_Mgr_příloha02. – 5.03.2014.

144. Declaration on strategic cooperation in defense between the Czech Republic and the United States [Електронний ресурс] // Embassy of the United States in the Czech Republic. – Режим доступу : http://www.aic.cz/press/Declaration_on_strategic_defense_cooperation.pdf. – 7.05.2014.

145. Dimitrova Anna Obama's Foreign Policy: Between Pragmatic Realism and Smart Diplomacy? [Електронний ресурс] // Serwis Akademia. – Режим доступу :http://www.academia.edu/6003706/American_Foreign_Policy_The_Bush_and_Obama_Doctrine. – 6.10.2013.

146. Ditrich O. United States in Czech Foreign Policy / O. Ditrich // Czech Foreign Policy 2007–2009 / ed. Michal Kořan. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2010. – S. 163–177.

147. Ditrych O. More Europe, More Security. How the Czech Republic should respond to the U. S. strategic shift [Електронний ресурс] / Ondřej Ditrych // EUROPEUM Policy Brief. Audust, 2012. – Режим доступу : http://www.europeum.org/images/paper/pb_ditrych.pdf.

148. Ditrych O. Spojene staty americke v česke zahranični politice / Ondřej Ditrych // Kořan Michal a. kol. Česka zahranični politika v roce 2009: analyza UMV. – Praha : Ustav mezinarodnich vztahů, 2010. – S. 154.

149. Doctrine and Reality in Afghanistan by Adam Roberts // Survival 51/1. – Feb./March 2009. – p.47-62.

150. Dohoda mezi Ministerstvem obrany České republiky a Ministerstvem zahraničních věcí Spojených států amerických o poskytování pomoci v boji proti terorismu a při vojenských a stabilizačních operacích, Praha , 08.08.2007, č. 75/2007 Sb. m. S // Sbirka pravnich prepisuv http://www.esipa.cz/sbirka/sbsrv.dll/sb?DR=SB&CP=2007m075 4.05.2014

151. Dohoda mezi vládou ČR a vládou USA o výzkumných, vývojových, testovacích a vyhodnocovacích aktivitách, podepsána dne 10. června 2010 v Bruselu a publikovaná pod č. 57/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/file/1163948/Strategie_vztahu_statu_a_obranneho_a_bezpecnostniho_prumyslu_CR.pdf. 5.05.2014

152. Dopis Jiřího Payna presidentu republiky V. Havlovi 13.6.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.payne.cz/nmd/dopis.htm. – 5.07.2013.

153. Dorronsoro G. Afganistan. Searching for political Agreement / Gilles Dorronsoro // Carnegie Endowment for International Peace. – Washington, Moskow, Beirut, Brussels, 2010. – 42 p.

154. Drulák P. Between Geopolitics and Anti-Geopolitics: Czech Political Thought / Petr Drulák // Geopolitics. – Vol. 11, No 3. – 2006. – P. 420–438.

155. Drulák P. Přestanme dohánět, začněme tvořit. Budoucnost českého oboru mezinárodních vztahů / Petr Drulák // Mezinárodní vztahy. – 3/2009. – Rocnik 44. – S. 95–110.

156. Drulák P., Střítecký V. Hledání Českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost. – Ústav mezinárodnách vztahů. Praha, 2010. – 201 s.

157. Eaton J. The beauty of asymmetry: An examination of the context and practice of asymmetric and unconventional warfare from a western/centrist perspective / J. Eaton // Defence Studies. – Vol. 2, Issue 1. – March, 2002. – P. 51–82

158. Eichler J. Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR / Jan Eichler. – Vyd.1. – Praha : Karolinum, 2011. – 212 s.

159. Eichler J. Bezpečnostní strategie USA a EU – shoda i rozdíly / Jan Eichler // Vojenské rozhledy. – 2004. – Roč. 13 (45), č. 4. – S. 3–13.

160. Eichler J. Vývoj transatlantických vztahů po 11.9.2001 / J. Eichler // Závěšický, J. (ed.): Bezpečnostní (ne) stabilita. – Praha : Klub mladých Evropanů, 2005. – S. 22–25.

161. Fact Sheet U.S. Relations with the Czech Republic [Електроний ресурс] // US Department of State Bureau of European and Eurasian Affairs. – Режим доступу : http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3237.htm. – 14.12. 2012.

162. Fact Sheet: The United States and the Czech Republic – NATO Allies and Partners in Prosperity and Democracy [Електроний ресурс] // The White House. – Режим доступу : http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/10/27/fact-sheet-united-states-and-czech-republic-nato-allies-and-partners-pro. – 14.12.2012.

163. Fico a Topolánek se shodli: Jádro by mělo být alternativou k plynu [Електронний ресурс] // IDNES.CZ. – Режим доступу : http://ekonomika.idnes.cz/topolanek-a-fico-alternativou-plynu-by-melo-byt-jadro-pd6-/eko-zahranicni.aspx?c=A090131_163803_eko-zahranicni_abr. – 4.06.2013.

164. Fireš A. Missile defence and its role in global security: connecting or dividing the world? / Adam Fireš // Working papers. Vysoká škola ekonomická v Praze Fakulta mezinárodních vztahů. – Praha : Oeconomica, 2010. – 22 s.

165. Górka-Winter B. Kwestia budowy systemu obrony przeciwrakietowej z udzialem NATO / B. Górka-Winter // Biuletyn Nr 16. – Polski Instytut Spraw Międzynaodowych, 2004. – S. 1-16.

166. Government Discussions on Brdy Region / Government of Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vlada.cz/en/media-centrum/tiskove-zpravy/government-discussions-on-brdy-region-24906/. – 6.9.2013.

167. Graber R. Radar zlepší bezpečnoct Česke Republiky [Електронний ресурс] / R. Graber. – Режим доступу : http://www.parlament-vlada.eu/index.php/ostatni-relax/311-spojene-staty-americke-ast-iii. – 25.12.2013.

168. Gray C. Modern Strategy [Електронний ресурс] / C. Gray. – Oxford University Press, 1999. – Режим доступу : http://www.fb03.uni-frankfurt.de/45745416/Gray-1999---Modern-Strategy---Ch-5.pdf.

169. Havel V. Členstvi Česke republiky v NATO – spoluzodpovědnost za osud světa / V. Havel // Mezinarodni politika. – Vol. 26, No. 1. – 2004. – P. 7–8.

170. Hildreth S. Long-Range Ballistic Missile Defence in Europe [Електронний ресурс] / S. Hildreth, C. EK // Congressional Research Service. – 2009. – Режим доступу : http://italy.usembassy.gov/pdf/other/RL34051.pdf.

171. Hirschfeld T. Missile Defence Priorities [Електронний ресурс] / T. Hirschfeld // Defence Studies. – Vol. 5, No. 3. – September 2005. – P. 301–304.

172. History of Czech Military Participation in Operations Abroad (1990–2013) [Електронний ресурс] // Ministy of defence and Armed Forces of the Czech Republic. – Режим доступу : http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=5717. 5.05.2014

173. Hynek N. Český diskurz o protiraketové obraně a národní zájem / Nik Hynek, Vít Střítecký // Mezinárodní vztahy. – 1/2010. – Rocnik 45. – S. 5–33.

174. Hynek N. Konfkikt a obnova v Afghánistánu: kontext, prostředí a zájmy / Hynek Nik, Eichler Jan a Majerník Lubomír. – Praha : Ústav Mezinárodnich vztahů, 2012. – 190 s.

175. Hynek N. Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st-Century Deterrence / N. Hynek // Security Dialogue. – Vol. 41, No. 4. – 2010. – P. 436–437.

176. Hynek N. Protiraketová obrana v současném strategickém a polityckém kontextu. Vztah k odstrašování a dopadn třetího pilíře na dynamiku mezi relevantními aktéry / Nik Hynek // Mezinárodní vztahy. – 4/2008. – Rocnik 45. – S. 5–32.

177. Hypki T. Radar j jego ochrona [Електронний ресурс] / Tomasz Hypki // Raport WTO. – 09/2007. – Режим доступу : http://www.altair.com.pl/magazines/article?article_id=808. – 5.04.2013.

178. James W. The Intersection of Czech and American Defense Policies: The Case of the Proposed Missile Shield [Електронний ресурс] / W. James // Prepared for delivery at the 40th Annual Meeting of the American Association for the Advancement of Slavic Studies. – Philadelphia, Pennsylvania, November 22, 2008. – Режим доступу : http://ww2.valdosta.edu/~jpetersn/intersectczech.pdf. – 29.12.2012.

179. Janda J. Bezpečnostní politika České republiky / J. Janda. – 1. vyd. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1996. – 159 s.

180. Jankowski D. Strategiczne partnerstwo Unii Europejskiej i Rosji w polityce bezpieczeństwa: szanse, przeszkody i stan obecny / Dominik Jankowski // Biezpieczeństwo narodowe. – Nr 21, I. – 2012. – S. 49–65.

181. Je to vytězstvy českoho lidu, chvoly zrušeni radaru ironske diplomat v Praze // iDnes.cz. – 23.9.2009. – S. 3.

182. Jednání Spojených států o protiraketové základně v ČR [Електронний ресурс] // Názory a argumenty ČR. ČRo 1 Radiožurnál – 12.7.2004. – Режим доступу: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/publ_izurnal/_zprava/268801?hodnoceni=5.

183. Joch, R.: Je – a má být – česká zahraniční politika promaerická? // Mezinárodní politika,roč. 31, č. 2,2007, s. 21.

184. Kałan D. The End of a “Beautiful Friendship?” U.S. Relations with the Visegrad Countries under Barack Obama (2009–2013) / Dariusz Kalan // The Polish Quarterly of International Affairs. – 2012. – No. 4. – S. 83–89.

185. Kantor L. Bezpečnostni dilema americké protiraketové obrany / Kantor Lukáš // Mezinárodní vztahy. – 2/2013. – Ročnik 48. – S. 27–50.

186. Karaffa V. Operační prostředí a charakter budoucích operací / Vladimír Karaffa // Vojenské rozhledy. Teoreticky časopis armady České Republiky. – 2005. – Ročnik 14 (46). – S. 25–39.

187. Karásek T. Česká republika a zahraníční vojenské operace. Formování politého konsenzu v letech 1999–2009 / Tomaš Karásek // Mezinárodní vztahy. – 4/2010. – Rocnik 45. – S. 29–50.

188. Kaufman J. The United States and the Transatlantik relationship / Joyce Kaufman // Dorman Andrew, Joyce Kaufman The future of transatlantic relations: perceptions, policy and practice. – Stanford, Calif. : Stanford Security Series, 2010. – P. 57.

189. Kde může být americká základna // Mladá fronta DNES. – 26.6.2006. – S. 3.

190. Keohane R. Power and Interdependence in the Information Age / R. Keohane, J. Nye // Foreign Affairs. – September/October. – 1998. – Vol. 77, № 5. – P. 81–94.

191. KFOR – mirove operace 1999 – 2/2002, Kosovo, 980 přešlušniků (2004). Retrieved April 25, 2009 [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany Česke republiky. – Режим доступу : http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=3709. – 9.03.2015.

192. Khol R. Česka bezpečnostni politika 1993-2004 / R. Khol // Pick O., Handl V. (Eds.). Zahranični politika Česke republiky 1993–2004. Uspechi, problemy a perspektivy. – Praha : Ustav mezinarodnich vztahů, 2004. – S. 38-51.

193. Khol R. Protiraketová obrana: americký projekt a jeho mezinárodní souvislosti / Radek Khol, František Šulc. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2004. – 160 s.

194. Kiwerska J. Rozchodzenie się dwóch światów ? : Stany Zjednoczone i relacje transatlantyckie 1989-2012 / Jadwiga Kiwerska. – Poznań : Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2013. – 433 s.

195. Klaus a Svoboda se přou o základny USA // Právo. – 5.5.2003. – S. 6–7.

196. Klíma M. Koncept klientelistické strany. Případová studie – Česke republika / Michal Klíma // Politologický Časopis. – 3/2013. – S. 215–236.

197. Koncepce zahraniční politiky České republiky. Schváleno vládou ČR dne 20. července 2011 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnych věčí. – Praha, 2011 – Режим доступу : https://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf.

198. Kořan M. Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu / Michal Kořan. – Praha : Vydal Ústav mezinárodních vztahů v Praze, 2009. – 290 s.

199. Kostecki W. Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku / Wojciech Kostecki. – Warszawa : Wydawnictwo Poltex, 2012. – 188 s.

200. Kotyk V. K problematice zahraničněpolitické koncepce Česke Republiky / V. Kotyk // Mezinarodni vztahy. – 4/1995. – P. 65–73.

201. Kozák K. Zahraniční politika USA a Česká republika / Kryštof Kozák // Zahraniční politika USA na počátku 21. století. – 1. vyd. – Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2009. – S. 262–270.

202. Koziej S. Asymetryczne zagrożenia rakietowo-nuklearne i obrona przeciwrakietowa / S. Koziej // Bezpieczeństwo narodowe III. – 2011. – Nr 19. – S. 44–49.

203. Král D. The Czech Republic / D. Král, V. Řiháčková, and T. Weiss // Atlanticism of Political Parties in Central and Eastern Europe. – Prague: Institute for European Policy EUROPEUM, 2008. – P. 63–103.

204. Krejči O. Geopolitics of the Central European Region / Oskar Krejči. – Bratislava, 2005. – 494 s.

205. Kubbik W. Missile Defence in the Post-ABM Treaty Era: The International State of the Art [Електронний ресурс] / W. B. Kubbik // Osnabrück, Deutsche Stiftung Friedensforschung. Recommendation nr 85. The Assembly of WEU, June 2007. – Режим доступу: http://www.assembly-weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/txt/2007/805.php. – 6.05.2013.

206. Kudkicki Ł. Tarcza Antyrakietowa w Republice Czeskiej: strategia informowania opinii publicznej / Łukasz Kudkicki // Bezpieczeństwo narodowe I–II. – 2007. – Nr. 3–4. – S. 201–211.

207. Kufčák J. The V4 Countries and the Impacts of the Austerity Cuts on their Defence Spending and Armed Forces / Jakub Kufčák // Obrana a strategie. Ročník 2014. – № 2/2014 – s.35-48.

208. Kugler R. Distinctly American internationalism for a globalized world / R. Kugler // U.S. Foreign Policy: A New Era. – 2002. – P. 36–40.

209. Kukułka J. Bezpiczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie / J. Kukułka. – Warszawa, 1994. – 191 s.

210. Litwa popiera element tarczy USA w Polsce i Czechach [Електронний ресурс] // Serwis RP.pl. – Режим доступу : http://www.rp.pl/artykul/108691.html 6.07.2013.

211. Ludvík J. ABM a SALT I: Bezpečnostní dilema, kooperace a racionální volba / Jan Ludvík // Vojenské rozhledy. – Vol. 18, No.3. – 2009. – P. 73–77.

212. Main agreement regarding the radar [Електронний ресурс] // Ne zakladnam. – Режим доступу : http://www.nezakladnam.cz/en/1241_main-agreement-regarding-the-radar. – 10.07.2013.

213. Mareš M. Členství ČR v NATO z hlediska hrozeb extremismu a terorismu / M. Mareš // Pět let v NATO: vojenské, politické a společenské aspekty členství České republiky v NATO / Hloušek V., Pavlačík Z. (eds.). – Brno : MPÚ, 2004. – S. 26-40.

214. Mazul-Cieślik E. Propozycja zastosowania narzędzi analizy strategicznej PEST-SWOT w Strategicznym Przeglądzie Bezpieczeństwa Narodowego / Ewa Mazul-Cieślik // Bezpieczeństwo narodowe II-IV. – 2010. – Nr. 14–16. – S. 69–81.

215. McDonald M. Securitization and the Construction of Security / M. McDonald // European Journal of International Relations. – 2008. – Roč. 14, č. 4. – S. 563–587.

216. McLean I. The Concise Oxford Dictionary of Politics / I. McLean. – New York : Oxford University Press, 1996. – 333 s.

217. Memorandum of understanding between the Department of the United States of America, the Department of state of the United States of America and the Ministry of education, younth and sports of the Czech Republic concerning establishment of a civil nuclear cooperation Center [Електронний ресурс] // U.S. – Czech civil nuclear cooperation center. – Режим доступу : http://us-cz-cncc.cz/downloads/US-CZ_Center_MoU_signed_EN.PDF. – 5.06. 2014.

218. Metody badawcze w naukach politycznych / Janet Buttolph Johnson, Henry T. Reynolds, Jason D. Mycoff ; przekł. Agnieszka Kloskowska-Dudzińska. – Warszawa, 1, 2010. – 710 s.

219. Metz S. Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts [Електронний ресурс] / Steven Metz, Douglas Jonson // Strategic Studies Institute. – 2001. – P. 5. – Режим доступу: http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub223.pdf. – 4.10.2013.

220. Millitary spending of the Czech Republic [Електронний ресурс] // Global security. – Режим доступу: http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/cz-budget.htm

221. Mimořádná tisková konference předsedy vlády ČR Mirka Topolánka k obranné politice České republiky, 20.1.2007 [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20820. – 16.07.2013.

222. Ministerstvo zahraničnich věci Česke republiky. Zprava o zahraničny politice Česke republiky za obdoby od ledna 2001 do prosince 2001. – Praha : Ustav mezinarodny vztahů, 2002. – 44 s.

223. Ministerstvo zahraničních věcí ČR. USA – Víza – režim vstupu [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničních věcí ČR. – Режим доступу :http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/usa/cestovani/visa.html. – 22.04.2014.

224. Ministr Zaorálek přijal náměstkyni ministra zahraničí USA [Електронний ресурс] // Ministerstvo Zahraničních věči. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_02_05_ministr_zaoralek_prijme_namestkyni_ministra_zahranici_usa.html. – 05.02.2014.

225. Ministr: Američtí vojáci v Česku postaví svůj radar // Mladá fronta DNES. – 30.11.2006. – S. 6.

226. Ministři obrany ČR a USA podepsali Dohodu o vzájemném pořizování materiálu a služeb pro účely obrany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://czech.prague.usembassy.gov/dohoda-o-vzajemnem-porizovani-materialu-a-sluzeb-pro-ucely-obrany.html. – 10.04.2014.

227. Ministry of Foreign Affairs České republiky. Archiv 2009 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich veči. – Режим доступу : https://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/archiv/index.html. – 06.03.2013.

228. Missile Defense Agency: “Sponsors Agreement for Cooperative Research between United States and Czech Republic” [Електронний ресурс] // Missile Defence Agency. News Realese. – Режим доступу : http://www.mda.mil/global/documents/pdf/08news0084.pdf. – 10.03.2013.

229. Morgenthau H. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace / H. Morgenthau ; revised by K. Thomson and W. Clinton. – Boston : McGraw-Hill, 2006. – 752 p.

230. MZV. Události a média. Archiv zpráv. rok 2013 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich veči. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2013/index.html.

231. Náměstek Drulák na návštěvě USA [Електронний ресурс] // Ministerstvo Zahraničních věči. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/x2014_04_08_namestek_drulak_na_navsteve_usa.html 10.04.2014.

232. National Security Strategy of the United States of America. – Washington, DC, The White House, 2002, Sept. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bits.de/NRANEU/others/strategy/nss02.pdf

233. National Security Strategy of the USA 2010 [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany Informační servis. – Режим доступу: http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/ZSD/USA%20National%20Security%20Strategy%202010.pdf.

234. National Security Strategy. – Washington, DC, The White House, 2010, May. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

235. National Strategy for Combating Terrorism / White House – 2006. –March. – 23 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/nsc/nsct/2006/

236. Ne zakladnám. Proc rikame „Ne” radaru. Petice. Dokumenty http://www.nezakladnam.cz/download/cs/index.php?subdir=texty&sortby=name – 5.12.2012

237. Obama abandons missile defence shield in Europe [Електронний ресурс] / Theguardian.com. – Режим доступу : http://www.theguardian.com/world/2009/sep/17/missile-defence-shield-barack-obama.

238. Občane o americke radarove zakladně v ČR [Електронний ресурс] // Centrum pro výzkum veřejného mínění. Press release 2008. – Режим доступу : http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100814s_pm80721.pdf.

239. Obering H. A. Missile Defense Program Overview for the Transatlantic Roundtable on Defense and Security, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mda.mil/mdalink/pdf/thirdsite.pdf. – 5.5.2013.

240. Offsets and Defense Procurement in the Czech Republic: A Case Study / Jomana Amara, Petr Pargac // Journal European Security. – Vol. 18, Issue 1. – March 2009. – P. 63–80.

241. Ort A. Česká zahraniční politika / A. Ort. – Plzeň : Aleš Čeněk, 2005. – 399 s.

242. O amerických raketách v ČR rozhodnou Bílý dům, NATO i vítězové voleb [Електронний ресурс] // iDNES.cz. – Режим доступу : http://zpravy.idnes.cz/o-americkych-raketach-v-cr-rozhodnou-bily-dum-nato-i-vitezove-voleb-1fk/zahranicni.aspx?c=A090919_103429_zahranicni_jan. – 5.05.2013

243. Palata L. Premier Słowacji walczy z amerykańskim imperializmem [Електронний ресурс] / L. Palata // Gazeta Wyborcza. – Режим доступу : http://wyborcza.pl/1,76842,5008356.html. - 7.06.2013

244. Palouš M. Česko-americké vztahy, euroamerický region a evropská civilizace na počátku 21. Století / Martin Palouš // Sborník č. 15 : Česká republika, Spojené státy americké a terorismus. – Praha : březen, 2002. – 35 s.

245. Paroubek J. Vystoupení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR ze dne 9.3.2006. [Електронний ресурс] // Poslanecka směnova České republiky. – Режим доступу : http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/054schuz/s054104.htm. - 9.05.2013.

246. Payne navrhuje umístit v ČR americký protiraketový radar // Právo. – 14.6.2000. – S. 4–5

247. Perspektivy české zahraniční politiky, rozhovor s Cyrilem Svobodou, Mezinárodní politika, roč. 28., č.1, 2004, s. 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iir.cz/upload/MP/MPArchive/2004/MP012004.pdf – 6.07.2015

248. Peterková J. Veřejná diplomacie malých stýátů a realita České republiky / J. Peterková // Mezinárodní vztahy. – 2008. – № 2. – S. 19–21.

249. Pick O. Nebezpečná bezpečnostní politika / Otto Pick // Mezinárodní politika. – 2001/12. – S. 8–9.

250. Pick O. Zahraniční politika České republiky, 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy / Otto Pick, Vladimír Handl. – 1 vydani. – Praha : Ústav mezinarodních vztahů, 2004. – 268 s.

251. Podvig P. The myth of strategic stability [Електронний ресурс] / P. Podvig // Bulletin of the Atomic Scientists. – 2012. – Режим доступу : http://thebulletin.org/myth-strategic-stability. – 3.04.2014.

252. Pojar T. Czech-American Relations and Support of Liberal Democratic Forces Around the Globe: Another Argument Why It Should Be In the US Interest to Forget (Central) Europe [Електронний ресурс] / Tomáš Pojar // CEVRO Institute research. – Режим доступу : http://www.cevroinstitut.cz/upload/ck/files/PCTR/Publikace/Policy%20paper_Pojar.pdf. – 3.06.2014.

253. Poláci chtějí raketovou základnu // Hospodářské noviny. – 18.11.2005. – S. 5.

254. Poland, Czech Republic May Get Roles in Missile Defense [Електронний ресурс] / The Washington Post. – Режим доступу : http://www.washington-post.com/wp-dyn/content/article/2009/10/01/AR2009100104217.html. – 1.10.2009.

255. Postoje občanů ČR k NATO a USA // CEVRO Institut, utery 11. března 2014. Tiskova konference pořadana v ramci 15. vyroči vstupu Česke republiky do NATO / Prague Centre of Transatlantic Relations, Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, 11. března 2014. – 37 s.

256. Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata / Robert Kagan. – Warszawa, 2003. – 119s.

257. Prague Summit Declaration, listopad 2002 [Електронний ресурс] // NATO. – Режим доступу: http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm.

258. Předběžné posouzení vlivu radiolokační stanice EBR (European Based Radar) na zdravotní stav populace v okolí vojenského újezcu Brdy, srpen 2007. [Електронний ресурс] / iIDNES.cz. – Режим доступу : http://idnes.cz/soubory/zpr_nato/A070817_MAD_CELKOVA_ZPRAVA_K_RADARU.PDF. – 16.07.2013.

259. Přehled americko-českých vztahů: vojenze svědecké výpovědi velvyslance Spojených států Craiga Robertse Stapletona před zahraničním výborem amerického Senátu // Mezinárodní politika. – 9/2001. – S. 4–5.

260. Přikryl P. Czech Debate on American Missile Defense [Електронний ресурс] / Pavel Přikryl // Center for European Policy Analisys. – Режим доступу : http://www.cepa.org/content/czech-debate-american-missile-defense. – 5.09.2014

261. Problemy bezpieczeństwa Czech, Polski i Węgier w kontekście poszerzenia NATO / red. Radosław Grodzki. – Poznań, Instytut Zachodni, 2011. – 366 s.

262. Programme of development cooperation Afghanistan-CZ [Електронний ресурс] / Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/development_cooperation_and_humanitarian/bilateral_development_cooperation/programme_countries/afghanistan_1/index.html. – 14.4.2013.

263. Programové prohlášení vlády Vladimíra Špidly. 15.72002 [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/vladimir-spidla/prehled-ministru-24636/. – 15.4.2013.

264. PRT Logar projects (2008–2012) [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. 30.11.2012. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/development_cooperation_and_humanitarian/bilateral_development_cooperation/programme_countries/afghanistan_1/prt_logar_projects_2008_2012.html. – 14.4.2013.

265. Průběh jednání mezi ČR a USA, c. d.; Průběh jednání mezi ČR a USA k otázce protiraketové obrany do 28. března 2007 [Електронний ресурс] // Chronologie

vývoje projektu protiraketové obrany USA. – Режим доступу : http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=8781. – 5.9.2013.

266. Reinventing Europe: Czech lessons for small countries [Електронний ресурс] / by Petr Drulák // European Counsil of foreign Relations. – Режим доступу : http://ecfr.eu/content/entry/reinventing_europe_czech_lessons_for_small_countries. – 28.03.2012.

267. Remarks by President Barack Obama [Електронний ресурс] / Prague, the Czech Republic. – The White House,Washington D. C. – April 5, 2009. – Режим доступу : www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered/. – 28.03.2013.

268. Report on the foreign policy of the Czech Republic 2007. – Ministry of foreign affairs. – Prague, 2008 – 390s.

269. Report on the Foreign Policy of the Czech Republic between January 2000 and December 2000 / Published by the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic at the publications department of the IIR. – Prague, 2000. – S. 129–131.

270. Report to the Congress on the Military Requirements and Costs of NATO Enlargement // Journal of International Security Assistance Management. – 1998. – Vol. 20, №. 3. – P. 776–779.

271. Schneider J. Proč se stále nedokážeme dohodnout na zahraničně-bezpečnostní politice? [Електронний ресурс] / Jiří Schneider // NATOactual.cz. – Режим доступу : http://www.natoaktual.cz/proc-se-stale-nedokazeme-dohodnout-na-zahranicne-bezpecnostni-politice-1ac /na_analyzy.aspx?c=A090427_162938_na_analyzy_m02. – 4.12.2015

272. Schneider J. The U.S. – Czech Strategic Relationship: A Roadmap for the Future in Security and Defense. A Broken Glass or Alliance of Common Purpose Sealed by Joint Missions / Jiří Schneider // CEVRO Institute. – Report. No 2. – 2014. – 4 s.

273. Security Strategy of the Czech Republic 1999, 2011, 2003, 2001, 1999 [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany CR. Strategicke dokumenty. – Режим доступу :

http://www.army.cz/scripts/modules/fg/fulltxt.php?searchtext=Security+Strategy&x=12&y=7&site=site%3Awww.army.cz+OR+site%3Awww.mocr.army.cz+OR+site%3Awww.acr.army.cz+OR+site%3Awww.mise.army.cz&expr=&filter=0&locale=CZ&sort=rank&tmplid=369/. – 4.10.2013.

274. Šedivý J. Střet identit? USA a Evropa po 11. Září / J. Šedivý // Mezinárodní vztahy. – 04/2002. – S. 5–6.

275. Siedemnaście kroków do NATO : narodowe i ponadnarodowe aspekty ratyfikacji układów o członkostwie Polski, Czech i Węgier w Sojuszu Północnoatlantyckim / Janusz Solak. – Warszawa : Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej , 1999. – 165 s.

276. Smlouva o obchodu se zbraněmi [Електронний ресурс] // MZV. Zahraniční vztahy. Bezpečnostní politika. Kontrola exportu zbraní. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/kontrola_exportu_zbrani/rb_osn_rezoluce/index.html.

277. Snyder J. The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operation [Електронний ресурс] / Jack Snyder. – Santa Monica : RAND Publications, 1977. – Режим доступу : http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf.

278. Společné prohlášení předsedy Evropské rady M. Topolánka a předsedy slovenské vlády R. Fica [Електронний ресурс] // Portál českého předsednictví. – Режим доступу : http://eu2009.cz/cz/news-and-documents/news/spolecne-prohlaseni-predsedy-evropske-rady-m--topolanka-a-pr-6349/index.html.

279. Stenografický záznam rozpravy k Vládnímu návrhu na vyslání kontingentu speciálních sil rezortu Ministerstva obrany do protiteroristické operace Trvalá svoboda v Afghánistánu – sněmovní tisk 492 (citováno jako Steno-grafický záznam, 2008 a). [Електронний ресурс]. Praha: Poslanecká sněmovna PČR, 30. dubna 2008. – Режим доступу: http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?T=482&O=5 - 5.09.2014

280. Strategický dialog ČR – USA [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich věci. – Режим доступу :

http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2010/x2010_01_13_strategicky_dialog_cr_usa.html. – 4.04.2014.

281. Strategie [Електронний ресурс] // Česká vojenské encyklopedie. – Режим доступу : http://doctrine.vavyskov.cz/_aplikace/cve/term/view/7164. – 5.04.2013.

282. Strategie vztahu statu a obranneho a bezpečnostniho průmyslu Česke republiky [Електронний ресурс] // Ministerstvo Zahraničních věči. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vnejsi_vztahy_eu/spolecna_zahranicni_a_bezpecnostni/strategie_vztahu_statu_a_obranneho_a.html. - 14.09.2014.

283. Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989. 101 US Congress // House of Represenatives. Conference. – Report. 17 November, 1989. – Washington : U.S. Government Printing Office, 1989. – 53 s.

284. Svoboda chce pro Česko protiraketový deštník // Právo. – 31.7.2003. –S. 6.

285. System antyrakietowy: Europa z tarczą na tarczy czy bez tarczy [Електронний ресурс] // Parliament Europejski, 5 lipca 2007. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-Press$reference=20070703STO08737. – 8.09.2013

286. The Ballistic Missile Defense System, Missile Defense Agency Fact Sheet, 2008 [Електронний ресурс] // Missile Defense Agency. U.S. Department of state. – Режим доступу : http://www.mda.mil/mdaLink/pdf/bmds.pdf. - 15.07.2013.

287. The Costs of NATO Expansion Revisited: From the Costs of Modernization to the Costs of WarBy William D. Hartung [Електронний ресурс] // A World Policy Institute Issue Brief, April 21, 1999. – Режим доступу: http://www.bu.edu/globalbeat/nato/Hartung0499.html 4.09.2014.

288. The international position and security of the Czech Republic // Gabal, Analysis & Consulting. – Prague, 2009. – 26 p.

289. The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс] // The White House, Washington D.C. – 20 September 2002. – Режим доступу: http://georgewbushwhitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/. 7.05.2013

290. The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington DC, 2006. – March. – P. 20. – Режим доступу: http://ww\v.vvhitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf.

291. The North Atlantic Treaty, other documents and Summit Declarations [Електронний ресурс] // NATO ARCHIVES. Files on-line. – Режим доступу : http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html. – 4.07.2013.

292. The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe / Ronald D. Asmus and Alexandr Vondra // Cambridge Review of International Affairs. – Vol. 18, N. 2. – July, 2005. – S. 203–216.

293. The U.S. Takes “New Europe” for Granted at its Own Peril By Helle C. Dale and Ariel Cohen [Електронний ресурс] // The Haritage Found. – Режим доступу: http://www.heritage.org/research/reports/2010/10/the-us-takes-new-europe-for-granted-at-its-own-peril. 10.01.2014

294. The United States and the Czech Republic will continue to develop their bilateral relations [Електронний ресурс] // Press Advisories. Government of the Czech Republic. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/the-united-states-and-the-czech-republic-will-continue-to-develop-their-bilateral-relations-62074/. – 20.07.2014.

295. The White House: Operation Iraqi Freedom. Coalition Members, March 27, 2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html 7.10.2013

296. Thranert O. NATO, Missile Defence and Extended Deterrence / O. Thranert // Survival. – Vol. 51, Iss. 6. – 2009. – P. 63–76.

297. Tisková konference po jednání předsedy vlády ČR Jiřího Paroubka s premiérem vlády Polské republiky Kazimierzem Marcinkiewiczem v pondělí. 16.1.2006 v Hrzánském palace [Електронний ресурс] // Zahraniční politika České republiky. Dokumenty, 01/2006. – S. 23–27. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/public/6a/ae/77/73268_14945_Dokumenty_mesicniku_ZP_2006_01.doc - 10.08.2013

298. Tisková konference předsedy vlády ČR Mirka Topolánka po zasedání vlády ČR ve středu 28.3.2007 [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=21953. – 14.07.2013.

299. Tisková zpráva Ministerstva zahraničních věcí ČR 3.4.2007. [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://www.protiraketovaobrana.cz/obrana.asp?y=obrana/tzknote.htm. – 15.07.2013.

300. Třetí kolo Strategického dialogu ČR – USA [Електронний ресурс] // Embassy of the United States in the Czech Republic. – Режим доступу : http://prague.usembassy.gov/2014-us-czech-strategic-dialogue.html. – 6.07.2014.

301. Trvala svoboda – protiteroristicke operace, 2002–2003, Kuvajt, 612 přislušnik. 2005. Retrieved April 29 [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany Česke republiky. – Режим доступу : http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=3688. – 6.07.2013.

302. Tůma, M. Obranná politika Československé a České republiky (1989-2004) / Tůma, M., Janošec, J., Procházka, J. – Praha, MO ČR, 2009. – 310 s.

303. Tvrdík: V USA jsem nic nesliboval // Hospodářské noviny. – 20.9.2002. – S. 6.

304. Turczyński P. Amerykańskie koncepcje tarczy antyrakietowej w Europie / Paweł Turczyński. – Warszawa : Wydawnictwo Poltext, cop. 2012. – 177 s.

305. U.S. Foreign Policy Toward Eastern Europe. US Congress. Senate // Committee on Foreign Relations. – Subcommittee on European Affairs. Hearing. 26, July, 1989. –W. : US Government Printing Office, 1990. – P. 76.

306. United States and Czech Republic Establish a Joint Civil Nuclear Cooperation Center in Prague [Електронний ресурс] // ENERGY.GOV. – Режим доступу: http://energy.gov/articles/united-states-and-czech-republic-establish-joint-civil-nuclear-cooperation-center-prague. – 12.02.2013.

307. United States Senate 180th Congress 1st Session, Senate Concurrent Resolution 30 (S.Con.Res.30), [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_lists/vote_menu_114_1.htm – 14.02.2013

308. US, Czechs open joint research centre for civil nuclear co-operation in Prague [Електронний ресурс] // The Associated Press. – March 26, 2014. – Режим доступу : http://www.princegeorgecitizen.com/news/business/us-czechs-open-joint-research-centre-for-civil-nuclear-co-operation-in-prague-1.920658#sthash.oA4psiPs. pdf.

309. USA přitvrzují vízovou politiku [Електронний ресурс] // iDNES.cz. 09.04.2002. – Режим доступу : http://cestovani.idnes.cz/usa-pritvrzuji-vizovou-politiku-dl2-/igsvet.aspx?c=A020409_120335_igsvet_tom. – 22.04.2014.

310. USA: Česko je ideální pro rozmístění raket // Právo. – 3.10.2002. – S. 4.

311. USA: Zahraničně-politicka orientace. Ministerstvo zahraničnich věci Česke republiky [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich veči. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/usa/politika/zahranicne_politicka_orientace.html.

312. Usnesení Bezpečnostní rady státu ze dne 24. ledna 2007 č. 7 [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/brs/cinnost/zaznamy/z2007/usneseni-7-07.pdf. – 14.07.2013.

313. Usnesení č. 866 ze dne Vlady Česke Republiky 12.7.2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/353b7431a3a9daaec1256f540046fe0d/6e62c9e7b0b7c782c12571a90039b4e9. 5.10.2013

314. Usnesení Vlády České republiky ze dne 28. března 2007 č. 322 [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/WebGovRes/94CB4DE9F5D32F4FC12572AC0043D2E5. – 15.07.2013.

315. Usnesení vlády ČR ze dne 16.5.2012, č. 349. [Електронний ресурс]. / Vlada České republiky – Режим доступу: http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&2012&05-16 – 12.3.2013

316. Usnesení vlády ČR ze dne 19. března 2003, č. 286 k reakci vlády v souvislosti s aktuálním vývojem situace kolem Iráku [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/341567D829793F15C12571B600702F89.

317. Usnesení vlády ČR ze dne 4 února 2004 č.119 k průběhu výměny technických informací o systému protiraketové obrany [Електронний ресурс] // Vlada České republiky. – Режим доступу : http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/4C0C759480015142C12571B6006BD017.

318. V Česku budou nejspíš radary USA // Hospodářské noviny. – 23.11.2006. – S. 3.

319. V Česku možná bude jen radar // Lidové noviny. – 17.8.2006. – S. 4.

320. V ČR by mohly být i rakety amerického protiraketového deštníku // Lidové noviny. – 3.10.2013. – S. 5.

321. Vědci zpochybnili studii o radaru, odborníci MO nesouhlasí, 12.11.2007 [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany. – Режим доступу : http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=10254. – 17.07.2013.

322. Veselý Z. The Security of a Small State – The Historical Experience of the Czech Republic / Zdeněk Veselý // JoThe Journal of Slavic Military Studies. – Vol. 20, Issue 4. – December, 2007. – P. 679–692.

323. Vláda České republika vyjádřila souhlas se členstvím v NATO a přijela Ústavní Zákon pro Českou bezpěčnost 21.1. 1998. / [Електронний ресурс] Poslanecká sněmovna PČR, tisk 384/0 -PS 1996-1998 // Zpráva o zahraniční politice České republiky - MZV ČR. – Режим доступу: www.mzv.cz/file/13970/zahr.pol._i.doc. 4.04.2015

324. Vojenská Strategie 1999, 2002, 2004, 2008. České strategické dokumenty [Електронний ресурс] // Ministersto Obrany ČR. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/odkazy/odkazy-46088. - 4.05.2014

325. Vondra A. Pražský summit 2002: směřování Aliance do 21. Století / A. Vondra // Mezinárodní politika. – 10/2002. – S. 4–5.

326. Vybrané zahraniční reakce na možné umístění základen USA na území ČR a Polska (období leden – březen 2007) / odpovědný redaktor PhDr. Vladimír Chaloupka // Zahraniční politika ČR – Dokumenty 3/2007. – Samostatná příloha. Ministerstva zahraničních věcí ČR. – Praha, 2008. – 67 s.

327. Výsledky cesty expertů na Marshallovy ostrovy, sdělení Tiskové a informační služby Ministerstva obrany České republiky [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany. – Режим доступу : http://www.army.cz/images/id_8001_9000/8446/174.doc. – 6.07.2013.

328. Waltz K. Theory of International Politics / K. Waltz. – New York : McGraw-Hill, 1979. – P. 32–34.

329. Weiss T. The Unclear border between Internal and External Security in the European Union: impact of the Lisbon Treaty / Tomáš Weiss // Politologický Časopis. – 3/2011. – S. 215–230.

330. Weiss T., Řiháčková V. Promoting Multilateralism? Conceptualizing Multilateralism in the Czech Foreign Policy / Tomáš Weiss // Perspectives. – Vol. 18, No.1. – 2010. – S. 5–22.

331. Wilkening D. Cooperating with Russia on Missile Defense: A New Proposal [Електронний ресурс] / D. Wilkening // Arms Control Today. – Режим доступу : http://www.armscontrol.org/act/2012_03/Cooperating_With_Russia_on_Missile_Defense_A_New_Proposal. 4.06.2013

332. Wing C. The beauty of asymmetry: An examination of the context and practice of asymmetric and unconventional warfare from a western/centrist perspective / C. Wing // Defence Studies. – 2002. – No 2:1 – P. 51–82.

333. Zahradil J. Manifest czeskiego eurorealizmu / Jan Zahradil // Międzynarodowy przegąd polityczny. – 2003. – Nr. 3. – S. 162–178.

334. Zahraniční politika České republiky. – Data, 02/2006. – S. 2 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničnich veči. – Режим доступу :

http://www.mzv.cz/public/60/d2/44/73270_14945_Data_mesicniku_ZP_2006_02.doc. – 4.02.2014.

335. Zahraniční politika České republiky. – Data, 02/2008 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničních věcí. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/uredni_deska/archivy/mesicnik_zahranicni_politika_ceske.html. – 4.02.2014.

336. Zahraniční politika České republiky. – Data, 04–08/2007 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničních věcí. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/uredni_deska/archivy/mesicnik_zahranicni_politika_ceske.html. – 7.02.2014.

337. Zahraniční politika České republiky. – Data, č. 11, 2003. – Praha : MZV ČR. –332 s.

338. Zahraniční politika České republiky. – Data, č. 4-11, 2002. – Praha : MZV ČR. – 422s.

339. Zahraniční politika České republiky. – Data, č. 6-9, 2001. – Praha : MZV ČR. – 410s.

340. Zahraniční politika České Republiky. – Dokumenty 3/2007. Vybrané zahraniční reakce na možné umístění základen USA na území ČR a Polska (období leden – březen 2007). Samostatná příloha. – Ministerstvo zahraničníc věcí. – S. 340

341. Zahraniční politika ČR za rok 2008. – Data, č. 1, 2009. – Praha : MZV ČR. – 390 s.

342. Zahraniční politika ČR. – Data, č. 1-7, 2010. – Praha : MZV ČR. – 411s.

343. Zahraniční strategické dokumenty [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany. Dokumenty. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/odkazy/odkazy-46089. 6.11.2014

344. Zákony v působnosti Ministerstva obrany [Електронний ресурс] // Ministerstvo obrany České republiky. – Режим доступу : http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/zakony-v-pusobnosti-ministerstva-obrany-172/. 6.11.2014

345. Zbrojaři z Česka budou moci získávat v USA veřejné vojenské zakázky [Електронний ресурс] // Deník.cz. – Режим доступу : http://www.denik.cz/ze_sveta/zbrojari-z-ceska-budou-moci-ziskavat-v-usa-verejne-vojenske-zakazky-20120418.html. – 10.04.2014.

346. Zemanova S. When could new “potent small states” emerge? A case of the Czech Republic [Електронний ресурс] / S. Zemanowa // European International Studies Assosiation. – Режим доступу : http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/Paper_Zemanova.pdf. 4.10. 2015

347. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 1993 do prosince 1993. Ministerstvo zagraničnych věči 1994. – 402s.

348. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2001 do prosince 2001. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2002. – 457 s.

349. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2002 do prosince 2002. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2003. – 395 s.

350. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2003 do prosince 2003. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2004. – 432 s.

351. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2004 do prosince 2004. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2005. – 430 s.

352. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2006 do prosince 2006. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2007. – 470 s.

353. Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2007 do prosince 2007. – Praha : Ministerstvo zahraničních věcí, 2008. – 464 s.

354. Zpráva o zahraniční politice ČR 1998–1999 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničních věcí ČR. – S. 100–103. – Режим доступу : http://www.mzv.cz/file/415493/Zprava1998_1999.pdf.

ДОДАТКИ

ДО РОЗДІЛУ II

Таблиця 2.1. Характер Чесько-Американського співробітництва протягом 1999-2013 рр.: кількісний вимір

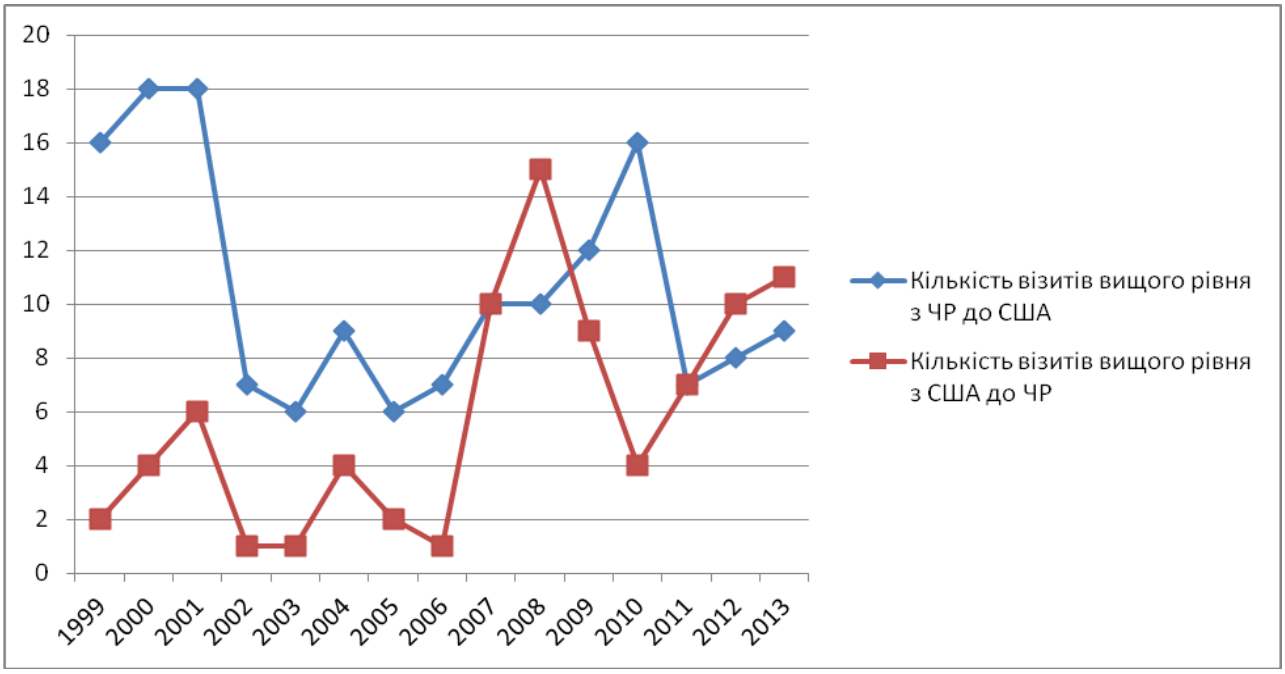

Опрацювання власне на основі матеріалів Міністерства закордонних справ ЧР

Таблиця 2.2 а) Основні пріоритети Стратегії безпеки Чеської Республіки (1999,2001,2003,2011рр) у % відношенні

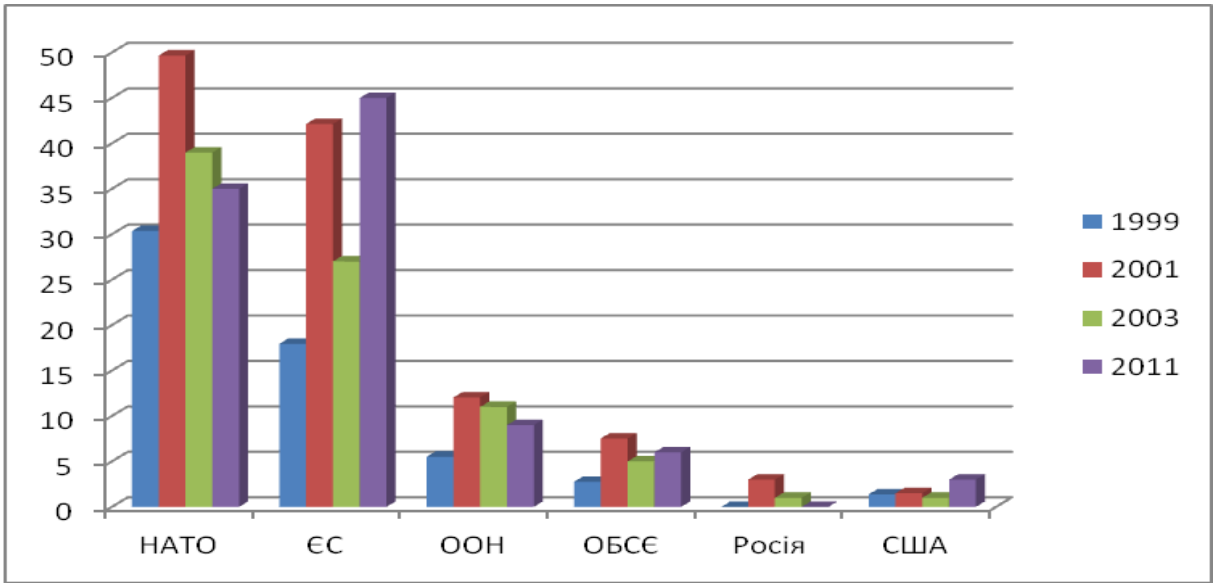

Опрацювання власне на основі документів Міністерства оборони Чеської Республіки http://www.mocr.army.cz/

Таблиця 2.2 б) Ключові слова у Стратегії безпеки Чеської Республіки (1999,2001,2003,2011рр) у % відношенні

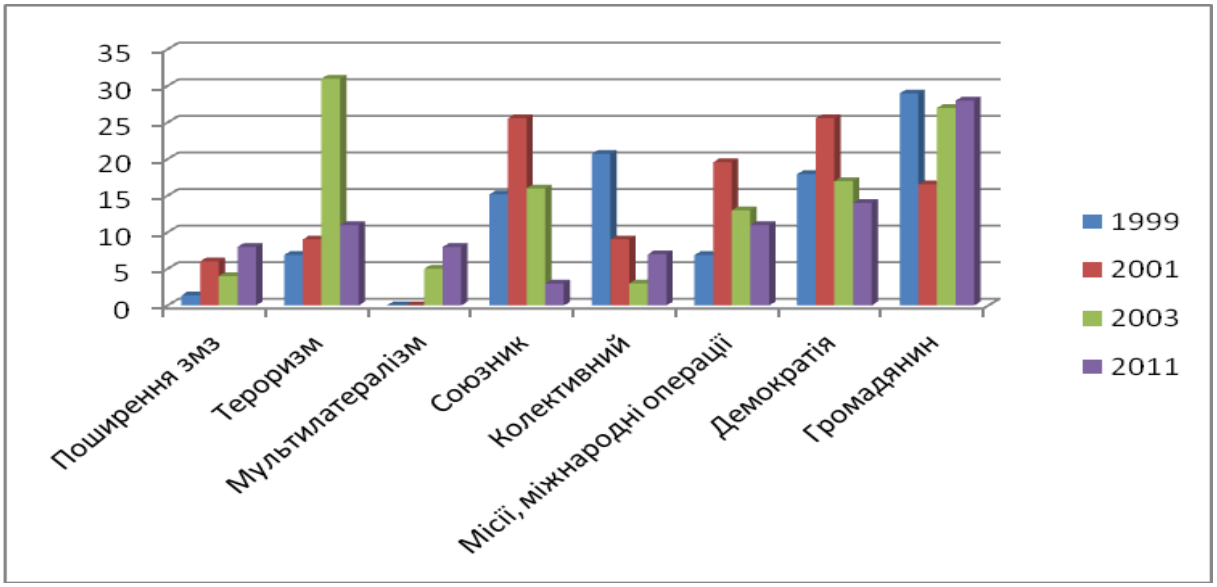

Опрацювання власне на основі на основі документів Міністерства оборони Чеської Республіки http://www.mocr.army.cz/

Таблиця 2.3. Витрати на оборону ЧР (1999-2014 рр.)

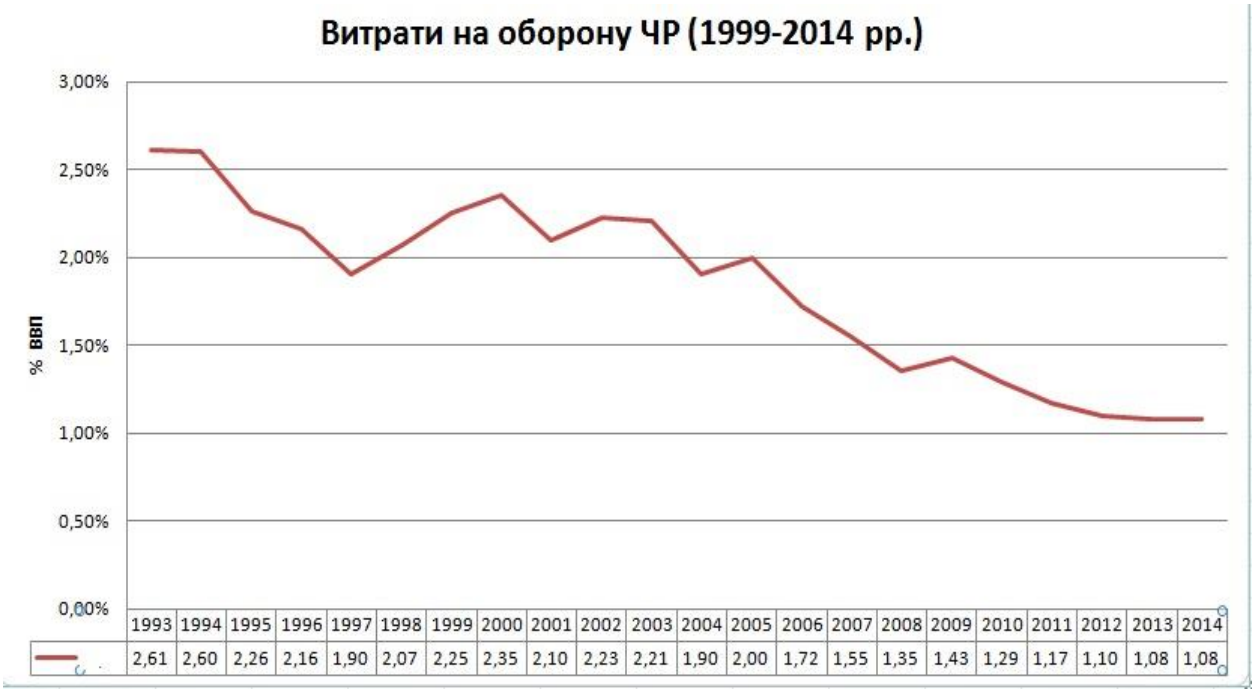

Опрацювання власне на основі даних Міністерства оборони Чеської Республіки

Таблиця 2. 4. Вивезення (продаж) військової техніки з Чехії в 2003-2011 (тис. євро)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
110	207	96	410	433	539	551	1406	До Канади
4 558	13 008	9 337	10 226	10 368	9 766	11 879	13 410	До США

Джерело: Strategie vztahu statu a obranneho a bezpečnostniho průmyslu Česke republiky // VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vnejsi_vztahy_eu/spolecna_zahranicni_a_bezpecnostni/strategie_vztahu_statu_a_obranneho_a.html

Таблиця 2.5 Обсяг експорту ЧР до США та імпорту з США у військово-оборонній сфері

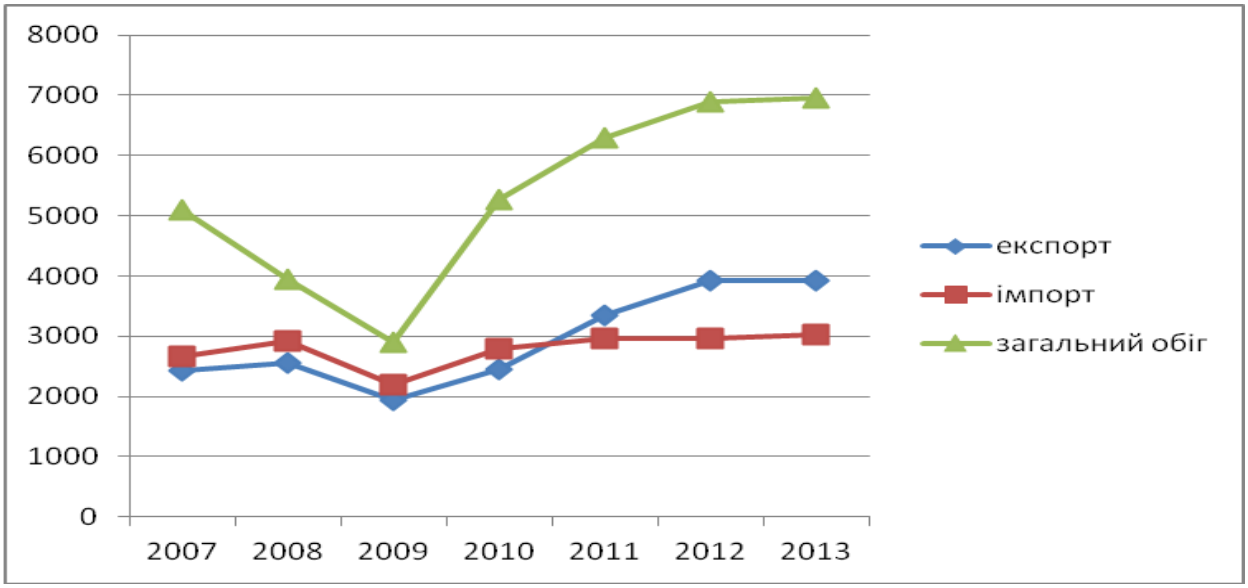

Опрацювання на основі даних Міністерства закордонних справ Чеської Республіки

ДО РОЗДІЛУ III

Таблиця 3.1. Технічні характеристики радару X-band

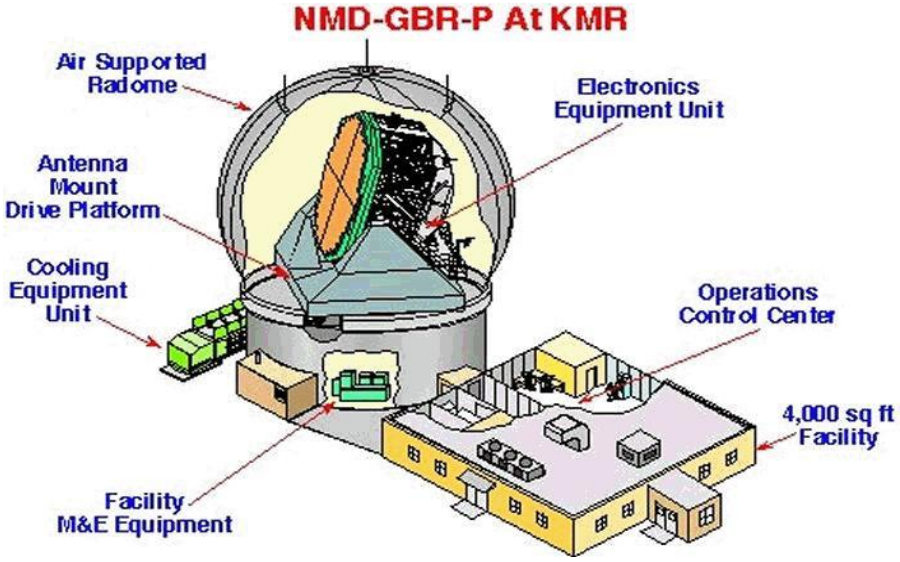

U.S. Department of Defence. Missile defence Agency. Access: http://www.mda.mil/system/system.html

Таблиця 3.2. Технічні характеристики радару: охоплення території середнього радіусу дії

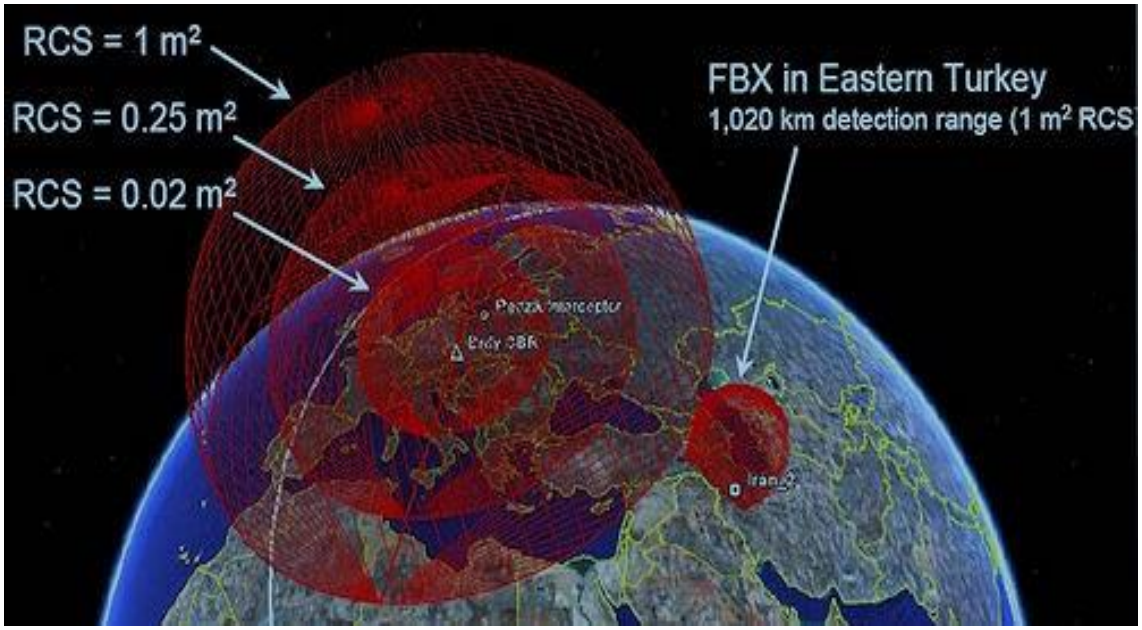

Tomasz Hypki RAPORT WTO - 10/2009 - NIE BĘDZIEMY TARCZĄ?/ Agencja Lotnicza. Access: http://www.altair.com.pl/magazines/article?article_id=2459

Центру Трансатлантичних відносин у Празі CEVRO Institute. Дослідження Центру Трансатлантичних відносин у Празі, що проходило у лютому-березні 2014 року. Postoje občanů ČR k NATO a USA CEVRO Institut, utery 11. března 2014. Tiskova konference pořadana v ramci 15. vyroči vstupu Česke republiky do NATO //Prague Centre of Transatlantic Relations, Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, 11. března 2014. – 37s